

*Akademik hayatım boyunca daima teşvik, destek ve yardımlarını
gördüğüm kıymetli refikam ve sevgili çocuklarıma...*

TÂCÛTTEVÂRÎH

HOCA SADEDDİN EFENDİ

TÂCÜTTEVÂRÎH

I. CİLT

Hazırlayan
Mehmet İpşirli

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA ♦ 2024

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI III-2. DİZİ - SAYI: 23

Sertifika No: 43191

Tâcüttevârîh ♦ تاج التواريخ

Hoca Sadeddin Efendi

Hazırlayan

Mehmet İpşirli

İnceleyiciler

Abdülkadir Özcan ♦ Ömer İşbilir

Metin Denetimi

Şükrü Çavuş ♦ Muhammed Özler

1. Baskı: Ankara 2024 (1500 adet)

ISBN: 978-975-17-6003-6 (tk)

978-975-17-6004-3 (1.c)

Sayfa Tasarımı

Uğur Şahin

Kapak Tasarımı

Emine Çakır

Kapak Görseli

Sultan Mehmed II'nin Eğri Seferi dönüşünde İstanbul'da karşılanması.

Kaynak: Talikizade, *Eğri Fetihnemesi*, TSMK, H. 1609, vr. 68b-69a.

Türk Tarih Kurumu

Hacettepe Mahallesi Kızılay Caddesi No: 1 06230 Altındağ/ANKARA

Tel: +90 312 310 23 68 ♦ Fax: +90 312 310 16 98

ttk.gov.tr ♦ emagaza-ttk.ayk.gov.tr

Baskı

Neyir Matbaacılık

Matbaacılar Sitesi 1341. Cadde No: 62 İvedik OSB - Yenimahalle/Ankara

Tel: +90 (0312) 395 53 00 ♦ email: neyir@hotmail.com ♦ Sertifika No: 49891

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın,
tercüme ve iktibas hakları Türk Tarih Kurumuna aittir.

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

ÖN SÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	XV
Hoca Sadeddin Efendi.....	XV
<i>Tâcüttevârîh</i> ve Diğer Eserleri.....	XXIX
Nüshalar ve Tavsifleri.....	LVI
KAYNAKLAR.....	LXXXVII
Metin Fihristi (I. Cilt).....	XCIII
<i>Tâcüttevârîh</i> Metni (I. Cilt)	1

II. CİLT

Metin Fihristi (II. Cilt)	VII
<i>Tâcüttevârîh</i> Ulema ve Meşayih Biyografileri Listesi.....	XII
<i>Tâcüttevârîh</i> Metni (II. Cilt)	671
EKLER.....	1299
Ek I: <i>Selimnâme</i>	1299
Ek II: I. Selim Devri Ulema ve Meşayih	1324
Ek III: Matbu Metne Yazılan Mukaddime	1342
Ek IV: Minyatürlü Nüshalardan Bazı Minyatür Örnekleri	1345
LÜGATÇE	1355
DİZİN	1417

ÖN SÖZ

Tanınmış bir aileye mensup bulunan Hoca Sadeddin Efendi, padişah hocalığı ve şeyhülislamılığı ile Câmîurriyâseteyn ünvanı sahibi olarak XVI. yüzyılın son çeğreğinde fevkalade etkili olmuş ve derin izler bırakmıştır. Sadeddin Efendi'ye daha sonraki dönemlerde asıl şöhretini sağlayan ilk dokuz Osmanlı padişahını ve dönemini anlatan, belâgatı ön plana çıkaran süslü ve ağdalı nesir ve zengin söz varlığı ile yazılmış olan *Tâcüttevârih* adlı eseri olmuştur. İran tarihçiliğinin en önemli özelliği olan bu tarz daha önce Atâ Melik Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin temsil ettiği bir tarih yazım mektebi olup Osmanlı tarihçiliğinde Farsça olarak İdris-i Bitlisî, Türkçe olarak da Hoca Sâdeddin ile temsil edilmiştir.

Sadeddin Efendi eserin telif sebebini açıklarken Osmanlı tarihinin bütün ayrıntılarıyla kaleme alındığını ancak bu eserlerden çoğunun Farsça parlak cümleler halinde yazıldığından zor anlaşıldığını bazı tarihçilerin ağdalı ifadeler kullanıp uzun yazmaya çok hevesli olduklarını, kısa yazılacak yerde uzun, konuları toparlamak yerine dağıtarak yazdıklarını belirtilir. Hoca Sâdeddin, Muslihuddîn-i Lârî'nin Sultan II. Selim'e takdim ettiği *Mir'âtü'l-edvâr*'ı Türkçe'ye çevirirken, Osmanlı tarihine dair olan son bölümünü yetersiz ve zayıf bularak tercüme etmemiş, başlangıçtan itibaren kendisi bir Osmanlı tarihi yazmaya karar vermiştir.

Eserini Osmanlı'nın kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim'in ölümüne (1520) kadar getirmiş ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemini ilâve etmek istemişse de III. Murad'ın arzusu üzerine bu kısmı tamamlayamadan eserini temize çekerek 992/1584'de III. Murad'a sunmuş, her padişaha bir bölüm olmak üzere dokuz kısım halinde düzenlediği eserine *Tâcüttevârih* adını vermiştir. Eserin sonuna bu padişahlar döneminde yaşamış 301 âlim ve şeyhin kısa biyografilerini eklemiştir. Bazı nüshalarda Yavuz Sultan Selim dönemi ulema ve meşayih biyografileri verilmektedir. Bu biyografiler eserin sonunda "EK-II" olarak verilmiştir. Bu kısa biyografiler esas itibarıyla *Şakaiku'n-Nu'mâniyye*'den özetlenerek alınmış olmakla birlikte kendisi de ilmiye sınıfının en üst seviyede temsilcisi olarak yer yer önemli yorumlar ve ilaveler yapmış, kendisinden bahsetmiştir.

Sadeddin Efendi *Tâcüttevârîh*'i yazarken İdrîs-i Bitlisî *Heşt Bihişt*'inden ve Neşrî'nin *Cihannümâ*'sından etkili bir şekilde istifade ederek bu iki kaynağa sıkça atıflar yapmıştır. Aynı şekilde isim belirtmeden anonim veya müellifi bilinen *Tevârîh-i Âl-i Osmânlar*'dan geniş ölçüde faydalanmış yer yer bu eserler için küçümseyici ifadeler kullanmaktan da çekinmemiştir. Bunların yanında Türkçe, Farsça ve Arapça tarih kitaplarından isimlerini zikrederek istifade ettiğini, kaynaklarını göstermede dürüst davrandığını belirtmek gerekir. Ancak yararlanıp da ismini zikretmediği eserlerin de bulunduğu bilinmektedir. Sâdeddin Efendi, olayları ve tarihlerini verirken bazan bir kaç kaynaktaki anlatımları ve tarihi karşılaştırmakta ve kendi tercihini belirtmektedir.

Tâcüttevârîh Osmanlı tarihçiliğinde önemli bir ün ve itibara sahip olmuş, birçok tarihçi eseri ihtisar ederek, sadeleştirerek, zeyiller yazarak, hatta çok erken tarihlerde Batı dillerine tercüme ederek kullanılmasını sağlamıştır.

Tâcüttevârîh'in esas metnini oluşturan nesir kısmı tarihçilerin ifadesiyle “elsine-i selasede” yani Türkçe, Farsça, Arapça'dan itina ile seçilmiş kelimeler ve terkipler ile çeşitli edebi sanatlar kullanılarak Türkçe olarak yazılmış, aralarına siyak ve sibaka uygun düşecek şekilde yine itina ile yerleştirilmiş Türkçe, Farsça, Arapça şiirler eklenerek tarihi muhtevanın ağırlığı hafifletilmiş ve zenginleştirilmiştir. Bu üç dildeki şiirlerin büyük bir kısmı kendisine ait olup bunların başında genellikle “Li-müellifihî, Li-münşiihî” ifadesi bulunmaktadır. Nitekim *Tâcüttevârîh* Sadeddin Efendi'nin Osmanlı'ya ve tarihe bakışını özetleyen kendisine ait seksen beyitlik uzun bir şiirle başlamaktadır. Bu şiirin sonunda Âl-i Osman'ın tarihini, menkıbelerini nakledip, İslam dünyasında barışı, adaleti nasıl hakim kıldıklarını, hak ve hakikat için çalışıp, devamlı hayır ve hasenatla topluma nasıl hizmet ettiklerini anlatacağını söyleyip Osmanlı'nın devamı için dua ve temenni ile bu uzun şiirini tamamlamaktadır. Sadeddin Efendi'nin nazımının nesrine nisbetle daha sade ve kolay olduğu görülmektedir.

Tâcüttevârîh daha müellifinin sağlığında başlayarak hemen her devirde istinsah edilmiş olup yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde bazıları minyatürlü olmak üzere iki yüze yakın yazma nüshası bilinmektedir. Tam nüshaların önemli bir kısmı tek cilt halinde bir kısmı da iki cilt halinde istinsah edilmiştir. Çağdaş tarihçilerin Sadeddin Efendi'den her vesile ile etraflıca bahsettikleri halde *Tâcüttevârîh*'ten söz etmemeleri ise oldukça dikkat çekicidir.

Tâcüttevârih Matbaa-i Âmire'de 1279-1280/1862-1863'de dönemin Maarif Nazırı Nevres Paşa'nın yakın ilgisi ile iki cilt halinde tabedilmiştir. Nâşir ön sözde eserin tabı için hususi bir itina gösterildiğini, biri Sâdeddin Efendi'nin sağlığında (1005-1006/1597-1598), diğeri ölümünden hemen sonra (1012/1603-1604) istinsah edilmiş iki nüsha esas alınıp Hoca'nın kendi el yazısı ile olan üç nüshadaki notlardan da yararlanılarak yayımlandığı belirtilmiştir. İkinci cildin sonuna, müellifin babası Hasan Can'dan naklettiği Yavuz Sultan Selim ile ilgili on iki hikâyeyi ihtiva eden *Selimnâme* eklenmiştir. *Tâcüttevârih*, değerli tarihçi İsmet Parmaksızoğlu tarafından büyük bir gayret ve emek sarfıyla sadeleştirilmesi yapılmış ve Kültür Bakanlığı tarafından beş cilt halinde yayınlanmıştır.

Vekayinameler tarih için önemli kaynak olduğu gibi kültür, sanat, dil ve edebiyat için de büyük önem taşıyan zengin bir külliyyattır. Bu zenginliğine rağmen bu külliyyatın yukarıda belirtilen alanlarda yaygın ve etkili olarak kullanıldığını söylemek zordur. Bu eksikliğe önceleri alfebe değişikliği ve eserlerin latin harfleriyle bilimsel usullerle yayınlanmamış olması mazeret gösterilmekte idi. Geçen yarım asır içerisinde bu eserlerin büyük çoğunluğu özellikle doktora tezi olarak çalışılıp istifadeye sunulduğu halde yine de yeterince kullanılmadığı bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi ise tarih, kültür ve edebiyat ile uğraşanların özellikle genç nesillerin bunları anlamak, özümsemek ve araştırmalarında kullanmakta büyük zorluk çekmesidir. Çünkü bugünkü Türkçe bu eserlerin ihtiva ettiği kelime, terkip ve kavram zenginliğine, dil ve üslup özelliklerine sahip değildir, daha doğrusu bu zenginliği kaybetmiş bulunmaktadır. Bu kaynakların daha yaygın kullanılmasını temin için sadeleştirilerek yayınlanması çare olarak düşünülmüş ise de bu durumda eserin özgünlüğü ve insicamı kaybolduğundan bunun sağlıklı bir çözüm olmadığı görülmüştür. Bu konuda belki etkili bir çözüm olarak eserlerin başına muhtevasını çok yönlü değerlendiren hacimli bir giriş yazılması, ana metinde etkili ve anlamlı bir şekilde, paragrafların oluşturulması noktalama işaretlerinin konulması, sonuna yeterli bir lügatçenin eklenmesi, hicri miladi tarihlerin birlikte verilmesi ve sonuna ayrıntılı bir analitik dizin eklenmesi kolaylıklar sağlayacaktır. Bu çalışmada mümkün olduğu nisbette bunlar yerine getirilmeye çalışıldı. Metin hazırlarken anlamını lugatlardan bulmak ihtiyacını duyduğum dilimizde seyrek kullanılan kelime ve kavramları derleyip, metni inceleyecekler için kolaylık sağlamak üzere bir lügatçe hazırlayarak metnin sonuna ekledim. Ancak bu kelime ve kavramların bütün anlamlarını içeren lügat değildir. Anlamlarını bilemediğim kelimeler için öncelikle Redhouse'ın *Lexicon*'una, Steingass, Devellioğlu ve Tarama Sözlüklerine müracaat ettim.

Bu çalışma bir tarih metni olduğundan transkripsiyon uygulamasına fazla girmeden genellikle tarih metinlerinde kullanılan imla takip edilmiş, yanlış anlaşılmaya sebep olabilecek kelimelerde yer yer transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır.

Tâcüttevârih neşre hazırlanırken Sadeddin Efendi'nin sağlığında (1005-1006/1597-1598) tarihlerinde istinsah edilmiş olan İÜ. Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 1982 nüshası ile 1279-1280/1862-1863 tarihli matbu nüsha bilhassa kullanılmış ve metinde yazma nüshanın varak numarası normal parantezde, matbu nüshanın sayfa numarası köşeli parantezle verilmiştir. Böylece, bilimsel çalışmalarda matbu *Tâcüttevârih*'e yapılmış olan atıflar kolayca bulunabilecektir Eserin yurt içinde ve yurt dışında bulunan çok sayıdaki nüshası tespit edilip önemli özelliklere sahip bazı muteber nüshalardaki farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir. Arapça ve Farsça şiirler Türk imlâsına uygun yazılmaya çalışılmıştır. Metinde noktalama işaretlerinin konulmasına, belirli yerlerde paragrafların oluşturulmasına dikkat edilmiştir.

On yıldan fazla bir zamandan beri üzerinde çalıştığım *Tâcüttevârih*'i hazırlarken kendilerinden istifade ettiğim değerli dost ve meslektaşlarımı şükranla anmak istiyorum. Genç meslektaşım Osman Yiğit'in özellikle nüsha farkları ve analitik dizinin hazırlanması konusunda çok değerli yardımları için kendisine teşekkür ederim. *Tâcüttevârih*'te siyak ve sibaka uygun şekilde bahisler içerisine yerleştirilmiş çok sayıda şiir bulunmaktadır. Farsça şiirlerin okunması ve anlamları konusunda değerli Tarihçi meslektaşım Vural Genç'e bilhassa teşekkür ederim. Arapça beyitlerin okunması ve anlamları konusunda İsmail Araz'a hassaten teşekkür ederim. Türkçe şiirler için kıymetli meslektaşım Cihan Okuyucu'ya teşekkür ederim. Eserin tamamını okuyarak önemli tashih ve tavsiyelerde bulunan kadim dost Abdülkadir Özcan'a hassaten teşekkür ederim. *Tâcüttevârih* üzerine çalışmam sırasında devamlı teşviklerini gördüğüm değerli dost ve meslektaşlarım Ömer İşbilir, Fuat Recep, Coşkun Yılmaz, Erhan Afyoncu, Feridun Emecen, İdris Bostan, İsmail Erünsal, Tufan Buzpınar, Mustafa İsen, Mustafa Çiçekler, Hayati Develi'ye gönülden teşekkür ederim.

Tâcüttevârih'in, üyesi olmaktan şeref duyduğum Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanması benim için büyük memnuniyet kaynağı olup Kurum Başkanı Prof. Dr. Yüksel Özgen'e, önceki başkan Prof. Dr. Birol Çetin'e,

Doç. Dr. Yunus Pustu'ya, Şükrü Çavuş'a, Muhammed Özler'e, Dr. Ayşe Bedir'e, Dr. Uğur Cenk Deniz İmamoğlu'na ve Kurum'daki ilgili arkadaşlara teşekkür ederim. Eserin kıymetli mutena nüshalarının bulunduğu İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde çalışmalarım sırasında kolaylıklar gösteren görevlilere teşekkür ederim.

Bu meşakkatli ve yorucu çalışmaya eşim Neriman İpşirli'nin fiili desteği ve teşvikine güvenerek girdiğimi belirtmek isterim. Evde ve tatillerde *Tâcüttevârih*'le ilgili nüshalar ve lugatler hep yanımda masa üzerinde oldu. Metni defalarca mukabele ettik. Bu konudaki fiili ve manevi desteği ve fedakarlığı için kendisine teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Mehmet İpşirli
İstanbul Medipol Üniversitesi
Beykoz - İstanbul

KISALTMALAR

AE	: Ali Emiri
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİİED	: Ankara Üniversitesi İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi
BELGÜ	: Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopadisi
Ens.	: Enstitü
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphane
Lib.	: Library
Nr.	: Numara
Or.	: Oriental
OTYE	: F. Babinger, <i>Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri</i> , Çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SOAS	: London University, School of Oriental and African Studies
Suppl.	: Supplement
TCYK	: İstanbul Kütüphaneleri Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TY	: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler kütüphanesi Türkçe Yazmalar
Vat.	: Vatikan

Tâcüttevârîh Nüsha Kısaltmaları

M : Hicri 1262-1263 tarihli Matbu Tâcüttevârîh

Ü : Tâcüttevârîh, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 1982

T : Tâcüttevârîh, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 5993

S : Tâcüttevârîh, Süleymaniye Ktp. Saliha Sultan 154

E : TSMK Emanet Hazinesi 1409

R : TSMK Revan 1106

P : Tâcüttevârîh, Supplement Turc 150 (Paris Gallica)

D : Atıf Efendi: 1845 : A Diez A oct 79

Y : İst Ün. TY 639

GİRİŞ

Hoca Sadeddin Efendi

Sadeddin Efendi, Sultan Murad ve Sultan Mehmed'in hocası ve şeyhülislam olarak XVI. asrın son çeyreğinin en etkili ve nüfuzlu şahsiyeti olmuştur. Hayatı ile ilgili olarak ünlü eseri *Tâcüttevârih*'te fazla bilgi bulunmamakla birlikte¹ tanınmış bir aileye mensup olması, güçlü kişiliği ve bulunduğu mevkiler sebebiyle devrin kaynaklarında hakkında genellikle takdir ifade eden, yer yer de tenkitler içeren bilgiler verilmiştir. Büyük babası Hafız Muhammed, Bayındır ümerasından Sofu Halil'in muhitinde iken Safeviler'in ortaya çıkışı ile Şah İsmâil'e intisap edip aile Tebrîz'e yerleşmiş,² bu sebeple *Tebrîzî* nisbesiyle de anılır olmuştur.

1514 Çaldıran Savaşı'nda Hafız Muhammed, zoraki olarak Şah İsmail'in maiyetinde yer almış,³ Yavuz Sultan Selim'in zaferi sonrası İran'dan İstanbul'a getirdiği bilgin, sanatkar ve tüccar zümresi arasında Hafız Muhammed ve oğlu Hasan Can da bulunmakta idi. Kısa sürede Yavuz'un güvenine mazhar olarak, "Hâfız-ı Hass-ı Sultanî" sıfatı ile padişah ve saray hafızı olmuştur.⁴ Hafız

¹ Babasından naklen yazmış olduğu Selimname'de ailesi hakkında verdiği bilgiler önemlidir.

² Hikâyet: Ceddimiz Hâfız Muhammed ki Acem pâdişâhlarının güzidesi olan Ya'küb Pâdişâhın mürebbâsı ve makbûl ü mahsûs hâfızı olup sonra Sultân Ya'küb vefât edüp Rüstem Pâdişâh tâze pâdişâh olup dedemizi haremine alıp mezîd-i iltifâla ri'âyet edüp sonra Rüstem Pâdişâh dahi vefât edüp şâhzâdeler fetreti olmağla Şâh İsmâ'îl yanına atası ahhâbî dirilip hurûc edüp mirâr-ı muhârebelerden sonra sâhib-i hurûc istîlâ edüp Acem şâhlığı İsmâ'îl'e karâr bulucak merhûm Sultân Selîm -*aleyhi rıdvânu'l-İllâhi'l-kerim*- azm-i perhâş-ı Kızılbâş ile vilâyet-i Acem'e âheng etdiklerini istimâ' etdikde Tebrîz'de Mevlânâ Kemâlüddin Erdebîlî -*aleyhi'r-rahme*- hizmetlerine varıp vâlidî bile iletmiş ve du'â recâ edüp istimdâd eylemiş. Bk. *Tâcüttevârih*, II, 605.

³ Merhûm ced ki bülbül-i nağme sarây-ı serâ-bostan-ı Kur'ânî Hâfız Muhammed Isfehânî haşş-ı bi'l-lutfi'l-Sübhanî'dir, ol sefer-i pür-hatarda cebr ü ikrah-ı Şâh-ı gümrâh ile hem-râh olup tefâsîl-i mezbûre vü âtiyeye vuquf-ı tâmları olmağın ekserini vâlid-i merhûm anlardan nakl ederlerdi. Bk. *Tâcüttevârih*, II, 272. Ancak Âlî, Hafız Muhammed'in, Şahın yoldaşı, taraftarı olarak sefere kaldığını söylemektedir (*Kühü'l-ahbâr*, TTK, Tıpkıbasım, 2009, vr. 235a).

⁴ Yavuz, "... Tebrîz'e gelip erbâb-ı kemâli ri'âyete teveccüh edüp ehl-i hüneri da'vet etdiler. Ceddimiz kullarını meğer şehzâde iken vasfın işidirler imiş. İhâr edüp kırâ'atin ve hüsn-i edâ ve savtın ve nağme-i Dâvûdî'den behre-i tâmmın müşâhede edicek "Hâfız Mehmed Ya'küb'u işidir idik. Sultân Ya'küb mürebbâsı bu ol mudur yoksa ol geçmiş midir?" deyü su'âl etdikde ol idüğü zâhir olıcak

Muhammed Mısır seferine katılmış, Yavuz'un Kudüs ve civarındaki mübarek yerleri, peygamber kabirlerini ziyaretinde yakınında bulunarak, güzel sesi ile Kur'an okumuştur.⁵

Hafız Muhammed, Yavuz devrinde itibar gördüğü gibi 948/1541'de ölümüne kadar Kanunî de kendisine değer vermiş, günlük yetmiş akçe maaş tahsis ettiği gibi ihtiyaçlarını karşılaması için ayrıca ihsanlarda bulunmuştur.⁶ Oğlu Hasan Can ise musahip ve has nedimi olarak Yavuz'un vefatına kadar altı yıl boyunca hizmetinde bulunmuş, mahrem-i esrarı olmuştur. *Tâcüttevârîh*'in başındaki manzum girişinde Hasan Can'ın padişaha yakınlığı anlatılmaktadır.⁷ Musikişinas, bestekâr olan Hasan Can'ın aynı zamanda Enderun'da musiki dersleri verdiği bilinmektedir.⁸ Kanunî, babasının has musahibi Hasan Can'a çok değer verip kendisine bazı devlet görevleri vermek istemiş ancak Hasan faal hayattan ayrılıp uzleti tercih ettiğini, devlet ve milletin, devamı ve bekası duasıyla meşgul olacağını bildirerek, kendisine asgarî bir maaşın bağlanması talebinde bulunmuş,⁹

meyl ü iltifâtları ziyâde olup ri'âyet-i külliyye ile bu diyâr-ı celilü'l-i'tibâra getirip sonra Vâlid kullarını bendegân-ı harem-i hâss zümresine ilhâk edüp şeref-i kurb ve devlet hitâblarıyla ser-firâz etdiklerinde..." Bk. *Tâcüttevârîh*, II, 606.

⁵ Sultân-ı tâhirü'z-zeyl ihyâ'-i leyl etmeğe meyl edüp emâkin-i müteberrike ziyâretine meşgûl olup ertesi hazret-i İshak ve Ya'küb ve Yûsuf -*alâ Nebiyyinâ ve aleyhimi's-salâtü ve s-selâm* - merâkid-i mutahharaları ziyâretine hırâm edip. Zikr olunan Hafız-ı latîfü'l-edâ ve mücevvid-i hoş-sadâ ki nağme-i zibâsı kalb-i mahzur sahîfesinden müzeyyel sadâ ve savt-ı can bahş rûha gıdâ idi. Bu hakîrin cedd-i sahîhidir nitekim hilâl-i kitâbda işâret sebkât etmiştir. Ol pâdişâh-ı âlî-câh Acem diyârının ashâb-ı kemâlini Rûm'a nakl buyurdukda merhûmu dahi getirip şeref-i ihtisâsla ser-firâz ve meclis-i şerîflerine duhûl ve hitâb-ı müstetâbları izzetine vusûl şerefin erzânî kılmakla mümtaz etmişleridi. Bk. *Tâcüttevârîh*, II, 350.

⁶ Sonra sultân-ı firdevs âşiyân Sultân Süleyman Hân -*aleyhi'r-rıdvân*- hazretlerinin nazar-ı mezîd-i iltifâtlarına manzar ve ri'âyet ü inâyetlerine mazhar olup vazife-i yevmiesi ihsânât-ı mersumeden mâ-'adâ yetmiş Osmânî idi ve ta'âm-ı hâssa-i pâdişâhîden her gün hubz ve ta'âm-ı mukarrerisi var idi ve alef-i devâb dahi ol cenâbdan ta'yîn olunmuşidi ve esfâr-ı hümâyûnda bir katar katır sâyesi ve sâ'ir me'ûneti ile mukarrer buyurulmuşidi. Merhûm vâlid -*aleyhi'r-rahme*- târîh-i vefâtlarında bu beyti demişlerdir ki,

Beyt: *Eger çil sâl-i dîger zinde bûdî - Şodî târîh-i fevteş "lafz-ı Hâfız"*.

Gerçi ömründe kırk yıl sağlıkı yaşadı. Öldüğünde tarihi "lafz-ı hâfız" oldu.

Hâfız-ı mahsûs-ı sultânî bülbül-i nağme-i sarây-ı serâbistân-ı Kur'ânî Hâfız Mehmed İsfehânî hâss-ı bi'l-fazlî's-sübhanî münâsib-i makâm-ı makâmât-ı mütênâsibe ile a'sâr-ı şerife tilâvet eyledi. Bk. *Tâcüttevârîh*, II, 350.

⁷ Vâlidim bendesine etdi nazar - Altı yıl etdi lutfuna mazhar
Sırrına eyledi anı mahrem - Kıldı ol abd-i hâlisin hem-dem
Gece gündüz celîs edindi anı - Haremimde enîs edindi anı. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 4.

⁸ Nuri Özcan, "Hasan Can Çelebi", *DİA*, C 16, s. 312.

⁹ Hoca Sadeddin Efendi (HSE), babasının bu müstağni halini şu cümle ile ifade etmiştir: "...teklîf-i manâsıb-ı âliye buyuruldıkda ferâğı gâlib ve künc-i hamûle râğıb olmağın küşe-nişin ve uzlet-güzin olup devâm-ı eyyâm-ı adâlet-fercâm ve kıyâm-ı hıyâm-ı izz ve devâm-ı Osmânî du'âsını vird-i zebânı

974/1566-67’de vefatına kadar bu uzlet hayatı devam etmiştir.

Sadeddin Efendi 943’te (1536-1537) İstanbul’da doğdu.¹⁰ Babasının itibarı ve muhiti sayesinde daha küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil gördü, çok zeki ve başarılı bir talebe zümresiyle tanınmış hocalardan dersler alarak fevkalade verimli bir tahsil hayatı geçirdi. Özellikle Sahn-ı Seman Müderrisi Karamanî Mehmed Efendi’nin¹¹ ve Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi’nin talebesi oldu, 963/1556’da Ebussuud Efendi’den mülazemet aldı.¹²

Daha sonra önemli ilmiye mevkilerinde bulunmuş olan Şeyhülislam Bostanzade, Şair Bâki, Nev’î, Mecdî, Vâlihî, Karamanlı Muhyiddin, Remzizade, Hüsrevzade, Cevrî, Câmî Sadeddin Efendi’nin ders arkadaşları idi ancak daha sonra çeşitli sebeplerle bazıları ile kavgalıklar yaşamıştır.¹³

Sadeddin Efendi, mesleğe müderrislik ile başlamış, 1556 yılında henüz yirmi yaşında iken yevmî 30 akçe ile İstanbul Murad Paşa Medresesi müderrisliğine tayin olunmuş, 971 Şevval’inde/Mayıs-Haziran 1564’de erbain payesi ile Bursa Yıldırım Han Medresesine müderris olup bu görevde iken kısa süre sonra hariç derecesine yükselmiştir. Zilhicce 977/Mayıs 1570’de Bursa Çelebi Mehmed Medresesi (Bursa Sultaniyesi) müderrisliğine yükseldi. Ramazan 979/Ocak-

ve hırz-ı cinânı etmeğe fart-ı meylini beyân ve kût-ı lâ-yemût ile kanâ’ate mezîd-i ragbetini ayân etmegin müşâhere vü müsânehesi yevmî yüz yigirmi Osmânî vazîfe ta’yîn buyurulup ekser ezminede iki yüz filoriden bin filoriye varınca atâ vü bahşış ve mezîd-i telattuf ü eşfâk ile ahvâlini tefahhus u pürsiş buyururlar idi.” Bk. *Tâcüttevârih*, I, 293.

¹⁰ Sadeddin Efendi’nin, babası Hasan Can’ın görevli veya emekli olarak bulunduğu Bursa veya Edirne’de doğdu hakkında iki ayrı rivayet bulunmaktadır.

¹¹ Karamanî Mehmed Efendi Sahn müderrisi iken ondört zeki, şair talabesi (danişmend) vardı, bunlar arasında Hoca-i Sultan Murad Sa’deddin Efendi ve Sultanü’ş-şuarâ Baki Efendi, Nev’î Efendi, Hüsrevzade Hüsrev Çelebi, Edirneli Mecdî Efendi, Karamanî Muhyî Çelebi, Üskübî Çelebi, İlâhî Çelebi en tanınmışları olup ekserisi Ebussuud Efendi’den mülâzim olmuşlardır. Bk. Ataî, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmeleti’ş-Şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 58.

¹² “...Ve bu bendeye ve birâderlerine yevmî yigirmişer Osmânî vazîfe sadaka buyurmuşlar idi. Hengâm-ı irtihâline dek bu hâl üzere ri’âyet ve kenef-i inâyet-i sultânîde himâyet olundu. Bu hakîr-i kasîrî’l-bâ’ yesîrî’l-metâ’ ahâlî-i dehr ve mevâlî-i asr hîdmetinde iktisâb-ı intisâb-ı ulûm etdikden sonra.... fudalâ-i dânişver ve ulemâ-i her-kışver mefârikinin tâci ve diyâr-ı Rûm’un medâr-ı ibtihâci ve metâ’-ı fazl u irfânın sermâye-i revâci ve encümen-i ulûm u fezâ’ilin sirâc-ı vehhâci olan.... Şâhibü’l-fazli ve’l-kemâl sâhibü ezyâlî’l-efdâl sa’dü’z-zamân ve sâ’idü’l-emân mazharü’l-izzi ve’l-alâ ve’l-cûd, el-Mevlâ eş-şehîr bi-Ebissu’ûd... hazretlerinin südde-i seniyyelerinde çârüb-keş olan tullâb-ı fazilet-intisâb silkinde insilâk ile ser-firâz ve şeref-i iltifâtı ile akrânından mümtâz olup bir niçe sâl ol âsitâne-i efdâlde kesb-i kemâle iştigâl ile çerâg-ı âmâlî işti’âl bulcuk pâye-i mülâzemet hurûc ve menzile-i tadrîse urûcdan sonra sene *ihdâ ve seb’in ve tis’a mi’e* (971/1563-64)’de mahrûse-i Bursa’da vâki’ olan medrese-i Yıldırım Hânî’de hîdmet-i derse iştigâl ile me’mûr olup”. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 293, 295; Ataî, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmeleti’ş-Şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 429.

¹³ Katib Çelebi, *Fezleke*, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016, s. 161.

Şubat 1577’de Sahn-ı Seman müderrisi olduğunda vermiş olduğu dersler ilmî çevrelerde konuşulup takdir edilir olmuştur.¹⁴

Şehzade Murad’ın Hocası İbrahim Efendi’nin¹⁵ vefatı üzerine Muharrem 981/ Mayıs 1573’de Sultan II. Selim tarafından şehzade hocası olarak görevlendirilip, Manisa’ya gitmiş sekiz ay süren hocalık görevi sırasında Şehzade Murad üzerinde çok müsbet intiba bırakmış, Sultan Murad’ın 8 Ramazan 982/22 Aralık 1574 cülusuyla hâce-i sultanîlik pâye ve görevi kendisine verilmiş bundan sonra vefatına kadar devam edecek olan ikbal hayatı başlamıştır. *Fatih Kanunnamesi*’nde “serdâr-ı ulemâ ve müsteşâr-ı umûr-ı dîn ü dünyâ”¹⁶ sıfatıyla ifade edilen bu pâye ile sarayda, devlet idaresinde ve ilmiye sınıfı içerisinde fiilen çok etkili olmuştur. Bu güçlü konuma ulaşmasında şübhesiz Sadeddin Efendi’nin şahsiyet ve kabiliyetinin önemli rolü bulunmaktadır. Manisa’da geçen sekiz aylık süredeki faaliyetleri hakkında etraflı bilgi bulunmamakla birlikte şehzadenin bilgi ve tecrübe sahibi olmasında, etrafındaki ilim, sanat ve kültür muhitinin ve özellikle Sadeddin Efendi’nin önemli tesiri olduğu bilinmektedir. Manisa’dan İstanbul’a geldiğinde Ayasofya civarında kendisine beytûlmalden bir ev hibe edilmiştir.¹⁷ Vefatı sırada bu konakta bulunduğu ve oğulları Mehmed ve Esad Efendilerin Ayasofya Camisi’ndeki mevlid merasiminden süratle babalarının yanına geldiği Selanikî’deki ifadeden anlaşılmaktadır. Sadeddin Efendi’nin Beşiktaş’ta da evi olduğu ve o civarda bir hamam ile bir fırın yaptırdığı bilinmektedir.¹⁸

Sultan Murad’ın cülusundan itibaren merasimlerde, toplantılarda ve meşveret meclislerinde hep önde yer almış ve etkili bir konumda olmuştur. Şehzade Mehmed’in sancak beyi olarak maiyeti ile birlikte 17 Aralık 1583’te Manisa’ya hareketi merasiminde at üzerindeki şehzadeye ilk olarak Hoca Efendi yaklaşarak

¹⁴ “Yetmiş dokuz Ramazanın’da ... Semâniye’den birine müderris ve her meclis-i ders ü tahkîkleri nakl-i mahâfil ü mecâlis olmuş idi”, Ataî, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmileti’ş-Şekaik*, haz. Suat Donuk, C II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2017, s. 1164.

¹⁵ Ataî, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmileti’ş-Şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 179

¹⁶ “serdâr-ı ulemâ ve müsteşâr-ı umûr-ı dîn ü dünyâ” olarak nitelendirilip hoca efendilerin şeyhülislâm ile aynı elkâbla anılmaları ve sadrazamların onları “riâyeten” üst makama almaları öngörüldüğünden. Bk. Abdülkadir Özcan, “Fâtih’in Teşkilât Kânünâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, S. 33, 1982, s. 43.

¹⁷ “Cümleden Hâce-i Padişah olan Mevlana Sadeddin ibn Hasan Can’a hâcelik vazifesi ve sa’ir muayyenatı ta’yin olunup müsteşâr kılındı. Ve ulema silsileleri ma’rifetleri ile tertîb olunmak fermân olundu ve Ayasofya kurbunda meskenleri olmak için bir saray dahi cânib-i Beytü’l-mâl’den hibe olundu”. Bk. *Hasan Beyzade Tarihi*, haz. Şevki Nezihî Aykut, C II, TTK, Ankara 2004, s. 252.

¹⁸ Şerafettin Turan, “Hoca Sadeddin Efendi”, *DİA*, C 18, s. 196-98.

devlet idaresiyle ilgili tavsiyelerde bulunmuş daha sonra vezirler yaklaşmıştır.¹⁹ Sultan Murad'ın kızı Aişe Sultan ile İbrahim Paşa'nın çok görkemli düğününde nikahlarını üç yüz bin sikke altın mehir ile Sadeddin Efendi kıymıştır. Bu, o zamana kadar emsali görülmemiş bir miktar idi. Akabinde verilen ziyafette Şeyhülislam Çivizade Efendi ile Hoca Efendi ulemadan ayrı olarak ağırlandırlardır.²⁰ Daha sonra Koca Sinan Paşazade Vezir Mehmed Paşa ile Sultan Selim torunu, Piyale Paşa kızının nikahlarını da Ekim 1598'de elli bin altın mehir ile yine Hoca Efendi kıymıştır.²¹

Hoca Efendi üst düzey resmi merasimlere düzenli katıldığı gibi, çeşitli görevlere tayin edilen devlet adamlarını ziyaret edüp tebrik etmeyi de ihmal etmediği, hatta kendisinin muhalif olduğu veya muhalefetini gördüğü devletlülere bile tebrik ettiği görülmektedir. Bu tebrikleri çoğunlukla diğer devlet adamlarıyla yapmış bazan da ilmiye mensubu olan iki oğlu Mehmed ve Esad Efendileri alarak ifa etmiştir. Nitekim Damad İbrahim Paşa ikinci sadaretinde kendisinin “Hâce-i Sultanilik” görevine son verilmesine sebep olduğunu bildiği hâlde Paşa'nın üçüncü defa sadarete tayin edildiğinde iki oğlu ile birlikte tebriğe gitmiştir.

Sadeddin Efendi, yüzyılın son çeyreğinde yapılan meşveret meclislerinin hemen hepsine katılıp, öne sürdüğü fikirleri, teklifleri ve konuşmaları ile etkili olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Ayrıca Sultan Murad ve Sultan Mehmed'in önemli konularda kendisi ile istişareye, fikir ve tavsiyelerini almaya önem verdikleri de vekayinamelerde nakledilmektedir. Ejderhan'ın fethi konusunda yapılan toplantıya vezirlerle birlikte Sadeddin Efendi de davet edilmiş ve burada konu etraflıca değerlendirilmiştir (18 Şevval 995/21 Eylül 1587).²²

Sadeddin Efendi'nin meşveret meclislerinde özellikle siyasi, askeri meselelerde keskin gözlemlerde bulunup görüşünü ve tavrını net ortaya koyduğu görülmektedir. Nitekim, Koca Sinan Paşa'nın 1593'de Avusturya üzerine sefere çıkma kararına Hoca Efendi şiddetle karşı çıkarak sert tavır koymasına önemli bir

¹⁹ *Târih-i Selânikî*, s. 142. Bu önemli Osmanlı devlet geleneği son olarak Şehzade Mehmed'in Manisa'ya hareketinde uygulanmıştır.

²⁰ “Ve cihâz alunduğı gün, ki akd-i nikâh dahi ol gün vâkı' olmuşdı, dâmâd ve arus canibinden virilen serâser ve akmişe-i mütenevvi'a ve hil'at defteriyle tamâm üç bin kıt'a virilmişdi. Ve Hoca-i Şâh-ı cihan, Sa'dî Efendi hazretleri izn-i hümâyûn ile üç yüz bin sikke altun akd-i nikâh eylediler. Ve şimdiye değin vâkı' olan selâtîn-i selef, nikâhları yüz bin altundan ziyâde vukû' bulmaduğın yine müşârun-ileyh hazretleri nakl ü hikâyet buyurdılar.” Bk. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999, s. 169.

²¹ *Târih-i Selânikî*, s. 775.

²² *Târih-i Selânikî*, s. 191.

hadisedir. Aralarında geçen tartışmada Sinan Paşa'ya hitaben, yazmakta olduğu Osmanlı tarihinin sonuna geldiğini, bu eseri kazanılmış olan Acem zaferi ile bitirmek istediğini, tekrâr savaşa girip devletin başına yeni bir gaile açılmaması gerektiğini söylemesi üzerine Sinan Paşa ise büyük bir özgüvenle bu seferde kararlı olduğunu zafer kazanacağını, eserini bu zaferle bitirmesini söyleyince, Sadeddin Efendi bu sözlerin gurur ifadesi olduğunu, bundan sakınmak gerektiğini söyleyerek meclisten ayrılmıştır.²³

Gilan Hakimi Ahmed'in Osmanlı ülkesine sığınması üzerine bu durumun İran'la münasebetleri nasıl etkileyeceği hususu Sadrazam Ferhad Paşa'nın evinde vezirler, Sadeddin Efendi, şeyhülislam, kazasker ve bazı devlet erkanının katılımıyla yapılan meşveret meclisinde etraflıca değerlendirilerek İran'la münasebetlerin bozulmaması görüşü benimsenmiştir.²⁴

Hoca Efendi'nin ilmiye makamlarına, hatta yüksek seviyeli bazı idarî ve askerî makamlara tayin ve azillerde çok etkili olması, devlet adamları arasında büyük huzursuzluk ve hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Nitekim, Malûlzade'nin bazı fetvalarının hatalı olduğunu Sadeddin Efendi'nin III. Murad'a bildirmesinin şeyhülisamlıktan azlinde etkili olduğunu Peçuyulu nakletmektedir.²⁵ Diğer taraftan, Şeyhülislam Kadızade Ahmed Efendi Sadeddin Efendi'nin muhaliflerinden olup,²⁶ Sultan Murad'a şikayette bulunarak, padişah hocalığının geri alınmasını istemiş ise de bunda başarılı olamamıştır.²⁷

Hoca Sadeddin Efendi'nin hayatıyla ilgili önemli bir husus da, hâce-i sultanî ve şeyhülislam olduğu dönemde²⁸ dahi ders verme ve talebe yetiştirme faaliyetini

²³ Hoca Efendi dahi, "Paşa hazretleri, dâ'iniz bu Devlet-i 'Aliyye târihin itmâma irişdirmekte ben bununla itmâm ideyin ki, Pâdişâhımızın bir ednâ kulu Şâh-ı 'Acem'in bu kadar memâlikin alup 'âkıbet oğlunu rehin virdi. Beç kralı Ferhâd Paşa ihtimâmıyla iki yıllık harâc virmiş Budun'da idi, geldi diyü ağzımız tadıyla temâm idelim. Lutf idin yeniden bir fûrce açılmasun" didikde Sinân Paşa, "Yok Efendi! Böyle yaz ki, Pâdişâhımızın bir kulu 'Acem şâhının oğlunu getirdi. Bir kulu dahi Beç kralı üzerine varup memleketin gâretten sonra kralı keşân ber-keşân Âsitâne'ye gönderdi" didikde Hoca Efendi, "Esağfirullah Paşa hazretleri! Bu söz kemâl-i gurûrdandır. Bunun 'âkıbet şe'âmetinden pek korkarım" diyüp, kalkup dağıldılar. Bk. Katib Çelebi, *Fezleke*, s. 19.

²⁴ *Târih-i Selânikî*, s. 256.

²⁵ Peçevî (Peçuyî), *Tarih-i Peçuyî*, II, İstanbul 1283, 32; T. Özcan, "Malûlzâde", *DİA*, C 28, s. 457.

²⁶ *Hasanbeyzade Tarihi*, II, 259.

²⁷ Kadızade Ahmed Efendi'nin Takiyyüddin Rasadhanesinin yıkılması konusunda Padişaha rapor vermesindeki asıl sebebin Hoca Sadeddin Efendi düşmanlığı olduğu belirtilmektedir. Bilindiği üzere Hoca Efendi Takiyyüddin'i himaye etmiş, rasathanenin yapılmasını teşvik etmiştir.

²⁸ Şeyhülislamların, İstanbul Bayezid Medresesi'nde ders vermeleri aslında Bayezid Külliyesi vakfiyesinin bir şartı idi. Ancak bazı şeyhülislam bu görevi fiilen yapmayıp bir vekile havale ediyordu. Bostanzade'nin şeyhülisamlıktan azli sebepleri arasında bu görevi ihmal ettiği belirtilmektedir.

aksatmadan sürdürmüş, pek çok başarılı talebe kendisinden mülazemet almıştır.²⁹ Şair Câmî Çelebi şiirinde Sadeddin Efendi'yi şu mısralarla tanıtmıştır:

Bu yakınlarda cihâna iki müftû geldi
Tutdu her birisinin âlemi fazl u edebi
Kimdürür deyü su'âl eyler isen anları sen
Birisi Hâce Efendi, biri Hâce Çelebi.³⁰

Hoca Efendi, III. Murad'ın saltanatında sarayda etkili olan kimselerle yakın irtibat içerisinde oldu. Bunlar arasında Canfedâ Hatun, Gazanfer Ağa, Şemsi Ahmed Paşa, Kara Üveys zikredilebilir. Ayrıca Sokullu Mehmed Paşa ve ekibine karşı da tavır aldı.³¹ Bu siyaset onun Sultan Murad ve saray üzerindeki nüfuz ve gücünü artırdı.³²

Diplomatik münasebetlerde de Sadeddin Efendi'nin ön planda yer aldığı görülmektedir. İngiltere ile ticari, siyasi münasebetlerin geliştirilmesine taraftar idi. Katolik dünyasına, özellikle de İspanya'ya karşı Protestanlığın desteklenmesi öteden beri Osmanlı Devleti'nin Avrupa siyaseti için uygun görülmüştür. Sadeddin Efendi de daha önce Sokullu'nun desteklediği yakınlaşma ve dostluk siyasetine taraftar olmuş³³ daha sonra ilk İngiliz daimi elçisi olan William Harborn'a ve ondan sonra gelen Edward Barton'a destek verdiği, divan-ı hümayuna yazacakları arzıhallerinin üslup ve ifadesi konusunda yol gösterdiği gibi III. Murad nezdinde kabul görmeleri hususunda yardımcı olmuştur. İngiltere'ye ahidname ile kapitülasyon verilmesinde ve daimi elçilik açılmasında Hoca Efendi'nin önemli rolü olmuştur.³⁴

²⁹ Ders verme talebe yetiştirme ile meşguliyetini eserinin başında şu şekilde ifade etmektedir: "... peyveste-i tahsil-i ulûma idmân ve tekml-i fühûma sarf-ı ezmân etmeğin ve tarik-i ifâdeye ve istifâdeye sâlik ve iktizâ-i kazâ ile cem'-i kesb-i fezâ'ile mütehâlik olmağla müdârese-i ulûm ve müzâkere-i ashâb-ı fühûm ihâta-i sâ'ât ve istiğrâk-ı evkât eylemeğin ukde-i ta'vîk ve peygüle-i ta'likde kalmış idi". *Tâcüttevârîh*, I, 10.

³⁰ Ataî, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti's-Şekaik*, haz. Suat Donuk, s. 1167-68. Ebussuud Efendi ilk zamanlarda Hâce Çelebi olarak bilinir.

³¹ Turan, "Hoca Sadeddin Efendi", s. 196-98.

³² Hoca Efendi'nin muhalifleri de az değildi. Bunlar arasında Sadrazam Hadım Hasan Paşa Sadrazam Damad İbrahim Paşa, Kazasker Kuş Yahya Efendi, eski ders arkadaşları Şair Baki ve Şeyhülislam Bostanzade sayılabilir.

³³ İngiliz elçisinin bu iki devlet adamına verdikleri hediyeleri öne sürerek rüşvet aldıklarını bu sebeple İngilizleri himaye ettiklerini söylemek yanlış bir değerlendirme olur.

³⁴ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi, 1553 – 1610*, Ankara 1953, s. 21, 57, 77, 129, 132-134.

Hoca Efendi'nin Osmanlı Safevi münasebetlerinde etkili bir konumda olduğu ve aktif rol oynadığı kaynaklarda ifade edilmektedir. İran cephesinde bulunan serdarlar zaman zaman mektupla, İstanbul'da buldukları zaman ise ziyaret ederek Hoca'ya durumu nakletmekte ve onun desteğini istemektedirler. Nitekim Serdar Mustafa Paşa, Mehmed Giray Han'ın Şirvan'da kışlaması için Hoca Efendi'nin Mehmed Giray'a tavsiyede bulunmasını istemiştir. İran seferi sırasında 1579'da Erzurum'da on beylerbeyinin iştiraki ile yapılan toplantıya Sadeddin Efendi'nin gönderdiği, askeri ve serdarları “gayret ve yüz aklı” göstermeye teşvik eden, mektubu ordu üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı - İran savaşları sonunda 1590 yılında sulh ahidnamesini Sadeddin Efendi kaleme almıştır.³⁵

Hoca Efendi'nin diplomasi ile ilgisini gösteren önemli bir olay da Gilan Hakimi Ahmed Han'ın Osmanlı ülkesine sığınması hadisesidir. Bunun üzerine Şah Abbas, gönderdiği namesinde Han Ahmed'in himaye edilmesinin Osmanlı - İran münasebetlerini bozacağını bildirmiş, Hoca'nın etkili konumunu bildiği için ona da ayrıca mektup yazarak durumu anlatmıştır. Sadeddin Efendi oldukça diplomatik bir dille kaleme aldığı cevabî mektubunda Osmanlı Devleti'nin muahedelerine her zaman sadakat gösterdiğini ancak Osmanlı'nın kendisine sığınan bir Müslümanı geri çevirip reddetmesinin mümkün olamayacağını diplomatik bir dil ile bildirmiştir. Gilan Hakimi Han Ahmed, Tarihçi Selânikî'nin mihamdarlığı ile Sadrazam Koca Sinan Paşa ile görüşükten sonra ısrarla Hoca Efendi ile de görüşme talebinde bulunmuş Hoca Efendi ise görüşmenin izn-i hümayuna bağlı olduğunu belirterek taraftar olmamıştır.³⁶

III. Mehmed Zamanı: III. Mehmed'in Hocası Nevali Efendi'nin³⁷ cülusdan bir hafta önce vefat etmesi üzerine Sultan Mehmed babasının hocası Sadeddin Efendi'yi kendisine hoca olarak seçip çok samimi bir hitap ile, babası merhum Sultan Murad'ın hocası olduğu gibi kendisinin hocası ve babası olduğunu söylemiş, sefer-i hümayuna refakat etmesini istemiştir. Arkasından da kendisine çok kıymetli hediyeler göndermiştir.³⁸ Bu iltifat ve itibardan çok memnun kalan

³⁵ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri, 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 76, 81-82, 197.

³⁶ “Ve Hoca Efendi hazretleri ziyaretiyçün icâzet istediler. ‘İzn-i hümayûna mevkuftur, görelim, sebeb-i itâb olmasun’ diyü cevab virdiler”. Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 306. Han Ahmed'in İstanbul'da ikameti sırasında mihamdarlığı görevi Tarihçi Selânikî'ye verilmiştir.

³⁷ Nasuh Nevâlî Efendi'nin hayatı için bk. Ataî, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 390-91. Nevalî Efendi 19.I.1595'te vefat etmiş, cülus ise 27.I.1595'te olmuştur.

³⁸ Merhum Hüdâvendigâr Hocası idinüz, bizüm de hocamız ve babamızsız buyurmışlar. Ve bu sefer-i zafer-rehberde refikimizsiz, mufârakatınıza rızâmuz yokdur buyurmışlar. Ve icâzet-i hümayûn ile

Hoca Efendi Sultan Murad'ın yirmi yıl gösterdiği rağbet ve iltifatı, Sultan Mehmed'in bir anda ve bin kat fazlasıyla gösterdiğini söylemesi fevkalade mutluluğunun ifadesi olmuştur.³⁹ Sultan Mehmed'in bu itibar ve iltifatını yerinde bulan Selanikî, doğunun ve batının bilginleri bir araya gelseler soracakları suallere kendi dilleriyle cevap verecek Hoca Efendi'den başka bir alim bilinmemektedir değerlendirmesini yapmıştır.⁴⁰

Nitekim Sultan Mehmed, validesi ile sohbetinde, devlet işlerini istişare edeceği güvenilir, görüşü isabetli, bir kimseye ihtiyacı olduğunu söyleyince Safiye Sultan'ın istişare edilecek, kendisine sır tevdi edilecek Sadeddin Efendi'den daha layık kimse olmadığını oğluna söyleyerek tavsiyede bulunmuştur.⁴¹

Sadeddin Efendi'nin devlete hizmetlerinde Eğri Seferi'nin müstesna bir yeri bulunmaktadır. Kanunî'nin vefatından II. Selim ve III. Murad fiilen sefere gitmediler. Asker arasında bu durum üzüntü ve moral bozukluğuna sebep olduğu gibi düşman için ise cesaret kaynağı oluyordu. Serhadden gelen acı haberler üzerine Hoca Efendi, Sultan Mehmed'in ordunun başında sefere filen iştiraki konusunda çok ısrar etti ve ikna için çok güçlü ve önemli sebepler ortaya koydu. Yeniçeriler ve Koca Sinan Paşa da padişahın iştiraki konusunda ısrarcı idi. Ancak başta Valide Safiye Sultan olmak üzere padişahın sefere gitmesini istemeyen kimseler vardı. III. Mehmed ikna oldu ve sefer süresince Sadeddin Efendi daima padişahın yanında teşvik edici, cesaretlendirici konuşmalar yaptı.

Haçova Meydan Muharebesi'nde Osmanlı saflarında bozulma ve dağılma görülmesi üzerine Habsburg birlikleri merkezdeki sandıkları, kıymetli eşyaları, hazineyi yağmalamaya başlamışlar, Sadrazam İbrahim Paşa bu durumda geri çekilmeyi teklif etmiş, III. Mehmed ise tereddüd ve büyük telaş içerisinde

kalkup gitedüklerinde sof bâ-postîn samur-ı a'lâ ve destarhây-ı nefise ve kutnî-i Hind ü Sind ve sikke-i hasene-i vâfire irsal ü îsâl buyurulup...". Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 561.

³⁹ "Ve Hoca Efendi hazretleri buyurmışlar ki Sultân-Murad Han-ı mağfur -*tâbe serâhu*- yigirmi bir yıldan müteceviz müddetde⁸ eyledükleri iltifat u inâyât ve ikram u ihtiramı bunlar bir anda bin ol denlü ziyâde eylediler dimişler". Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 561.

⁴⁰ "El-hakk sezâvâr u elyakdur. Eğer garb ve şarkdan zû-fuhûn âlim südde-i sa'âdete gelseler lisânlarınca kemâl ve fesahat u belagatla müsâhabet idüp, su'âllerine cevâb virür ulemâ-i dîn içinde mumâ-ileyh hazretlerinden gayri kimse var-idüğü mesmû' değildir". Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 561.

⁴¹ "Pâdişâh-ı cihân-penâh -*eyyede'llâhu ta'âlâ ve kavvâhü*- hazretleri hazret-i Vâlide-i sa'âdet-destgâh ile meşveret buyurup umûr-ı mülk ü millet ahvâlin söyleşmeğe lâyıık u münâsib re'y-i sâ'ib ve fikr-i sâkıb sahibi bir kimseden lâbüdd ü lâzımdur didüklerinde merhum Pâdişâh-ı cennet-mekân ve firdevs-âşiyân Hocası a'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhirin yenbû'u'l-fazlı ve'l-yakîn Mevlânâ Sa'dî Efendi'den evlâ ü ahrâ şimdi dâhil-i⁴ meclis ve mahrem-i râz olacak kimse yokdur". Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 555.

“Efendi şimden sonra ne çare gerek?” deyince Sadeddin Efendi sahip olduğu devlet adamlığının verdiği basiretle “Padişahım, lâzım olan yerinizde sâbit ve ber-karâr durmaktır, cengin hâli budur. Ecdâd-ı izâmınız zamânında olan tabur muhârebeleri ekser böyle ola gelmiştir. Mu‘cizât-ı Muhammediyye ile inşâallâh fırsat u nusrat ehl-i İslâmındır. Hâtır-ı şerifinizi hoş tutun”⁴² tarihî sözlerini söyleyerek padişahın yerinde kalmasını sağlamış ve toparlanan Osmanlı birlikleri büyük bir zafer kazanmıştır.⁴³ Eğri Seferi sırasında Hoca Efendi, Sahn müderrisi oğlu Mesud Efendi’nin Muharrem 1005/Eylül 1596’da tâundan vefatı haberini alınca üzüntüsünü kasidesinde “Gazâyâ terk-i mâl ve terk-i evlâd eyledik geldik” mısraı ile ifade etmiştir.⁴⁴ Bu sefer sırasında Edirne kadısı oğlu Esad Efendi’nin İstanbul kadılığına tayinini sağladı ise de Sadaret Kaymakamı Hadım Hasan Paşa ve Valide Safiye Sultan’ın muhalefeti sebebiyle bu tayinin gerçekleşmemesi Sadeddin Efendi’yi ayrıca üzmüştü.⁴⁵

Nisan 1598’de III. Mehmed, Yanık Kalesi’ne düşman baskınını ve bir çok kişinin öldürülmesi haberini alınca, Sadeddin Efendi ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağayı saraya davet etmiş, alınacak tedbîrler konusu etraflıca müzakere edilmiştir.⁴⁶ III. Mehmed’in Haziran 1598’de tebdil-i hava için Davud Paşa Çiftliği Sarayı’nda bulunduğu sırada Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa ve Şeyhülislam Sadeddin Efendi’yi huzuruna çağırarak memleket ahvaline dair meşverette bulunmuşlardır.⁴⁷

Aralık 1598’de III. Mehmed Sadrazam Mehmed Paşa ile Şeyhülislam Sadeddin Efendi’yi istişare yapmak üzere huzuruna davet etmiş, özellikle İran serhaddinde yaşayan halk adaletsizlikten ve haksız vergilerden (*tekâlif-i şâkka*) şikâyetçi olduklarını Şah Abbas’ın idaresine geçenlerin olduğunu, zulmün olmadığı yere geçmenin genel bir kaide olduğundan bahsedilmiş ve bunları önlemek için name-i hümayunlar göndermek gerektiğinden bahsederek toplantıyı sona erdirmişlerdir.⁴⁸ Aynı şekilde Sultan Mehmed, Sadrazam İbrahim Paşa ile

⁴² Katib Çelebi, *Fezleke*, s. 124.

⁴³ F. Emecen-E. Afyoncu, *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2018.

⁴⁴ Ataî, *Hadaikü’l-hakaik fi tekmileti’ş-Şekaik*, haz. Abdülkadir Özcan, s. 404.

⁴⁵ Münir Aktepe, “Esad Efendi, Hocazade”, *DİA*, C 11, s. 340.

⁴⁶ *Târih-i Selânikî*, s. 736-37.

⁴⁷ *Târih-i Selânikî*, s. 749.

⁴⁸ “Umûr-ı mülk ü millet ahvâli söyleşilüp, vâli-yi vilâyet-i Şark olan Şâh Abbas ülkesine, serhadlerde yakın yerlerde olan re‘âyâ-yı memleket bu cânibün bîdâdlığından ve gâh u bî-gâh tekâlif-i şakkadan çekilüp gittükleriyçün nâme-i hümayûn gönderilmek tedârük olunduğı şayi’ olup söylendi. Eğerçi tedbîr değıldür, zirâ ri‘âyet ister. Zulm olmaduğı yere göçmek ka‘ide-i kadîme ve haslet-i azîmeleridür”. Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 786-87.

Şeyhülislam Sadeddin Efendi'yi huzuruna davet edüp din ve devleti muhafaza etmek için lazım olan malî imkanlar ve yardımlar konusunda istişarelerde bulunmuştur.⁴⁹

Diger taraftan vezir, serdar gibi idari ve askeri yöneticilerin zaman zaman Hoca'yı ziyaret ederek kendisiyle istişareler yaptıkları, bilgi verdiklerini ve padişah ve devlet nezdinde destek olmasını talep ettikleri bilinmektedir. Mesela Aralık 1598'de Vezir Serdar Hafız Ahmed Paşa İstanbul'a geldiğinde Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa ile Sadeddin Efendi'yi ziyaret edüp serhatlerdeki sıkıntılar ve askerinin itaasizliği konularında bilgiler vermiş, kendisinin yıllarca serhatlerde bulunup tecrübe kazandığını, ancak kimsenin bu tecrübeden istifade etmek üzere bir şey sormadığını üzüntü ile ifade etmiştir.⁵⁰ Temmuz 1598 ve Ocak 1599'da Kaptanıderya Cıgalazade Vezir Sinan Paşa Hoca Efendi'yi ziyaret edüp, din ve devlet ahvali ile ilgili bir çok meseleyi konuşup tavsiyelerini almıştır.⁵¹

Münşeati

Sadeddin Efendi'nin sultaniyat ve ihvâniyat türünde münşeati dönemin tarihi, siyaseti ve kültür hayatı için önemli bir kaynak niteliğindedir.⁵² Haziran 1598 tarihinde ordu Macaristan cephesinde iken Sadeddin Efendi Kırım Han'ı Gazi Giray Han'a seferle ilgili bir mektup göndermiş, Giray Han cevabî mektubunda emr-i hümayun gereğince cephede olduğunu bildirmiş, bir gazelini de mektuba eklemiştir.⁵³ Daha sonra Gazi Giray Han'a kıymetli hediyeler gönderilirken Hoca da Giray Han'a sitayişlerle dolu ikinci bir mektup kaleme alıp Erdel'de kışlamasını böylece Macar'ın damarını kesip, tekrâr gelip gitme zahmetinden kurtulmasını bildirmiştir.⁵⁴ Hoca Efendi ayrıca Serdar Satırcı Mehmed Paşa'ya da takdir, nasihat ve dua içeren bir mektup yazmıştır.⁵⁵

Bu değerli tarihçi ve alimin bazı zaafırları da devrin vekayinamelerinde misallerle kaydedilmiştir. Sultan III. Murad ve III. Mehmed çok değer verip

⁴⁹ *Târîh-i Selânikî*, s. 805.

⁵⁰ *Târîh-i Selânikî*, s. 786.

⁵¹ *Târîh-i Selânikî*, s. 754-55, 792.

⁵² Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

⁵³ *Târîh-i Selânikî*, s. 750-52.

⁵⁴ *Târîh-i Selânikî*, s. 769.

⁵⁵ *Târîh-i Na'îmâ*, I, s. 144-147.

saygı duydukları Sadeddin Efendi'nin iki konuda zaafi olduğunun farkında olup bunu üzüntü ile ifade etmişlerdir. Birincisi para ve hediye konusundaki zaafıdır. Selânikî'nin nakline göre, Sultan Murad bir gün oğlu Şehzade Mehmed'e iki haraç defteri vererek bunları hocası Azmi Efendi'ye vermesini ister. Azmi Efendi, önemli bir gelir kaynağı olan bu defterleri görünce, teşekkür edip her türlü ihtiyacını karşılayacak kadar geliri olduğunu söyleyerek kabul etmez. III. Murad, senin hocan kabul etmiyorsa benim hocam kabul eder diyerek defterleri Hoca Sadeddin Efendi'ye gönderir, Hoca Efendi teşekkür ederek kabul eder.⁵⁶ İkinci zaafi oğullarını ve yakınlarını çok genç yaşlarda yüksek ilmiye makamlarına tayin ettirmesidir. III. Mehmed'in bundan çok rahatsızlık duyduğunu Tarihçi Âlî nakletmektedir.⁵⁷ Âlî, başka vesilelerle de Sadeddin Efendi'yi eleştirmekte, III. Murad'ın saltanatının başında hocası Sadeddin Efendi'yi ulemanın başkanı yaptığını, ilmiye zümresinin bunu bir bela olarak gördüklerini, kazaskerler üzerindeki baskının arttığını, Sadeddin Efendi'nin tasvibi olmadan tayinler yapılamaz olduğunu belirterek ilmiye menşeli divan şairi Cinânî'nin⁵⁸ şu beytini vermektedir:

Kādîasker efendiler gerçi
Mansıbı ilmin ile al derler
Okudun fazlını görün diyene
Hâceye hizmet eyle gel derler.⁵⁹

⁵⁶ “Ve merhum u mağfûrun-leh Pâdişâh, Şehzadesi Sultân Mehmed Han'a bir gün iki kıt'a harâc defteri virüp «Al Mehmed Han'ım, hocan Mevlânâ Azmi'ye ilet, mâ-yahtâcına sarf eylesün» buyurmuşlar. Şehzade hazretleri defterleri alup mu'allim-hâneye getirüp, Azmi Efendi nazarında komuşlar. «Nedür bu?» diyü su'âl ey-ledüklerinde Harâc defterleridür, size gönderdiler buyurmuşlar. Anlar dahi dimişler ki «El-hamdü li'llâh ne hâlimüz var ise vardur, bu makulelere rızâmuz yokdur, müberrâyız» diyüp kabul itmeyicek Şehzade hazretleri defterleri Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri huzûrına getürdüklerinde «Almadı mı Hocan?» dimişler, şâyi'dür benüm hocam alır buyurmuşlar imiş. Ol takdirce ba'zı müştebeh emvalden ictinâbları olmayup ve durûğ-ı maslahat-âmiz kelâmdan dahi mübâlât itmedikleri sebebden Pâdişâh-ı mağfur huzûrında vâki olan kelimât-ı hakîkat-encâmları mü'essir düşmezdi. Va'z u tezkîr ve nasîhatden anun için fariğ olmışlardı diyü nakl-i sahîh eyledilerdi”. Bk. *Tarih-i Selânikî*, s. 445-46.

⁵⁷ “Dünyada sözüne sâdik hak-şinas bir kimse bulamadım...Evvêlâ Şeyhülislam Bostan Efendi'ye iltifat eyledim, derhal bir câhil kardeşini Rumeli kazaskeri etdi ve iyi tahsil görmemiş oğluna Selanik kadılığını recâ eyledi. Bundan başka pederimin hocası Sadeddin Efendi'ye din ve devlet hayırhâhı diye riâyet eyledim, derhal oda genç bir oğluna Anadolu kazaskeri ve küçük oğlunu Edirne kadılığına arzedip, Mollalar arasında beni bed-nâm ve inde'l-ahâlî kendisini ve evlâdını rüsvây-ı âlem eyledi. Eski hükümdarlar zamanında hocalar ve müftüler ulemâ mansıbına karışmazdı”. Bk. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*'dan naklen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, s. 180-81.

⁵⁸ Cinânî (ö.1595), ahlâkî ve öğretici bir eser olan 3300 beyitli *Riyâzü'l-cinân* adlı mesnevîsini tamamlanıp Sultan III. Murad'a sunmuştur.

⁵⁹ Âlî, *Mevâ'idü'n-nefâ'is*, haz. Mehmet Şeker, TTK, Ankara 1997, s. 314.

Sadeddin Efendi kısa süreli nekbet hayatı da yaşamıştır. Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam olması Hoca için sıkıntılı dönemin başlangıcı oldu. Önce hâce-i sultanlık görevinden alındı, arkasından ilmiye alanındaki tayinlere ve devlet işlerine müdahaleden men edildi, oğlu Mehmed Efendi Anadolu kadıaskerliğinden azledildi. Bu arada kendisine muhalif olan Rumeli Kazaskeri Damad Efendi, Kuş Yahya Efendi ve Şair Bâki, Sadrazam İbrahim Paşa'yı ziyaret ederek Sadeddin Efendi'nin Mekke kadılığına tayin edilip İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istediler. Durumu haber alan Hoca Efendi Valide Sultan'a ulaşarak yardımcı olmasını talep etmiş, Safiye Sultan Hoca'ya sahip çıkarak "Hoca Efendi bir pîrdir, bedduâsından endîşe olunur. Atebe-i aliyyeden kendisini teb'îd etmeyelim, ammâ min-ba'd umûr-ı devletden bir şey'e müdahale etmeyip münzevî olsun. Ve min-ba'd ömrünü ibâdete sarf etsin" buyurmuştur.⁶⁰

Safiye Sultan'ın bu tezkiyesi ile Hoca'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması geri alınmıştır. Hoca'nın bu nekbet dönemi de kısa sürmüş, hâce-i sultanîlik payesi ve mevkii iade edildiği gibi devlet işlerinde tayin ve azillerde tekrâr etkili konuma gelmiştir.

Şeyhülislam Bostanzade'nin 24 Şaban 1006'da vefatı üzerine Sultan III. Mehmed Sadeddin Efendi'nin bu makama getirilmesi için hatt-ı hümayun çıkarması üzerine eskiden beri Hoca'ya karşı tavrı olan Sadrazam Hasan Paşa ulema arasında Kara Çelebizade Hüseyin Efendi, Şair Bâki Efendi gibi bu makama daha uygun kimseler olduğunu arzemiş ise de III. Mehmed Sadeddin Efendi'yi tercih etmiştir. Bunun üzerine Sadrazam bir hamle daha yaparak hazineye ihtiyaç olduğunu, padişah hocalığı maşanın kesilip şeyhülislamlık maşasının yeterli olacağını teklif etti isede Sultan Mehmed her ikisinin de ödenmesini emretmiştir.⁶¹

⁶⁰ *Târih-i Selânikî*, s. 659; *Târih-i Na'îmâ*, I, s. 123-124.

⁶¹ "Ve fetvâ hizmeti Hoca-i Pâdişâhî Sa'deddin Efendi'ye olmak üzere sa'âdetlü Pâdişâh-ı cihân-penâh hazretlerinden kopup hatt-ı hümayûn-ı sa'âdet-makrûnları sâdir oldukda Sadria'zam Hasan Paşa hazretleriyle kadîmi mâ-beynde olan kûdürât muktazâsınca ta'assuben ve garazan «Ulemâ-i dîn ve ehl-i yakînde anlardan yeğ kimseler var iken Hoca Efendi'ye ne ihtiyâc» diyü Kara Çelebi-zâde Hüseyin Efendi'yi ve Kadıasker Bakî Efendi'yi arz eyledüklerinde cânib-i Pâdişâhîden müsâ'ade olmayup, telhis redd olunduğı şâyi' olup söylendi. Ve rûznâme-i hümayûndan alınan hocalık ulufesi virilmeyüp, «Hâssa-i harcdan Müftî-i merhuma virilen vazîfe-i fetvâ kifayet ider» diyüp (397b) «Hazîneye ihtiyâc vardır» didüğü dahi garaza haml olunup, muhkem ukdeye bâ'is oldu. Ve bi'l-cümle sa'y bihûde olup, hocalık ulûfesiyle vazîfe-i fetvâ ma'an tasarruf buyuruldu". Bk. *Târih-i Selânikî*, s. 731.

Fetvaları

Sadeddin Efendi ahval-i şahsiyye ve dinî meselelere dair fetvaları yanında siyasi, askeri ve idari konularda da fetvalar vermiştir. Özellikle Eğri Seferi'ne katılmayanlar, ordu savaş halinde iken cepheden kaçanlar hakkında verdiği sert fetvaları önemlidir.⁶² Vezir Mahmud Paşa'nın ordusunda fermanla görevli olduğu halde katılmayanların ağır şekilde cezalandırılmaları için verdiği fetvalar da dikkat çekicidir.⁶³

Sadeddin Efendi'nin güçlü münşiliği yanında şairliği de önemlidir. Elsine-i selasede yani Türkçe, Farsça ve Arapça şiir örnekleri tarihî olayları anlatırken siyak ve sibaka uygun bir şekilde metinler arasına yerleştirdiği “Li-müellifihî, Li-münşihî” ile başlayan manzum parçalardır. Bunun en güzel örnekleri manzum padişah vasiyetleridir. Müretteb bir divanı olmadığı gibi şüara tezkirelerinde de genellikle müstakil olarak yer verilmemektedir. Tâcüttevârîh'de manzum ve mensur metinler arasında bir mukayese yapıldığında Hoca Efendi'nin nesrinin nazmından çok daha güçlü olduğu görülmekte bu sebeple de şairliğinden ziyade münşiliği ile meşhur olduğu bilinmektedir.

Hoca Sadeddin Efendi, yoğun ilmi, idari ve siyasi faaliyetleri arasında güçlü bir sanat hâmisi kimliğine sahip olarak bir çok şair, sanatkar ve bilgini desteklemiş onlar da bu himayeye kadirşinaslık göstererek eserlerini ithaf etmişlerdir. Nitekim, Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresini⁶⁴ Takiyyüddin er-Râsîd, kürelerin düzlem haline getirilmesi hakkındaki *ed-Düstûrû'r-racîh li-kavâ'idi't-tasfîh* adlı eserini, Âlî Menakıb-ı Hünerveran'ını Hoca Efendi'ye ithaf etmiştir. Osmanlı ilmiye aileleri içerisinde Hocasadeddinzadeler en yüksek ilmiye makamlarını ihraz etmişler, özellikle XVII. yüzyılda çok güçlü bir konuma sahip olmuşlardır.⁶⁵

Vefatı

Sadeddin Efendi devlet ve cemiyette aktif olarak faaliyet gösterdiği bir sırada Sultan Murad ruhu için Ayasofya'da okunacak mevlid için hazırlanırken aniden rahatsızlanmış, oğulları Mehmed ve Esad Efendilere haber ulaştırılmasını istediği

⁶² *Târih-i Selânikî*, s. 640, 648, 649.

⁶³ *Târih-i Selânikî*, s. 771-72.

⁶⁴ Mustafa İsen, Kınalızâde Hasan Çelebi”, *DİA*, C 25, s. 417-18.

⁶⁵ Sadık Tezin, Hoca Sadeddin ailesi üzerine ailenin bütün ferdlerini inceleyerek, değerli bir doktora tezi hazırlamıştır. Bk. Sadık Tezin, *Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hocaâdeler*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi İstanbul 2022.

sırada 12 Rebiülevvel 1008/3 Eylül 1599'da miladi tarihle 62-63 yaşında vefat etmiştir. Selanikî hastalığı için zatülcenb demekte ise de muhtemelen kalp sektesi olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁶ Eyüp'te yaptırdığı darülkurrânın haziresine defnedilmiş, burası ailenin diğer fertlerinin de defnedildiği bir aile mezarlığı olmuştur.⁶⁷

Vefatı için:⁶⁸

Kıldı kurb-ı nevâfile niyet
Dem-i âhirde kim vuzû' etdi
El-yuyup bu cihân-ı fânide
Âlem-i kudse tâhiren gitdi.

***Tâcütttevârîh* ve Diğer Eserleri**

Tâcütttevârîh

Vekayinameler ve arşiv malzemesi Osmanlı tarihinin iki önemli ana kaynağını teşkil etmektedir. Tarihi kaynakların bilimsel usullerle yayınlanmasında, tarihinin isim zikrederek veya etmeden istifade ettiği kaynakların tespiti ve bunlardan ne ölçüde faydalandığının ortaya konulması dikkat ve emek isteyen bir çalışmadır. Osmanlı vekayinamelerinin tenkitli neşrinde de kaynakların bütün özellikleriyle belirlenmesi bilhassa zorluklar arz etmektedir. Çünkü önceki kaynakları kullanmanın, o kaynaklardan etkilenme ve faydalanmadan başlayarak intihale kadar uzanan çok geniş ve tespiti zor bir yelpazesi bulunmaktadır.

XVI. asır, Osmanlı tarih yazıcılığında standart tarih teliflerinin meydana getirilmesi, yeni türlerin oluşturulması ile çok parlak bir dönem olmuştur. Ayrıca dil, üslup açısından da zenginliğin yaşandığı görülmektedir. *Tâcütttevârîh*'in de bu zenginlikte önemli bir yeri ve katkısı bulunmakta olup oldukça erken tarihlerden itibaren batı dillerine tam ve kısmî tercümelemleri yapılmıştır. Eserin Osmanlı döneminde iki cilt halinde itinalı bir tab'ı⁶⁹ ve İsmet Parmaksızoğlu tarafından

⁶⁶ Şeyhülislâm ve müftî'l-enâm hazret-i Sa'deddin Efendi abdest alup, öğle namazın kılup, muztacı' olup, «Vakt geçiyor» diyü hidmetkârlar bî-dâr idüp, «Kon, beni incitmen, bir pare rahat olayum, gayet bî-mecâlüm, bana Mehmed ile Es'ad'ı yetiştürün» diyüp Ayasofya'dan anlara haber iderler. Evlâd-ı kirâmları yetişince kuvvet-i nâtika lâl olup, kendi hâline meşgul iken emr-i Hayy u Kayyûm-ı lâ-yemût ile bu dâr-ı mihnetden sarây-ı sürûra intikâl eyledi. Bk. *Târih-i Selânîkî*, s. 823-24.

⁶⁷ Beyza Bengül, *Eyüp, Saçlı Abdülkadir Camii-Hoca Sadeddin Efendi Darülkurrası Koruma Projesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 23-28.

⁶⁸ Ataî, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmeleti 'ş-Şekaik*, haz. Suat Donuk, C I, s. 1106.

⁶⁹ Eser, Maarif Nâzırı Nevres Paşa'nın yakın alakası ile birisi müellifin sağlığında 1005/1596 yılında, diğeri 1012/1603 yılında istinsah edilmiş iki nüsha esas alınıp, ayrıca bizzat Sadeddin Efendi'nin kendi

büyük bir gayret ve emek sarfıyla sadeleştirmesi yapılmıştır.⁷⁰ Eser ve müellifi üzerine çeşitli seviyelerde araştırmalar da gerçekleştirilmiştir.⁷¹

Hoca Sadeddin Efendi, telif ve tercüme eserleri arasında en önemlisi olan *Tâcüttevârih*'in telif sebebini eserin başında açıklamaktadır: Osmanlı'nın bütün ayrıntılarıyla tarihinin kaleme alındığını, ancak bunların çoğu Farsça parlak cümleler halinde yazıldığından herkesin bunu anlaması mümkün olmadığı gibi ayrıca bazı kimseler belâgatli ve ağıdalı bir üslup ile uzun yazmağa çok hevesli olduklarından terkipleri anlamsız olup kısa yazılacak yerde uzun, konuyu toparlamak yerine dağıtarak yazdıklarını, ayrıca bu eserlerin çoğunluğu Sultan II. Bayezid zamanına kadar gelmekte olup ondan sonra çok başarılı işler yapan Hadimü'l-Haremeyn Sultan Selim Han ve oğlu Sultan Süleyman Han zamanlarının yazılmamış olmasının eksikliğine temas etmektedir.⁷² Aslında Sadeddin

el yazısı ile yazılmış üç mecmuadaki notları dikkate alınarak iki cilt halinde yayımlanmıştır (İstanbul 1279-1280/1863-64). Müellifin, babası Hasan Can'dan dinlediklerine dayanarak kaleme aldığı on iki hikâyeden oluşan *Selimnâme* ise eserin II. cildinin sonuna ilâve edilmiştir (II, 602-619).

⁷⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih* (Tarihlere Tâctır Bu Kitap), haz. İsmet Parmaksızoğlu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1974-1979, C I-V. Merhum Parmaksızoğlu, liyakatle ve büyük emek sarfıyla çok zor bir işe girişip, bu külfetli metni anlamaya çalışıp eseri beş cilt halinde mümkün olduğu ölçüde Arapça Farsça kelimelerin karşılıklarını vererek sadeleştirmiş, bu gayretini kendisi “*Osmanlı yazarlarının Arap ve Acem iplikleriyle dokuyup Türkçeye giydirdikleri elbiseyi soymak, onun yerine yerli ipliklerden dokunmuş sözlerden oluşan bir elbise giydirmek*” cümlesiyle ifade etmiştir.

⁷¹ Hoca Sâdeddin, *Tâcüttevârih*, I-II; Ahmet Akgün, *Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih*, haz. Şevki Nezih Aykut, Ankara 2004, I, s. XLV-XLVI; Hammer (Atâ Bey), I, 29, 43-44; *Osmanlı Müellifleri*, III, 67; Babinger (Üçok), s.137-141; Mehmed Yıldırım, *Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1997; Abdurrahman Daş, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003; a.mlf., “Hoca Saadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Konya 2003, s. 165-207; Münir Aktepe, “Hoca Sadeddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII, 1958, s. 101-116; a.mlf., “İbtihâcü't-Tevârih”, *Tarih Dergisi*, S. 14, 1959, s. 71-84; Ahmet Uğur, “Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnâmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Ankara 1980, s. 225-241; Şefâettin Severcan, “Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Kayseri 1992, s. 73-78; Şerâfeddin Turan, “Sa'd-ed-din”, *İA*, C X, 30-32; Mehmet İpşirli, İdris-i Bitlisî *Heşt Behişt*'inin Kaynak Değeri: *Tâcüttevârih* Örneği, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, C II, Ankara 2019, s. 49-58; a.mlf., “İlk Osmanlı Sultanlarının Hoca Sadeddin Efendi'nin Kaleminden *Tâcüttevârih*'deki Manzum Vasiyetleri”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen: Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın'a Armağan*, s. 336-351; a.mlf., “*Tâcüttevârih*'in Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler”, *Tarih Dergisi*, S. 71, 2020, s. 181-196; a.mlf., “*Tâcü't-tevârih*”, *DİA*, C 39, s. 357-59.

⁷² Eğerçi mefâhir ü me'âsir-i Âl-i zafer-me'âl-i Osmânî feyz-i Yezdânî birle âfâkda işrâk edüp hilâl-i defâtir ü sûtürda mastûr u mufassal ve meşrûh u müsecceldir. Ammâ ekseri Fârisî olup herkes ol meydânın fârisi ol lisânın mûmârisi olmadığı cihetden le'âlî-i me'ânî esdâf-ı elfâzından istihrâc ve

Efendi'nin burada XVI. asır başlarında yazılmış olan tarihleri eleştirmesi, ayrıca *Selimnameler*'de Yavuz'un saltanatı etraflıca değerlendirildiği halde yazılmadığını demesi dikkate değer bir görüştür.

Sadeddin Efendi bu eksikliği karşılamak üzere Yavuz ve Kanuni zamanlarının olaylarını yazmayı arzu etmekle birlikte hocalık meşguliyeti ve ilmi idarî faaliyetleri sebebiyle buna fırsat bulamadığını, Muslihiddin Lârî'nin II. Selim'e takdim ettiği ünlü *Mir'âtü'l-edvâr* adlı Farsça umumi tarihini Türkçeye tercüme ettiğinde Lârî'nin eserine son bölüm olarak eklediği Osmanlı tarihinin çok kısa, yetersiz ve başarısız olduğunu, olayları çok özet vermesi, çok önemli bazı konuları ihmal etmiş bulunduğunu, bu eksiklikleri giderecek bir Osmanlı tarihi yazılmasını Osmanlı Hanedanı'na ve onun padişahlarına karşı bir şükran borcu olarak düşünüp tarihini Yavuz Sultan Selim'in saltanatı sonuna kadar getirdiğini ifade etmektedir.⁷³

Tâcüttevârih yazılırken istifade edildiği bildirilen kaynaklar ve bunlardan hangi konu ve olaylarda istifade ettiğine dair tesbitler yapılması misaller verilmesi önemlidir. Ayrıca kaynaklardan yararlanırken kullanılan ifade ve üslup takip edilen usul hakkında fikir vermek için yer yer iktibaslar yapılarak dipnotlarda verilmeye çalışılmıştır.

metâlib-i nâzırın mukaddemâtından istintâc olunmaz. Husûsen ba'zısı inşâ-perdâzlılığıyla mağlûb-ı itnâb ve eşi'a-i fehâvisi verâ'-i hicâb-ı aglâk ve sehâb-ı ashâb olmağın makâl-ı tavilü'z-zeyline ebnâ-i zamân meyl etmezler ve terkîbâtı hüsn-i edâdan ârî ve hurşîd-i me'ânisi metâli'-i efhâmdan mütevârî olup mahall-i tafsilde icmâl ve makâm-ı tahsilde ihlâl ile imlâl kılıp ve hem ekseri sultân-ı sa'îd ve hâkân-ı ferîd Sultân Bâyezîd ... hazretlerinin zamân-ı adâlet-nişânlarında kalıp sultâniyyü'l-guzât ve'l-mücâhidîn mümehhidî kavâ'idü'l-adâle ve râfî'i livâ'id-dîn hâdimiyyü'l-haremeyni's-şerîfeyni'l-mübecceleyn nâsırı şerî'atü Seyyidi'l-kevneyn ve Resûlü's-sakaleyn es-Sultân Selîm Hân ve ibnuhû es-Sultân Süleymân Hân...hazretlerinin ârâ-i sâkibe ve tedâbîr-i sâ'ibeleri ve eyyâm-ı huçeste-fercâmırlarında zuhûr eden etvâr-ı acibe ve devr-i makbûlü't-tavırlarında sünûh eden fütûh-ı garîbe ki âvîze-i gûş ve zîver-gerden-i hûş olmağa sezâvâr ve şâyeste-i sebt-i sudûr-ı edvârdır. Egerçi tayy-i defâtir ü esfâr ve kütüb ü resâ'il-i berâ'at-medârda derc olunmuştur. Lâkin ekseri nikâb-ı nazm ü inşâ ile mastûr ve manassa-i zuhûrdan dûr olup mecmû'a-i vâhideye nakl ü tahvîli ve vech-i icmâlî üzere tafsîli rakam-zede-i kalem-i münşiyân-ı sihir-sâz ve zîver-i kelek-i hoş-reftâr-ı berâ'at-perdâz olmamışdır. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*, İstanbul 1279 /1862, I, 9.

⁷³ Mevlânâ Muslihuddîn Lârî bir Târîh-i celîlü'l-i'tibâr te'lîf ve ism-i sâmi-i Sultân-ı bihiştî-me'âd ile teşrîf edüp südde-i sa'âdete getirmiş ve hâtimesin icmâl-i Tevârîh-i Osmâniyye ile bitirmiş, ammâ mezîd-i ihlâl ve fart-ı icmâl ile mühimmâtü hayyiz-i ihmâlde bitirmiş.

Çün ol selâtîn-i pesendide-âyînin tafsîl-i kıyas ve gazavât-ı azîmelerinden gâfil ve tahrîri tasvîr-i menâkıb-ı cemîlelerini ihâtaya gayr-i kâfil olup şân-ı me'âlî-nişân-ı şâhânelerine münâsebeti görünmez idi. Lâ-cerem nûzhet-efzâ-i mahâfil ve matbû'-ı e'âlî vü esâfil olan Tevârîh-i matbu'a-i Osmânî tahrîri muktezâ-i edâ-i şükr-i ni'met ve lâzîme-i îfâ-i merâsim-i sadâkat bilinip müste'înen bi-veliyi'l-cûd ve müstemiden min-Vâhibi'l-Vücûd şurû'-ı maksûda bezl-i mechûd olup fâtihu'l-Arab ve'l-Acem pâdişâh-ı Cem-haşem-i veliyyü'n-ni'am, zü'l-mecdi'l-etemm ve'l-cûdu'l-e'amm Sultân Selîmü'l-mâzî -revvahallâhu fi riyâzi'l-merâzâ- hazretlerinin hâtîme-i ahvâl-i yümn-i ittisâllerine dek itmâm müyesser olmuşdu. *Tâcüttevârih*, I, 10.

Tâcüttevârîh'te tarihi kaynaklara atıflar büyük çoğunlukla ilk yedi padişahın dönemine ait olup Sultan II. Bayezid ile Yavuz Selim'in saltanatını ve ulemâ, meşayih biyografilerini içeren ikinci ciltte iyice azalmakta, Yavuz dönemi için bilhassa şifahî kaynak olarak Hasan Can'ın anlatımına önem verilmektedir.

Birçok kaynaktan istifade etmesi, *Heşt Bihişt*'e ve Neşrî'nin *Cihannüma*'sına onlarca defa atıf yapması Hoca Sadeddin Efendi'nin kaynaklarını belirtmekte titiz ve dürüst davrandığı intibahı vermekle birlikte istifade ettiği halde zikretmediği birçok kaynağın olması da muhtemeldir.⁷⁴

Tâcüttevârîh'te karşılaşılan önemli bir mesele de tarihi hadiseler anlatılırken siyak ve sibaka uygun şekilde metnin içerisine yerleştirilmiş olan yüzlerce Türkçe, Farsça ve Arapça şiirlerin aidiyeti hususudur. Başında "Li-müellifihî, Li-münşihî" yazılı olanlar dışındaki şiirlerin kimlere ait olduğunun tespiti ayrı bir araştırma konusudur.

Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârîh*'i telif ederken birinci derecede İdrîs-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'ini⁷⁵ ana kaynak olarak kullanarak eserin I. cildinde şahıslar ve olaylarla ilgili olarak pek çok atıfda bulunmuştur. İkinci ciltte İdrîs-i Bitlisî'nin adı on beş yerde geçmekteyse de iki üç istisna dışında bunlar onun tarihine atıf olmayıp genellikle hizmetleriyle ilgilidir.⁷⁶ Sadeddin Efendi'nin adı geçen eserden ne ölçüde faydalandığı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. *Tâcüttevârîh*'in *Heşt Bihişt*'in bazı yerleri kısaltılarak yapılmış bir tercümesi, hatta bir kopyası olduğu iddia edilmiştir. Bunu muhtemelen ilk defa Hammer ileri sürmüştü,⁷⁷ daha sonra yerli ve yabancı birçok tarihçi aynı görüşü benimsemiştir. Gerçekten İdrîs-i Bitlisî'nin eserindeki süslü ifadeler çıkarıldığında geri kalan bilgilerin aktarılış biçimi *Tâcüttevârîh* ile önemli ölçüde örtüşür. Ancak her ikisinin bir başka ortak kaynaktan yararlandığı bilinmektedir. *Heşt Bihişt*'in *Tâcüttevârîh*'e kaynaklığı konusunda özellikle Osman Gazi ve II. Bayezid dönemi olayları ve şahısları için

⁷⁴ Nitekim İshak Çelebi Selimname'sinden bir kaç yerde istifade ettiği halde zikretmemiştir, bk. İsmet Parmaksızoğlu, "Üsküplü İshak Çelebi ve Selimnâmesi", *Tarih Dergisi*, C III, S. 5-6, 1953, s. 132-134. (Karnı yarık halinde yedi misal veriliyor).

⁷⁵ *Tâcüttevârîh*, I, 22, 65, 135, 147, 159, 200, 215, 235-36, 298-99, 308, 311, 327, 332, 346, 355, 359, 362, 366, 371, 375, 377, 389, 390, 412, 418, 459, 466, 469, 487, 517, 521, 563.

⁷⁶ *Tâcüttevârîh*, II, 288-312, 322-323. Sadeddin Efendi, bir iki istisna dışında atıflarında Mevlânâ İdrîs ve Mevlânâ Neşrî ifadesini tercih etmektedir.

⁷⁷ "Bu fıkra, Osmanlı İmparatorluğu'nun en meşhur müverrihi olan Sa'deddin'in tarafgârlığına dâir bir fikir verebilir. Selefini (İdris-i Bitlisi) hemen kâmilan istinsah etmiş olmasından dolayı elbette onu Medh etmesi kendisince de muktezi idi". J. V. Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, Atâ Bey, İstanbul 1329, I, 29.

en dikkate değer araştırmayı Dr. Vural Genç yapmış, önce I. Ketîbesi Osman Gazi kısmı üzerine yaptığı yüksek lisans tezinde,⁷⁸ daha sonra da VIII. Ketîbesi Sultan II. Bayezid dönemi üzerine yaptığı doktora çalışmasında, *Heşt Bihişt*'in tesirleri bahsinde *Tâcüttevârih*'in bu eserden istifadesini etraflıca değerlendirmiş, bazı kısımlar hariç *Heşt Bihişt*'in II. Bayezid dönemine ait bilgilerini, yer yer kısaltarak, çoğu yerde de kaynak olarak göstermeden *Tâcüttevârih*'e aktardığı kanaatini bazı misaller vererek ifade etmiştir.⁷⁹ M. İbrahim Yıldırım da *Heşt Bihişt*'in VII. Ketîbesi üzerine olan araştırma ve çevirisinde benzer görüşü belirtmiştir.⁸⁰ Sâdeddin Efendi, Neşri'nin *Târih-i Neşri*'sini de temel kaynak olarak kullanarak sıkça atıflar yapmıştır.⁸¹ Nitekim *Târih-i Neşri*'nin *Heşt Bihişt* için de ana kaynak olduğu ifade edilmektedir.⁸²

Sadeddin Efendi ayrıca Şerefeddin Ali Yezdî'nin (ö. 858/1454) *Zafernâme*'sini,⁸³ Hâtifi'nin (ö. 927/1521) *Timurnâme*'sini (I, 153, 186) Yıldırım Bayezid döneminde kaynak olarak kullanmış; Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) *Hamse*'sini, İbn Şihne'nin (ö. 815/1412) eserini⁸⁴, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine*'sini (I, 135, 332); Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını,⁸⁵ Kemâlpaşazâde (ö. 940/1534) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını,⁸⁶ Hadîdî'nin manzum *Tevârih-i Âl-i Osman*'ını⁸⁷ da zikretmiştir. İsim belirtmemekle birlikte müellifi belli olan veya anonim Türkçe Osmanlı tarihlerinden geniş ölçüde faydalanmıştır.⁸⁸ Sadeddin Efendi, ünlü şairlerin önemli şahıslar veya olaylar için

⁷⁸ Vural Genç, İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, Osman Gazî Dönemi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. LX-LXIII.

⁷⁹ Vural Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Bihişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 467-471; a.mlf., *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlisi (1457-1520)*, TTK, Ankara 2019, s. 549-553.

⁸⁰ İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt, VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013, s. CIII-CIV.

⁸¹ *Tâcüttevârih*, I, 14, 141, 146, 221, 278, 298, 332, 336, 345, 355, 357, 358, 366, 370, 372, 374, 383, 390, 468, 470, 472; II, 11, 40.

⁸² V. L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", çev. Salih Özbaran, *TED*, IX, 1978, s. 238; Abdülkadir Özcan "Heşt Bihişt, *DİA*, C XVII, 271-273.

⁸³ *Tâcüttevârih*, I, 186, 214, 215, 217, 221.

⁸⁴ Timur'la ilgili eseri *Nuzhetü'n-nevâzir* olmalı.

⁸⁵ *Tâcüttevârih*, I, 346, 365.

⁸⁶ *Tâcüttevârih*, II, 399; Ayrıca *Selîmnâme*'de Kemâlpaşazâde'den bir hikâye nakletmektedir (II, 619).

⁸⁷ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s. 131-32; *Tâcüttevârih*, I, 217, 305.

⁸⁸ Bu hususu "bazı Türkî tevârihte" (I, 159, 186), "bazı tevârih-i Osmâniyye'de" (I, 149, 218, 35, 370), "müverrihân-ı Türkî-nüvis" (I, 374), "bir Türkî tarih" (I, 521), "Tevârih-i Türkiyye'de mastûr olduğu

düşürdükleri tarihlere eserinde yer vermiştir. Nitekim Lâmi'î Çelebi, düşürdüğü tarih beyitleri ile (II, 103, 213) ve Molla Câmi'in *Nefehatü'l-üns* Tercümesi (II, 581) *Tâcüttevârih*'in kaynakları arasında yer almıştır.⁸⁹ Kezâ Molla Lütfi'nin (ö. 900/1495) Fatih Sultan Mehmed için düşürdüğü Farsça tarih beyti (I, 582) yanında Şair Necâti'nin (ö. 914/1509) Manisa Sancakbeyi Şehzade Mahmud'un vefatı üzerine yazdığı mersiye (II, 214-215) atıf yapılmıştır.⁹⁰

Tâcüttevârih'in son kısmı (II, s. 400-600), ilk sekiz padişah döneminin 264 ulema ve meşayihinin hal tercümelerini ihtiva etmektedir. Sadeddin Efendi'nin bu bölüm için ana kaynağı Taşkoprîzâde'nin eş-Şekaiku'n-Nu'maniyye'si olup buna sadece belirli yerlerde atıflarda bulunmaktadır.⁹¹ Bu kısımda Hoca Sadeddin Efendi ilmiye mensubu olması hasebiyle yer yer kendi tecrübe, bilgi ve gözlemlerini de nakletmektedir.⁹²

Sultan III. Murad'ın cülusundan sonra bir gün huzurunda tarihî konulardan bahsedilirken Sultan Murad, Hocasının da bir Osmanlı tarihi yazdığından haberdar olmuş ve bir nüshasının hazine-i âmireye takdim edilmesini ferman buyurmuştur. Bu emir üzerine Sadeddin Efendi eserini ikmal edip temize çekerek 992/1584 tarihinde her bir padişaha bir tabaka ayırarak dokuz bölüm halinde tertip ederek III. Murad'a takdim etmiş ve ismini *Tâcüttevârih* olarak belirlemiştir.⁹³ Sadeddin Efendi eserini yazarken yukarıda belirtildiği üzere kaynak kullanımında farklı davranışlar sergilemiştir. Öncelikle kaynaklarını zikretme konusunda oldukça dikkatli ve açık davrandığı özellikle kendisinden önceki ve çağdaşı olan bazı tarihçilerle mukayese edildiği zaman daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim kendisinin birçok kere atıfta bulunduğu İdris-i Bitlisî ve Neşrî'nin, bir iki istisna dışında kaynak zikretmediği bilinmektedir.⁹⁴

üzere" (I, 89, 308, 332, 374, 377, 451), Türkî nüvîs (I, 443), "tevârih-i Türkiyye'nin birinde zikrolunmuş ki" (I, 374), "bazı tarihlerde" zikr olunur ki (I, 135, 159, 366, 371) gibi ifadelerle belirtmiştir.

⁸⁹ *Tâcüttevârih*, II, 103, 213, 581, 589, 592.

⁹⁰ Fetret döneminde Emir Süleyman'dan bahsederken Ahmedî'nin (ö.815/1412) ünlü *İskendernâme* adlı eserini Süleyman'a ithaf ettiğini belirtmektedir, I, 255.

⁹¹ *Tâcüttevârih*, I, 345; II, 412, 427, 517, 518, 548, 553, 570, 574, 577, 580, 582, 586, 596.

⁹² *Tâcüttevârih*, II, 389, 424, 427-428, 429, 491, 492, 494.

⁹³ Bir gün pîşgâh-ı serîr-i a'lâlarında ecdâd-ı dâd-i'tiyâdlarının ba'zı menâkıb-ı cemîleleri incirâr-ı kelâmla zikr olunup ba'zı siyer-i marziyye ve hikâyât-ı mâziyyelerinden sem'-i hümayûnlarına ermek takribi ile bu hakîrin cem' ettiği tevârih ma'lûm-ı şerîfleri olup andan bir nüsha Hızâne-i Âmire'de olmak bâbında fermân-ı lâzımü'l-iz'ânları sâdir olmağın imtisâlen li-emrihi'l-âlî bu nüsha ki nâsih-i nûsah-ı tevârih-i selef ve ism-i sâmilileriyle ünvanı müşerrefdir ve bu teşerrüfle "Tâcüttevârih" ile müsemma olmağa sezâvârdır, Südde-i ulyâlarına ithâf olundu. Me'mûldür ki kusûru zeyl-i afvle mestûr ve nazar-ı kabûl ile manzûr ola. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 11-12.

⁹⁴ Kemalpaşazade'nin de Fatih Sultan Mehmed cildinde, Ayasofya Tarihi ile ilgili Grekçe'den tercüme

***Tâcüttevârih*'teki Atıflardan Misaller**

Hoca Sadeddin Efendi, Orhan Gazi'nin doğumu, tahta çıkış tarihi ve kaç yaşında vefat ettiği konusunda İdris-i Bitlisî ve Lârî'nin verdikleri bilgileri değerlendirmekte tarihçilerin çoğunun, doğum tarihi olarak H. 680'i verdiklerini, İdris'in, Orhan'ın saltanatını 41 yıl göstermesi hata olduğu gibi Lârî'nin, Orhan'ın yaşı, saltanatı hakkında verdiği bilgilerin de açık bir tenakuz olduğunu belirterek tenkit etmektedir.⁹⁵

Lârî, felaketlerle dolu Timur devrini anlatırken Sultan Bayezid'in ölümünü 14 Şaban 805 olarak hatalı verirken eserinin Osmanlı tarihi kısmında 804 olarak düzeltilmiştir.⁹⁶

Sadeddin Efendi, olayları ve tarihlerini verirken bazen bir kaç kaynaktaki tarihi karşılaştırmakta, kendisi de tercihini yapmaktadır. Meselâ Kadı Burhâneddin olayı tarihinin İdrîs-i Bitlisî'de 794 (1392) olarak gösterildiğini, kendisinin de bunu benimsediğini yazar. Fakat tarih kitaplarının çoğunda 798 (1396) tarihi verilmiştir. İbn Şihne, Şerefeddin Ali Yezdî ve İbn Hacer 799'u kabul etmişlerdir.⁹⁷ Şerefeddin Ali Yezdî'yi, "Eğerçi Mevlânâ Şerefüddin Ali ta'assub-ı celî mesleğine zâhib olup ... Timurleng'i ... ayyuka çıkarıp makâbih ve mesâvîsini mehâsin sûretinde ibraz" ettiğini belirterek sert biçimde eleştirmektedir.⁹⁸ Hoca Sadeddin kendisi ile mukayese ederek Ali Yezdî'yi daha eserinin başında ağır eleştirmektedir.

edilen bir eser dışında kaynak zikretmediği bilinmektedir. *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1957, s. XXXV.

⁹⁵ Ekser müverrihîn sâl-i vilâdetlerini sene semânîn ve sitte mi'e (680/1281-82)'de ta'yîn etmişlerdir ki Ertuğrul Gâzî'nin sâl-i vefâtıdır. Bu takdirce müddet-i ömürleri seksen bir yıl olur ve serîr-i saltanata cülûsları Bursa fethi ile bile sene sitte ve ısrîn ve seb'a mi'e (726/1326)'de vâki' olduğu meşhûrdur. Müddet-i saltanatları otuz beş yıl olur. Mevlânâ İdrîs'in kırk bir yıl dediği mahall-i nazardır. Mevlânâ Lârî Osman Gâzî'nin sâl-i vefâtını yedi yüz on birde ta'yîn edüp ve Orhan Gâzî'nin sâl-i vefâtını yedi yüz elli birde ta'yîn etmişken sinn-i şerîflerini altmış dört ve müddet-i saltanatlarını otuz üç ta'yîn etdiği tenâkuz-ı münker ve hatâ-i ezherdir. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 65.

⁹⁶ Mevlânâ Lârî hûd beyân-ı vekâyi'-i pür-şenâyi'-i Timurî'de ol sultân-ı sa'îdin târih-i vefâtını sene hamse ve semâne mi'e Şa'ban'ının on dördünde ta'yîn etmişken *Tevârih-i Osmâniyye*'sinde sene erba'a ve semâne mi'e (804/1401-2) de vukû'unu tansîs etdiği adem-i ihtimâmına şâhiddir. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 218.

⁹⁷ Eğerçi Mevlânâ İdrîs, Kâdî Burhâneddin kaziyyesini sene erba'a ve tis'in ve seb'a mi'e (794)'de ta'yîn etmiştir. Ve bu hakîr dahi bâdî-i nazarda ol mesleğe gitmiştir. Lâkin ekser kütüb-i tevârihde sene *semân ve tis'in ve seb'a mi'e* (798)'de olması mastûrdur. İbn Şihne Târîhi ve Şerefüddin Ali Yezdî Târîhi gibi ve gayrihimâ belki İbn Hacer'in *Dürrü Kâmine*'sinde sene *tis'a ve tis'in ve seb'a mi'e* (799)'de ta'yîn olunmuşdur. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 135.

⁹⁸ *Tâcüttevârih*, I, 135, 159.

“Âleme neşr için bu evsâfı
 Bu gülistânın oldu vassâfı
 Şerefüddîn Ali gibi her dem
 Zikr-i evsâf-ı ehl-i bağy etmem
 Ehl-i bağyın sıfâtına hâme
 Nice nâm eyleye *Zafernâme*
 Menkabet-gûy-i Âl-i Osmân’ım
 Ol selâtine menkabet-hânım.”⁹⁹

Selânik kalesinin fethi konusunda Neşrî ve Bitlisî’nin farklı rivayetlerini naklettikten sonra Bitlisî’nin görüşünün daha isabetli olduğunu belirterek kendi tercihini de ortaya koymaktadır.¹⁰⁰

1396 senesi Niğbolu Savaşı’na katılmış olan Timurtaşoğlu Umur Bey’in sohbetinde bulunan bir görgü şahidi tarihçi, bu savaşta Müslümanlar eline geçen esir sayısının iki binden ziyade olduğunu nakletmiştir. İdris-i Bitlisî bu savaşla ilgili olarak yüz otuz bin kişilik Macar ordusunun Niğbolu üzerine yürüdüklerini nakletmektedir.¹⁰¹

Bitlisî’nin Bursa Ulu Camisi’nin inşası münasebetiyle güzelliklerini saydıktan sonra Emir Buhari’nin Seyyid Ali Hemedânî ile sohbetinden bahsettiğini, *Nefehâtü’l-üns*’te Hemedânî’nin ölümü 786/1385 olarak verildiğini bu durumda Bitlisî’nin rivayetinin doğru olmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.¹⁰²

⁹⁹ *Tâcüttevârîh*, I, s. 4.

¹⁰⁰ Ve sipâh-ı Freng-i bî-ferheng def’i için Selânik cânibine nehzat buyuruldu ve sene-i mezbûre Cemâdiye’l-âhire’sinin on dokuzunda Selânik vilâyeti teshîr olunup ol hudûdda olan kılâ’ fethine ihtimâm buyuruldu. Mevlânâ Neşrî bu rivâyeti ihtiyâr edüp demiştir ki: “Derler ki Selânik Kal’ası’nı dahi ol senede almış idi. Ammâ vefâtlarından sonra yine kâfir aldı, lâkin ol esahhdır”. Mevlânâ İdrîs rivâyet-i sâniye üzere yazıp bu mazmûnu edâ etmiştir ki Selânik-Hisârı cânib-i berden muhâsara olunup gâziyân-ı firûz tîr-i dil-dûz ve tîg-i ciger-sûz ile küffâr-ı hîle-endûz kanını dökmek ile ma’reke efrûz oldular. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 141.

¹⁰¹ Kesret-i esîr bir mertebeye varmış ki ol ma’rekede hâzır olan Timurtaş-oğlu Umur Bey sohbetine ermiş bir târih-nüvis şöyle yazmış ki Umur Bey bu hakîre dedi ki ol kâr-zârda tenhâ bizim tâ’ifemiz eline giren esîr iki binden ziyâde idi ve bu hikâyet bu vechile Umûr Bey’den rivâyet olunmuşdur. Ammâ Mevlânâ İdrîs Târihi’nde mezkûr olan budur ki: sene semân ve tis’in ve seb’a mi’e (798)’de yüz otuz bin mikdârı Üngürus kâfiri Niğbolu üzerine düşüp mukaddemâ Evrenos Bey dil almak için varıp asker-i küffâr nâ-ma’dûd ve medâhil ü mehârici mesdûd olmağın ne dil alabilir ve ne kal’adan haber almağa yol bulur. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 143

¹⁰² Mevlânâ İdrîs ol câmi’-i nefis mehâsinini ta’dâd ettikte bunu dahi yâd etmişlerdir ki kutb-ı evliyâ ve merkez-i dâ’ire-i asfiyâ,
 Beyt: Mürşid-i râh-ı kâdî ve dâni - Şeyh Seyyid Ali Hemedânî
 “... hazret-i Emîr Seyyid Buhârî sohbetinin hevâsi fezâ-i zamîrlerine sâri olup Bursa’da Câmi’-i Kebîr binâ olunduğu evkâde ol iki Seyyid-i sûtûde-sıfât beyninde mülâkât ve sohbet-i pür-berekât müyesser

Hoca Sadeddin Efendi Timur'un Doğu Anadolu ve Şam'daki tahribat ve zulmünden bahsederken¹⁰³ iki yerde Şerefeddin Yezdî'ye atıf yapmakta ve onu Timur'u savunmak ve temize çıkarmakla suçlamaktadır. Timur'un ihsanlar vaad ederek Yezîdîleri Ümeyye Camisi'nde toplayıp yaktırdığını, Şam şehrini, Hama ve Haleb kalelerini de yaktırdığını bazı kaynakların söylediğini belirttikten sonra Şerefüddin Yezdî'nin Timur'u savunan Farsça iki beytini iktibas etmekte ve Şam'da olan yangının kasıtlı değil istemeyerek çıktığını Yezdî söylemekte ise de doğrusunu Allah bilir diyerek, bir hüküm vermekten kaçınmaktadır.¹⁰⁴

Hoca Sadeddin Efendi, Timur'un Anadolu'da tahribatı ve zulmü hakkında Türkçe Osmanlı tarihlerinin bilgi vermediğini, muhtevalarının zayıf, yetersiz ve yanlış olduğunu belirttikten sonra, Şerefeddin Yezdî'nin Timur'un torununun hükümdarlığında yanında bulunduğundan açıkça taraf tuttuğunu, çok abartılı cümleler kullandığını, Timur'un icraatını başarı imiş gibi göstermesinin büyük bir tahrifat olduğunu ifade eder. Beğenilecek yönü itibarıyla olayların tarihlerinin, ay ve günlerinin tesbitinde büyük çaba sarfetmesi sebebiyle *Zafernâme*'nin kıymetli bir eser olduğunu söylemektedir.

“Mütetebbi‘ân-ı ahbâr-ı sultânî ve mütefahhısân-ı sahâ'if-i âsâr-ı Osmânî -harrese'llâhu mülkehüm ve ecrâ fi-bahri'l-murâdî fülkehüm- habîr ü muttali'lerdir ki bu zikr olunan ahbârdan Tevârih-i Osmâniyye bî-behredir. Bâ'is-i hücum-ı Timur ve tahrîb-i Sivas akîbinde diyâr-ı Rûm'a adem-i ubûru ne illete mübtenî idüğü ve Sultân Ahmed'in keyfiyyet-i mecî' ü zehâbı ve bu mâbeynde Timur ne mahalde olup ne amele meşgûl idüğü hiç birinde mezkûr değildir. Tafsîl-i hâle basîretle vukûfun mevkûfun aleyhi olduğu cihetden Târîh-i Şerefüddîn Ali Yezdî'den intihâb olunup tayy-i kitâbda derc olundu. Eğerçi Mevlânâ Şerefüddîn Ali ta'assub-ı celî mesleğine zâhib olup asrında olduğu pâdişâh nebîre-i Timur olduğu cihetden ve ol zamân selâtini tettebbu'-ı tevârihe ziyâde meşgûf oldukları sebebden mübâlâga ve

oldu Nefehâtü'l-Üns'de Seyyid Ali Hemedânî hazretlerinin vefâtını sene sitte ve semânîn ve seb'a mi'e (786) Zilhicce'sinde ta'yîn etmişlerdir. Bu takdîrce binâ-i câmi' ile Emîr hazretlerinin intikâlleri mâ-beyni on yıldan ziyâde olur”. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 147.

¹⁰³ Şerefüddîn Ali Yezdî târihinde mezkûrdur ki evâhir-i sene isneteyn ve semâne mi'e (802/1400)'de ki Timur-ı pür-vesvâs eşrâr-ı nâs ile azm-i tahrîb-i Sivas etdikde Sultan Ahmed-i Celâyir zamîrine celâ-i vatan mülâhazası sâyir olup... *Tâcüttevârih*, I, 150.

¹⁰⁴ Ba'zılar demişdir ki Timur-ı hun-âşâm Şâm Yezîdîlerini Yezîdîlik izhârı ile aldayıp Yezîdîler Benî Ümeyye Câmî'ine girsinler ve ihsân rüsumun görsünler demekle ol câmi'-i şerîfde cem' edüp ihrâk eyledi. Şehri dahi ol yakdı, Hama ve Haleb Kal'aların dahi yıkıp yakdığını nitekim Şerefüddîn Yezdî demişdir... Hark-ı Şâm hakkında rivâyet-i sâniye sıdkına delâlet etse olur lâkin Mevlânâ Şerefüddîn Şâm 'da olan işti'âl-i nâr min-gayr-i kasd ü ihtiyâr olmasın iş'âr etmişdir, vallâhu a'lem. Bk. *Tâcüttevârih*, I,156.

ıtrâ mukaddemâtını icrâ etmişdir. Ve Timurleng’i nerd-bân-ı tavsîf-i durûğ ile ayyuka çıkarıp makâbih ü mesâvîsini mehâsin sûretinde ibrâz ve hevâ-i medh ü senâsında pervâz etmişdir. Lâkin ta’yîn-i sinîn ü şuhûr ve eyyâmında sa’y-i tâm ve ihtimâm-ı temâm etmeğin ma’ûlün-aleyhdir.”

Sadeddin Efendi, Türkî tarihler dediği *Tevârih-i Âl-i Osmanlar* hakkındaki değerlendirmesinde, bu eserlerin düzensiz ve hatalı olduklarını, bunları derleyenlerin yılların ve tarihlerin tesbitinde ve olayların tertibinde hatalı ve yetersiz kaldıklarını belirtmekte, bunların birbiri ile mukayesesini çok zor olmaktadır dedikten sonra bunlardan nazm ve nesr olarak yazılmış on kadarını kendisinin bizzat okuduğunu hatalarını açıkça gördüğünü belirtmektedir.

“Türkî tevârih ki Hânedân-ı ‘âlî-şemârîh-i Osmânî ahbârına müntemîdir, hâbt u hâtâyâ muhtevîdir. Câmî’lerinin ta’yîn-i sininde hatâları beyyin ve tertîb-i vekâyi’a adem-i vukûfları müte’ayyindir. İhtilâfları mevâzi’i kesîr ve birbirine tatbîki asîr idüğü müteyakkız u huşyâra vâzih ve merâyâ-i ezhân-ı sâkıbeye lâyıhdır. Manzûm ve mensûr on türlü nüsha bu hakîr mütâla’asına ermişdir her birinin ihtilâli ayan ve kusûru sûreti nümâyândır.”

Bu vesile ile Sadeddin Efendi Bitlisî hakkında da bir değerlendirme yapmakta, güçlü kalemi ve derin fikirleri ile meydana getirdiği *Heşt Bihişt*’i mükemmel bir eser olmakla birlikte gereğinden fazla konuları uzattığını, denge unsurunu kaybettiğini söyleyip, yer yer karışıklıklar ve hatalara düştüğü açıkça görülmekte olup nitekim bazı hatalarına bu eserde işaret edilmiştir demektedir.

“Mevlânâ İdrîs -*haşşa bi-mezîdi t-takdîs*- dest-yârî-i hâme-i sihr-sâz ve karîha-i nâfîze-i bülend-pervâz ile minassa-i zuhûra ibraz ettiği *Heşt Bihişt* nâm kitâb-ı dil-pesend-i ma’ârif-perdâz cümlelerin eşbehi ve her vechile evcehi iken medd-i itnâb ile imlâl serhaddine müntehî ve i’tidâl pîrâyesinden tehî olduğundan gayri hilâl-i makâlinde ihtilâl ve sûret-i kusûr u i’tilâl manzûr-ı enzâr-ı ulî’l-epsârdır. Nitekim ba’zısına bu nev-bâve-i bâğ-ı ibâretde işaret olunmuştur.”

Hoca Sadeddin Efendi, diğer eserler hakkında bu küçümseyici ve eleştirel değerlendirmeyi yaptıktan sonra Sultan II. Selim’in uğurlu saltanatında telif ettiği kendi tarihini bir takım nefis benzetmelerle ve çok yüksek övgülerle dolu aşağıdaki satırlar ve cümlelerle ifade etmiştir:

“Yümn-i devlet-i şâh-ı âlî-câh Şeh Selîm bin Şeh Süleyman Hân -*dâme eyyâmu devletihî ve kâme hıyâmu savletihî mâ-sâra eslâfihî’l-kirâm fî riyâzi’l-cinân ve ebbede ikbâle sa’âdeti nahlihî ve medde medede silsileti*

neslihî ilâ inkırâzi 'z-zamân- ile bu kitâb-ı müşkîn-nikâb, bir nigâr-ı ser-firâz ve arûs-ı hacle-i nazdır ki arâ'is-i nefâ'is-i kütübden mümtâz olmuştur. Mûy-i müşk-bûyu sutûr-ı müselseledir ki zevâ'ib-i hûra bâhirü'l-iltibâs ve gül-güne-i cemâl-i bî-misâli midâd-ı surh ile mastûr olan âyât u ehâdîs iktibâsıdır. Ne itnâb ile imlâli ve ne îcâz ile ihlâli vardır. Pîrâmen-i dâmeni ve dâmen-i pîrâheni vahal-i mübâlağadan tâhir ve nefâset-i ta'bîr-i abîr-efşânı sarrâfân-ı nükûd-ı me'ânî nazarında zâhirdir. Ni'am-ı ta'dâd i'dâd-ı mehâsin-i selâtîn-i Osmâniyye'den kâsır ve tafsîl-i menâkıb-ı celiyye ve merâtib-i aliyyelerini gayr-ı hâsırdır. Lâkin ta'ahhüd-i terk-i tatvîl-i kelâm ve gazevât-ı külliyyeleri beyânını iltizâm öZR-i bâhirdir."¹⁰⁵

Hoca Sadeddin Efendi'nin Şerefeddin Ali Yezdî'ye başka olaylar vesilesiyle de ağır eleştiriler yaptığı görülmektedir¹⁰⁶. Yıldırım'ın Ankara Savaşı'nda mağlubiyetinden sonra tarihçilerin tarafgir davrandıkları, Sultan Bayezid'in durumu hakkında gerçekte alakası olmayan bilgiler ve yorumlar yaptıklarını tenkid etmektedir. Yezdî gibi Hâtifi'nin *Timurnâme*'sinde benzer bir yaklaşım bulunmaktadır. Bazı Türkçe tarihlerin ise gerçeklere uymayan hikayeler anlattıklarını; mesela, Yıldırım'ın hapse atıldığı, bir kafese konulduğu gibi bilgiler verdiklerini belirttikten sonra, eğer böyle bir olay olsaydı Şerefüddin Yezdî bunu mübalağalı bir ifade ile nakledecekti demektedir.¹⁰⁷

Hoca Sadeddin Efendi, diğer *Tevârih-i Âl-i Osmanlar* gibi Hadîdî'den de birçok yerde istifade etmesine rağmen çok sert eleştirmekte, bazı manzum tarih yazmaya cesaret edenlerin ne bulurlarsa yazdıklarını, Sultan Bayezid'in doğumu, cülusu, ömrü, saltanat süresi hakkında sıhhatli tarihler ve rakamlar veremediklerini, aralarında büyük farklılıkların bulunduğunu belirterek şiirinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Li-Mü’ellifihî,
Hadîdî nâm bir nâ-puhte şâ‘ir

¹⁰⁵ *Tâcüttevârih*, I, 159-160.

¹⁰⁶ Mevlânâ Şerefüddîn Ali Yezdî mezîd-i ta'assubu ile ol şâhzâde-i ser-firâzın şecâ'at ve ikdâmına “belî” deyip arsa-i dilâveride merdânelik dâdın verdiği ve izdihâm-ı ecnâd-ı düşmen-i bed-nihâd ve te'âkub-i efvâc-ı imdâd-ı rûy-i masâfdan insirâflarına bâ'is olduğun beyân etmiştir. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 174.

¹⁰⁷ Şerefüddîn Ali Yezdî bu cânibi tahkîr ve Timur'u tevkîrde mübâlağa vü itrâ ve âmme-i makâlâtını ta'assub üzere icrâ etmiş iken evkât-ı mülâkâtda ta'zîm ü tekrîm mu'âmelesinden gayri bir sûret-i tasvîr ve şân-ı saltanata muhill nesne îrâd ve tahrîr etmemiştir. Mevlânâ Hâtifi dahi *Timurnâme*'sinde bu minvâl üzere nesc-i makâl etmiştir. Ba'zı Türkî Tevârihde ashâb-ı kısas rivâyet-i habs-i kafes etdikleri kelâm-ı müzahredir. Eğer ol güne hâlet sebkat etmiş olsa hezâr âb u tâb ile Mevlânâ Şerefüddin şerefe-i lâfa çıkarmak muhakkak idi. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 186.

Değilken dil-güşâ ta‘bîre kâdir
 Edüpdür iltizâm-ı nazm-ı târîh
 Velî olmuş sezâ-i levm ü tevbîh
 İçinde çok durur ânın durûgu
 Ânınçün yok durur aslâ fûrûgu
 Mübeyyen etmez ahvâli kemâ hiye
 Mu‘ayyen eylemez sâl ile mâhı
 Mu‘ayyen etdiği ekser hatâdır
 Gören sanır ki vâkı‘-ı mâ-cerâdır
 Demin zikr etdiğim akvâli yazmış
 Ve lîkin hâmesi düz yoldan azmış
 Bu vechile edâ-i kıssa etmiş
 Kelâmın levminden pür hisse etmiş.”¹⁰⁸

Sultan II. Murad’la ilgili olarak bazı tarihçilerin doğum tarihini 781 olarak verdiğini, bu takdirde ömrünün kırk üç yıl olması gerektiğini, Hadîdî’nin ise saltanatını otuz bir yıl, ömrünü kırk dokuz yıl olarak vermesinin bir hata olduğun belirterek tenkit etmektedir.¹⁰⁹

Yıldırım’ın şehzadeleri Musa, Mehmed ve İsa Çelebiler arasındaki ihtilaf, özellikle vefat eden Süleyman Çelebi’nin cenazesinin Bursa’ya gönderilmesi meselesinde tarihî bilgi farklılıkları, tarihleri *Tâcüttevârîh*’de açıkta değerlendirmektedir. Önce Süleyman Çelebi’nin cesedinin Musa Çelebi tarafından Bursa’ya dedesi Murad Hüdavendigâr’ın türbesine gönderildiğini yazar, sonra Ş. Yezdî, Neşrî ve Bitlisî’nin bilgilerinin farklılığına dikkat çeker. Yezdî’nin anlatımında Timur’u ön plana çıkarmasına, Neşrî’nin tutarlı şekilde olayı anlatmasına, Bitlisî’nin ise anlattıklarının başı ile sonu arasında tutarsızlıklar olduğuna temas eder.

¹⁰⁸ Bulduğun yazan ve zabt-ı tevârihde itkân tarîkasından azan ba‘zı ozanlar ki târîh-nüvisliğe tasaddî edüp akvâl-i muhtelifî îrâd etmişlerdir. Ne şân-ı saltanata lâıyk ta‘bîr-i dil-peziîre ârifler ve ne mevâlîd ü vefeyât evkâtına vâkıflardır. Her biri bir gûne ta‘bîr etmişdir ki beynlerinde tefâvüt-i fâhiş vardır. Kimi sâl-i hayâtlarını almış ve müddet-i saltanatlarını otuz beş yıl ta‘yîn etmişdir, kimi dahi on altı yıl demişdir ve sebeb-i mevteri beyânında dahi akvâl-i nâ-şâyeste yazıp şer‘an mücevvez olmayan emri ol şâh-ı dîndâra nisbet edüp tenâvül-i zehr ile ni‘met-i hayâtdan kendüyü bî-behre etdi deyü bilâ-ımtirâ bühtân u iftirâ etmişlerdir. Mukaddemâ îrâd olunan siyâk-ı sikât-ı müverrihînden Şerefüddin Ali Yezdî ve anın emsâlî ekâbir-i selef ta‘ayyünüdür. Ve zabt-ı evkât-ı vekâyi‘de dahi ihtimâm-ı tâmm olunup ‘urza-i i‘tirâz olan mukaddemât-ı vâhibeden i‘râz olunmuşdur. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 216-217.

¹⁰⁹ Mevlid-i mahmûd-ı müsteclibü’s-su‘ûdları yedi yüz seksen birde olmak rivâyeti ba‘zı tevârihde mastûrdur. Bu takdirce müddet-i ömürleri kırk üç yıl olur. Hadîdî’nin, “Otuz bir yıl cihânda şehlik etdi - Cihândan kırk dokuz yaşında gitti” dediği gayr-i sahîh ve galat-ı sarîhdir. Vallâhu ta‘âlâ a‘lem. Bk. *Tâcüttevârîh*, 305.

“Ve Emîr Süleyman mâlik olduğu memâlike mutasarrıf olup sene *selâse ve aşer ve semâne mi'e* (813)'de Edirne tahtına cülûs edüp Emîr Süleyman'ın na'şını Bursa'da cedd-i büzürg-vârî Gâzî-i Hudâvendigâr hazretlerinin mezâr-ı lâmi'u'l-envârlarına irsâl eyledi. Bu îrâd olunan siyâk-ı ahbâr-ı Osmâniyye ile tezyîn-i evrâk eden müverrihler ittifâk etmiştir.Ve Şerefüddin Ali Yezdî'nin dahi Timur Hân Mûsâ Çelebi'yi vâlid-i mâcidi na'şî ile Bursa cânibine irsâl etmiştir deyü tensîs etdiğine muvâfıktır. Ammâ ol firkadan Mevlânâ Neşrî ihtiyâr etdiği tertîb üslûb-ı âhir üzeredir ve şâhzâdegân-ı Yıldırım Hânî miyânında olan vekâyi' ü hurûbu bir vechile dahi tafsil etmiştir.

Mevlânâ İdrîs, Şerefüddin Ali zikr etdiği vech üzere Mûsâ Çelebi'nin Timur cânibinden al tamgayla Bursa iyâletine nâmzed olup envâ'-ı bahşîş ü nevâziş ile ol cânibe irsâl olunduğunu ta'yîn etmiş iken Neşrî ihtiyâr etdiği mesleğe zâhib olup zeyl-i kıssayı ol vech üzere bast etmiştir. Bu takdîr üzere kelâmının lâhikını sâbıkına tatbîk asîr idüğü ma'lûm-ı ehl-i tahkîktir ve Târîh-i Neşrî'de Sultân Mehmed ile Emîr Süleyman'ın dahi ba'zı vekâyi' mezkûrdur. Mevlânâ İdrîs dahi ol tefâsîli îrâd etmiştir. Lâ-cerem anların eserine iktifâ ve siyâk-ı sâbık üzere terk-i iktifâ edüp,

Kalemi mutlaku'l-inân etdim

Ol hikâyetleri beyân etdim.”¹¹⁰

Şehzadeler arası mücadelede, Şeyh Bedreddin ve daha sonra Düzme Mustafa olaylarında ve genellikle herhangi bir değerlendirme yapılmadan İdris-i Bitlisî'den bilgiler aktarılmaktadır.¹¹¹ Aynı dönemlerde, değerlendirmede bulunmaksızın Neşrî'den de nakiller yapılmaktadır.¹¹²

Bursa'da 832'de görülen tâun salgınının âyan ve eşraftan değerli bazı kimsenin bu arada Emir Sultan ve Molla Fenârî'nin ölümüne sebep olduğunu belirttikten sonra, *Şakaik*'in Molla Şemseddin Fenârî'nin vefatını, Recep 834 olarak verdiğini nakletmektedir.¹¹³ Çandarlı ailesiyle ilgili İdris-i Bitlisî'nin verdiğî bilginin doğru göründüğünü belirtmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ *Tâcüttevârîh*, I, 220- 221.

¹¹¹ Bitlisî'den çeşitli konularda nakiller için bk. *Tâcüttevârîh*, I, 235, 284, 298, 299, 311, 332, 336, 346, 354.

¹¹² Neşrî'den çeşitli konularda nakiller için bk. *Tâcüttevârîh*, I, 332, 336, 345, 346, 355, 357.

¹¹³ Bursa'da tâ'ün-ı azîm zuhûr edüp a'yân u eşrâfdan çok kimesne civâr-ı rahmet savbına rihlet eyledi hattâ, ... hazret-i Emîr Sultân ve mihr-i sipîhr-i yakîn ve şem'-i encümen-i ulemâ-i fâ'ikîn mecma'-ı âsâr-ı büzürg-vârî Mevlânâ Şemsüddin Fenârî sâl-i mezbûrede dârü's-sürûr savbına ubûr etmişlerdir. Lâkin Şakâ'ik-i Nu'mâniyye'de Mevlânâ Fenârî'nin vefâtı erba'a ve selâsîn (834) Receb'inde ta'yîn olunmuştur. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 345.

¹¹⁴ Mevlânâ İdrîs eğerçi İbrahim Paşa'yı Ali Paşa'nın oğlu olmak üzere yazmıştır, ammâ Âşık Paşa

Karamanoğlu'nun affını talep etmek üzere Mevlana Hamza'yı Sultan Murad'a elçi olarak gönderdiğini anlattıktan sonra; Bitlisi'nin farklı bir bilgi olarak, Karamanoğlu elçisinin Mevlana Celaleddin-i Rûmî torunlarından Arif Çelebi olduğunu kaydetmekte, ayrıca Sultan Murad'ın Karaman'a hareketinden önce Evrenosoğlu Ali Bey'i Arnavudluk'a akın için gönderdiğini ve Ali Bey'in oradan bir çok ganimet ile döndüğü bilgisini de *Heşt Bihişt*'ten naklen vermektedir.¹¹⁵

Semendire ve çevresindeki fetihler konusunda tarihçiler arasında yıl farklarını, olayların cereyanı hakkındaki farklılıkları ayrı ayrı verdikten sonra, Mısır ve Şam bölgesine ait bazı gelişmeleri de nakledip bu bahsi Allah en iyisini bilir diyerek bitirmektedir.¹¹⁶

Osmanlı ordusunun Kula Şahin'in serdarlığında 846'da Hunyadi'ye karşı giriştiği savaşta mağlup olmasını anlattıktan sonra bu savaşta şehid olanlardan bahsederken Neşrî'nin Umur Beyoğlu Osman Çelebi için Varna Savaşı'nda şehid olduğunu yazdığını; *Tevârih-i Osmaniye*'de ise serdarın Şahabeddin Paşa olduğunu yazıldığını; bazı tarihlerde bu muharebede Firuz, Yakup, Hızır ve Ömer Beylerin şehid düştüğünün belirtildiğini kaydetmektedir.¹¹⁷

Öte yandan Hoca Sadeddin Efendi, Varna Seferi sırasında tuzağa düşürülerek esir edilen Bolu Sancakbeyi Mahmud Çelebi'nin Sultan Murad'ın eniştesi ve Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'nın kardeşi olduğunu ve fidye ile kurtarılması konusunda Bitlisi'nin her zaman olduğu gibi farklı bir yorum getirdiğini, Mevlâna Neşrî ve Aşıkpaşazade ile bir kısım Türk tarihlerinin yorumlarının daha

birâderi olmak üzere yazmıştır. Hattâ demiştir ki Çandarlı Halil'in ki Hayrüddin Paşa nâmı ile iştihâr bulmuşdur, üç oğlu kaldı, biri Ali Paşa ve biri İbrahim Paşa ve biri İlyas Paşa idi. ... Bu mâbeynde mürûr eden müddet-i tavîle Mevlânâ İdrîs rivâyetini mü'eyyeddir. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 346.

¹¹⁵ Mevlânâ İdrîs Târîhi'nde Mevlânâ Hamza yerine hazret-i Mevlânâ Celâlüddin Rûmî -kaddese'llahu ta'âlâ sırrahû- ahfâdından câmi'-i cemî'-i mehâmid-i hasebî ve nesebî, sâhibü'l-me'ârif Ârif Çelebi zikr olunmuşdur. Ve kitâb-ı mezbûrda bu dahi zikr olunmuşdur ki hazret-i Hudâvendigâr Karaman diyârına güzâr etmezden evvel Evrenos-oğlu Ali Bey'i Arnabud cânibine akın için göndermişdi. Ali Bey dahi bî-hisâb Arnabud güzellerin şikâr edüp ganâ'im-i kesîre ile Edirne'ye gelmiş idi. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 358-9.

¹¹⁶ Ve bi'l-cümle bu makâmda erkâm-ı aklâm-ı müverrihîn ihtilâf üzere vâkı' olmuşdur. Hattâ ba'zı tevârihde Belgrad muhâsarası ve Novaborda fethini Semendire fethinden sonra olmak zikr olunmuşdur. Cümleden Mevlânâ Neşrî Semendire fethini sekiz yüz kırk ikide ta'yîn edüp ... Vallâhu a'lem. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 366.

¹¹⁷ Ammâ Mevlânâ Neşrî Osman Çelebi'nin şehâdeti Varna gazâsında olmak üzere yazmıştır. Mukaddemâ anın rivâyeti üzere yazılmışdır. Ve ba'zı *Tevârih-i Osmâniyye*'de Kula Şahin yerine Şahabüddin Paşayı Hâdim (Hadım) yazılıp ol hengâme hengâmında Sultân Murad Sofya şehrinde bast-ı sâye-i adl ü dâd edüp belde-i mezbûrede ârâm üzere oldukları mezkûrdur. Ve ba'zı tevârihde dahi ol ma'rekede şehid olan ümerâ-i izâmdan Firûz Bey ve Dede Müzak-oğlu Ya'küb Bey ve Hızır Bey ve Ömer Bey ta'dâd olunmuşdur. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 370.

doğru olduğunu belirtmiştir.¹¹⁸ Ayrıca Neşrî'nin, Sultan Murad'ın Mora Seferi ve fethini 843 olarak verdiğini, İdris-i Bitlisî ve diğer tarihçilerin ise fethi 846 olarak kaydettiklerini ifade etmiştir.¹¹⁹

Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ından Lutfî Paşa, Âlî, Solakzâde ve Karaçelebizâde gibi Sâdeddin Efendi'nin de istifade etmediği, sadece bir yerde oldukça takdirkar bir ifade ile manzum mersiyesini *Tâcüttevârih*'e almanın dışında kaynak olarak belirtmemiş olmağla birlikte başka yerlerde de Kemalpaşazade'den yararlandığı bilinmektedir.¹²⁰

“Nitekim fâzıl-ı Rûm câmi‘-i eşât-ı ulûm güzîde-i ulemâ‘-i müte‘ahhirîn ve pesendîde-i fuzelâ‘-i mütebahhirîn sadr-nişîn-i mesned-i ifâde Mevlânâ Kemâlpaşa-zâde nazm buyurduğu mersiye-i matbû‘ada evsâf-ı hamîdelerine işâret buyurmuşdur. Cümlesini îrâd mûcib-i çahâmet-i kitâb olmağın bir bend-i dil-pesendîdini nakl üzere iktisâr ve ri‘âyet-i lâzime-i ihtisâr olundu.

‘Azmdede nev-civân ve hâzmdede pîr
Sâhibü’s-seyf ve sâ‘ibü’t-tedbîr
Hem saf-ârâ idi hem Âsaf-re‘y
Ne vezîr ister idi ve ne müşîr
Eli şemşîr di dili hançer
Nîze idi kolu ve barmağı tîr
Az müddetde çoğ iş etmiş idi
Sâyesi olmuş idi âlem-gîr

¹¹⁸ Lâ-cerem sultân-ı pür-kerem Mahmud Çelebi'nin tahlisini hâherinin hem-seri ve vezîria‘zamının birâderi olmağın cümleden ehemmiyet görüp kâfirin dahi gâh ü bî-gâh diyâr-ı İslâm’a tetâvülünü def‘ için ol iki mahbûsu kal‘a-i Tokat’tan itlâk buyurup peder-i şekâ-rehberlerine gönderdiler ve Semendire’yi dahi ba‘zılar rivâyeti üzere girü verdiler. Ve Mahmud Bey’i sıhhat ü selâmet ile dergâh-ı cihân-penâha getirdiler. Mevlânâ İdrîs mukaddemâ ihtiyâr ettiği meslek üzere cârî olup evvelâ Üngürüs’ün İzladi derbendine geldiğine bâ‘is desbot olmasına ve sâniyen vukû‘ bulan musâlaha anınla olmasına zâhib olup itlâk olunan mahbuslar anın oğulları idüğün tensîs eylemişdir. Lâkin bu kitâbda îrâd olunan siyâk Mevlânâ Neşrî'nin ve Âşık Paşa-oğlu'nun vesâ‘ir müverrihân-ı Türkî-nüvîsin muhtârlarıdır. *Tevârih-i Türkiyye*'nin birinde zikr olunmuş ki Saruca Paşa ilkâ-i âzilin ile ma‘zûl olup Gelibolu’da mütekâ‘id idi. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 374.

¹¹⁹ Mevlânâ Neşrî bu fethi sene selâse ve erba‘inde (843) olmak üzere yazmıştır. Ve tafsil-i vefret-i ganâ‘imde böyle demiştir ki: Bir perî-çehre câriye üç yüz akçeye satılıp nüküd kısmından gayrisine güzât iltifat etmezler idi. Ve çukanın sikletinden kaçıp gâyet a‘lâsı olmayanı almazlar idi. Nukradan masnû‘ evânî vü zurûf ki gâret-ger-i ehl-i cihâd eline girmiş idi. Elfâz u hurûf ile beyândan güzêrân idi. Mevlânâ İdrîs ve sâ‘ir müverrihîn ta‘yîni üzere feth-i mezbûr sene hamsîn’de (850) uhûr bulmuşdur. Bk. *Tâcüttevârih*, I, 390.

¹²⁰ Mesela Yavuz libas-ı hilâfeti istihkak ile giydiğini anlatan cümlelerin Kemalpaşazade'den alındığı anlaşılmaktadır. Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, İstanbul 2020, 53.

Şems-i asr idi asırda şemsin
 Zilli memdûd olur zamânı kıasır
 Tâc u tahtıyla fahr eder beyler
 Fahr ederdi anınla tâc u serîr
 Gönlü ol sûrda bulurdu sürûr
 Ki çala çağıraydı tîg u nefîr
 Rezm işinde bezm ‘ayşinde
 Görmedi pîr-i çerh ana nazîr
 Çıksa eyvân-ı bezme mihr-i münîr
 Girse meydân-ı rezme şîr-i dilîr
 Öliceğ dâr u gîr ol şîri
 Ansun ve kanlar ağlasun şemşîr
 Hayf Sultân Selîm’e hayf ü dirîğ
 Hem kalem ağlasun anı hem tîğ.”¹²¹

Yalnız Kemalpaşazade’nin keramet sahibi, sözüne güvenilir bir dervişten naklen Yavuz’un doğumu ve bazı alametleri hakkında bilgiler verdiğini ifade etmiştir.¹²²

Sadeddin Efendi babası Hasan Can’ı Yavuz devri için başlıca şifahî kaynak olarak kullanmış, bu kısım aynı zamanda tarihçilikte şifahî kaynak kullanımına tipik bir örnek teşkil etmiştir.¹²³

Burada şifahî kaynak ve anlatıma tipik bir misal olarak Çaldıran Savaşı’nda Şah’ın hezimet sahnesini ve Taçlı Hatun’un ser-encamını, Hoca Sadeddin Efendi’nin, dedesi Hafız Muhammed ve babası Hasan Can’dan dinlediklerine dayanarak nasıl hikâyeye ettiği şifahî anlatım örneği açısından tipik bir misal olarak aşağıda belirtilmiştir:

Hikâyet: Merhûm ced ki bülbül-i nağme sarây-ı serâ-bostan-ı Kur’ânî Hâfız Muhammed Isfehânî *-haşşe bi’l-lutfi s-Sübhânî*-dir, ol sefer-i pür-hatarda cebr ü ikrâh-ı şâh-ı gümrâh ile hem-râh olup tefâsîl-i mezbûre vü âtiyeye vukûf-ı tâmları olmağın ekserini vâlid-i merhûm anlardan nakl ederlerdi: Bu dahi anlardan menkûldür ki demişler yevm-i musâfda sâ’ir havâss-ı meclis-i şâhî ile bir püşte üzere durup dâr ü gîr sûretin temâşâ eyler idik ve şah askerinin kalb ve meyersesi bi’t-tamâm müste’sil olup kendisi güzîde-i sipâhî ile meysere-i Rûm üzere hücûm edüp yedi kerre

¹²¹ *Tâcüttevârîh*, II, 399.

¹²² *Tâcüttevârîh*, I, 400.

¹²³ *Tâcüttevârîh*, II, 134, 161, 272, 274, 276, 342, 343, 349-351, 355, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394-95.

hamle ettiğın ve her rücû'unda at değışdiğın müşâhede eyler idik. Âkıbet işfirâr-ı şems hengâmında gördük, Kızılbaş bekâyâsı top olup bir yerden at saldılar ve bir mikdâr dâr ü gîr üzre kaldılar. Âkıbet cem'iyetlerinde fetret sûreti ihsâs olundu, ol dem Şâh'ın alınmasın mukarrer bildik meger ol hîn şâh düşüp at çektikleri hîn imiş hemen lahza şâh kaçıp ol bir kaç korucusun arsada alıkomuş ki kendünün kaçdığı ma'lûm olmayıp ol fırsatda biraz mesâfe tayy ede. Gurûb hengâmında gördük ki anlar dahi alındı biz dahi Tebrîz'e doğru ılgar ile firâr etdik. Şeb-i târda firâr ederken ba'zı Kızılbaşlara râst gelir idik, biz anlardan şâhı sorar idik, şâh ileridedir ammâ Tâclı Hânım'dan haberiniz varmıdır derler idi. Âhir Helvâcı-oğlu Hüseyin Bey'e mülâkî olduk ki sonra risâlet tarîki ile Rûm'a gelip Yedikulle'de nice zamân mahbûs olmuşdur, sâbıka-i vidâd ve alâka-i ittihâd olmağın tefâsîl-i ahvâli andan istifsâr etdik şâhın mecrûh olup eşhâs-ı ma'dûde ile kaçdığın ve Tâclı Hânım bulunmadığından gâyetde âzurde ve hâtırı pejmurde olmağın ve kendisin ânı tefahhusla me'mûr ettiğın hikâyet eyledi. Âkıbet biz varıp Tebrîz'de muhtefî olduk sonra işittik ki Tâclı Hânım kaçıp Hoy melikine varmış, Hoy meliki dahi acele vü şitâbla şâha göndermiş ammâ merhûm vâlid ba'zı sikâtdan rivâyet eyler idi ki, Tâclı Hânım hengâm-ı şiddet-hengâmede Mesih Paşa oğlunun eline girmiş ve bir gece çadırında hıfz etmiş yanında olan bî-mânend cevâhiri hattâ la'l-i bögrek pârelerinin güzîdesini ana verip tazarru'lar etmiş ki âzâd ede. Paşa-zâde dahi azûbet-i lisânına ve dîde-i giryânına aldanıp itlâk eylemiş andan sonra kaçıp Hoy'a varmış. La'l-i bögrek keff-i mu'tedil mikdârı bir la'l-i sâf ve bir cevher-i şeffâf imiş ki selâfın-i eslâf hizânelerin tavâf eylemiş ol hacimde la'l ana münhasır imiş.

Bir gün Şâh İsmail neş'e-i bâde ile ol cevher-i bî nâzîri mermere çalıp kesr eylemiş vezîri ve umdetü'l-mülkü olan Şeyh Necm-i Gîlânî'yi da'vet edüp la'l-i bögreği paraladığın hikâyet etmiş Necm hûd mâhir zerger ve şinâsâ'-i ahvâl-i gevher idi. Şâh'ın vaz'ını istihsân edüp eyitmiş ki gâyetde ma'kûl etmişsiz, bir seng-i bî-nef' idi ve nice pâdişâhdan kalmış bir vâcibü'd-def' idi, şimdi ameale yaramış ol pâreler hakk u ıslâh olunup nice alât-ı nefise tersî'ine sâlihdir ve hürde-rîzleri müferrihâta idhâl olunur deyü Şâh'a hoş âmed söylemiş ve dediğı gibi ol pâreleri terbiye vü ıslâh etdirip isti'dâdına göre murassa' âlata pîrâye eylemiş. Şâh dahi ol pârelerin eltâfını ki bir çift güşvâre idi, Tâclı Hânım'a vermiş idi. Mesih Paşa oğluna verdiğı cevher ol idi deyü nakl olunur, v'Allâhü a'lem.

Bu hikâyet kabîlinden zikr olunan zevcesi egerçi Tâclı Hânım değıldir ammâ ol dahi gâyetde makbûlesi imiş hattâ sonra taleb-i sulh için

gönderdiği elçi ile anı dahi istemiştir. Ammâ Hudâvendigâr hazretleri anın husûsunu ulemâ ile meşveret ettikde kadıasker olan Tâcîzâde Ca'fer Çelebi istemiş pâdişâh hazretleri dahi ana vermişler nikâh edüp mu'âşeret eylemiş.¹²⁴

XVI. yüzyılın dört büyük Osmanlı tarihçisi İdris-i Bitlisî (ö. 1520), Kemalpaşazade (ö. 1534), Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1598) ve Mustafa Âlî (ö. 1600) eserlerinde Ayasofya'ya yer vererek müstakil bir başlık altında bu ulu mabetle ilgili önemli bilgiler vermişlerdir. Burada *Heşt Behişt* ile *Tâcüttevârîh*'in Ayasofya hakkındaki bilgileri (hazırlık, malzemenin temini, görülen rüyalar, tarihler, emeği geçenler, hikayeler, harcamalar ve define gibi) belirli kriterler dikkate alınarak mukayese edilmiştir. Bu mukayese iki vekayiname arasında çok yakın benzerlik olduğunu, *Tâcüttevârîh*'in bu konudaki bilgileri *Heşt Behişt*'ten aldığını göstermektedir.¹²⁵

Heşt Behişt - 1): Ebü'l-beşer olan Hazret-i Âdem aleyhisselâmın yaradılışı vaktinden 5052 yıl geçmişti. Bu ülkede Vezendu adında bir kral ortaya çıktı. Şevket ve ihtişamı gayetle çok olup Rum ve Frenk memleketlerini istilasını tamdı. Mülkî maslahatlar muktezasınca kara, deniz, adalar ve sahiller diyarlarını zabt ve idare için İstanbul'un bulunduğu mahalde bir şehir planı yaptı. Bu mahal yedi tepeyi müstemil, Frenk denizi ile Kuzey Denizi'nin birleştiği noktada hisarlı bir şehir inşâ etti.

Tâcüttevârîh - 1): Ebu'l-beşer hazret-i Âdem safiyyullâh -*alâ nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm*- hubûtundan 5052 yıl mürûr ettikde Vezendu nâm bir pâdişâh zuhûr edüp memâlik-i Rûm ve Frenk ve cezâ'ir-i Yunaniyye'de hükmü cârî olup esbâb-ı şevket ü ihtişamı tamâm ve mülûk-i âfâk fermânına râm oldu. Kalem-revi olan memâliki zabt için şimâl ve cenûb deryâlarının mültekâsında İstanbul hisârını bünyâd edüp yedi kûh-ı pür-şükûhu sûr-ı mezbûr ile ihâta eyledi.

Heşt Behişt - 2): On iki kişi burada padişahlık yaptılar. Bunlar, sair ülkelere de yardımcı olup onları korudular. Ta ki alemin tarihi Hubût-ı Âdem'den 5750 yıl sonrasına ulaştı, tesadüfen Rumiye-i Kübrâ nevâhîsinden ki kadim zamanlardan (405b) bu günlere kadar bütün Frenk'in idare merkezidir ve bugün oraya Rimpap derler. Burası genişlik ve imarda bütün evrenin yedi hisârıdır. Oradan Kostantin adında bir padişah çıktı. Bu zat mülk, hakimiyet sahası, asker ve mal

¹²⁴ *Tâcüttevârîh*, II, 272-74.

¹²⁵ *Heşt Behişt*'in Ayasofya ile ilgili bilgileri, M. İbrahim Yıldırım, *İdris-i Bitlisî, Heşt Behişt, VII Ketibe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, (Ankara TTK, s. 114-128) adlı kitabından alınmıştır; *Tâcüttevârîh*'in Ayasofya bilgileri, C I, s. 434-447 (İstanbul 1279/1862)'den alınmıştır.

bakımından çok büyük olup kendisine tam itaat edilirdi. Gün geçtikçe hükümeti de büyüyordu. Bulunduğu yerden doğu ve kuzey ülkelerini teshir için hareket etti. Frenk denizinin etrafındaki bir çok muteber ülkelere ve Makedon ülkesine, ki bugünlerde Rumeli demekle meşhurdur, teveccüh ettikten sonra buraların idare merkezi olan Kostantiniyye'yi ele geçirdi.

Tâcüttevârîh - 2): On iki ten bi-târîki't-tevârüs ol diyârda ref'-i livâ-i istiklâl edüp [435] târîh-i hubût 5750'ye gelince ol tahtgâhda müstakar ve hükûmet üzere müstemir oldular. Târîh-i mezbûrda Rûmiyye-i Kübrâ nevâhîsinden Rim Papa nâmı ile iştiâr bulan memleketten ki hükûmet-gâh-ı Frenk ve imâret-i vüs'attir nümûdâr-ı hisâr-ı heft örnekdir Kostantin nâm bir pâdişâh hurûc edüp memâlik-i şarkı ve şimâli teshîr dâ'iyesi ile ol savba asker çekip Makedon memleketini ki hâlâ Rûmili demekle ma'rûfdur ve ol vilâyetin dâru'l-mülkü olan Kostantiniyye şehrini teshîr ve sûr u bârûsunu ta'mîr edüp ol şehr-i dil-âvîzi tahtgâh edindi ve memâlik-i Frenk'den Acem serhaddine dek fermân-fermâ olup takvîyet-i dîn-i Mesîhiyyân ve niçe deyr-i bülend bünyân nümâyân etdi.

Heşt Bihîşt - 3): Kostantin'in padişahlık müddeti otuz yıl olup hayatı eceliyle son buldu. Vasiyetiyle memleketi Elyanus adında evladlarından birine verildi. Çünkü bu oğlunda dindarlık duygusunun fazla olduğunu görmüştü. ...bütün ülkede âteşperestlik revaçtaydı. Tâk ki mülk ü saltanat miras yoluyla Üstünyanu adında birisine intikal etti. Üstünyanu, saltanat tahtına geçince muhaliflerini kimisini keremiyle, kimisini de kılıç zoruyla itaati altına aldı. Bugün At-meydânı demekle meşhur olan mahaldeki sarayında kalabalık bir devlet erkanı toplamıştı. Herkese makamına göre lutuf ve ihsanda bulunup âdil kanunlar tayin etti.

Tâcüttevârîh - 3): Kostantin otuz yıla müntehî olıcak tahtı raht-ı vücûdundan tehî olup İlyanos nâm oğlu mesned-nişîn oldu. Ol dahi vâlidî gibi def'-i nâ'ire-i mecûsiyet edüp âteş-gedelerden nişân komadı. Ânın dahi nâ'ire-i zuhûru dâ'ire-i vücûddan nâbûd olup saltanatı Ustunyanu'ya (Justinianus) intikâl etti. Ol dahi nusret-i Nasârâ mesleğine sülûk etti. Bir gün edyân-ı muhtelif ashâbı At-meydânı'nda cem' olup mübâhasât ettiler. Mücâdeleleri imtidâd bulıcak mukâbele-i lisâniyye mukâtele-i sinâniyyeye mü'eddî olup tarafeynden cem'-i kesîr helâk oldu.

Heşt Bihîşt - 4): Üstünyanu ... mukaddes âlem ile münasebetin alameti olan bir rüya gördü. Çok güzel bir o kadar da heybetli ve celalli bir beden sarayın damından belirdi. Sarih ve fasih bir lisanla kendisine şöyle hitab etti: Ruhullah olan Hz. İsa'nın ruhaniyeti bereketiyle can u gönlüne kâfi derecede haz ulaşmasını

istiyorsan ve bütün millet ve akvama hükmünün cari olmasını diliyorsan hak dinin tervici için ihlasla kendi sarayının yanında büyük bir ibadethâne açasın. İbadethanenin kubbesini dokuz feleğe yükseltesin. Tâ ki uzak diyarlardan bu mabedi ziyarete gelip takva sahibi kullar o ibadethanede tâata kıyam eyleyeller.

Tâcüttevârih - 4): Üstünyanu ... hâb-ı nûşîne varmış iken âlem-i misâlde görür ki bir peyker-i bedî'ü'l-cemâl sakf-ı sarâyından sûret-i ferhunde-fâl ile nümâyân olup edâ-i fasîh ve ilkâ-i sarîh ile hitâb edüp der ki: Âteş-perestler âyînine şikest verip tervîc-i dîn-i Mesîha [436] iştigâlin şol zamânda netîce-bahş olur ki menvî vü musammem olan binânın te'sîsine şurû' edesin ve kemâl-i zîb ü ârâyiş ile bir ma'bed-i zîbâ-nümâyîş peydâ edesin ki tâk-ı bülend-revâkını "seb'-i tîbâk" âkifleri tahsîn edeler. Ve ashâb-ı tâ'at tevfir-i ibâdet ile tervîc-i din edeler.

Heşt Bihişt - 5): ... İnşaat için lazım olan malzemeleri taş sütunlar ve renkli döşemeler vesaireyi tedarik etti. Habeş ve Magrib memleketlerinden taş ve saire malzemeler gemilerle İstanbul'a getirildi. Kuzey beldelerinden de aynı şekilde nâdir bulunan malzemeler buraya nakledildi. Yeşil mermer taşları Ayasluk şehrinden tedarik edildi. Nakışlı kırmızı taşlar Mihaliç bölgesinden çekildi. Yüzeyi nakışlı olan yeşil mermer taşları, ki bugün dahi mabedin muhtelif yerlerinde görülmektedir, Karaman diyarı ile Şam nahiyesinden toplatıldı. Mihrap ve kubbeyi ayakta tutan sekiz sütun, ki bakışlara gayet hoş görünmektedir, bazı rivayetlere göre madenin olduğu Habeş'ten getirilmiştir. Bazı tarih kitaplarında zikri geçmiştir ki, İskender Felikos'un baş şehri olan Medine-i Hükemâ (Atina) şehrinde kurucusu Hazret-i İbrahim'in muasırı olan Ulyalu adında birisi olan, viran olmuş bir ibadethane varmış ki bütün bina ve döşemeleri somak ve mermer taşından yapılmış ve bina gayet zinetli ve geniş inşa edilmişti.

Tâcüttevârih - 5): Ruhâm-ı rengîn ve sûtûn-ı sengîn ile İstanbul'un derûn u bîrûnu doldu. Habeşe vilâyetinden ve Mağrib-i zemînden somakî mermerleri merâkib-i bahriye ile İstanbul iskelesine nakl ettiler ve bilâd-ı nevâdir-iştîmâl şîmâlinde tehyî'e olunan levâzım Karadeniz keştîleri ile geldi. Nukra-i hâm gibi ruhâm ve levh-i mufazzaz gibi mermer-i ebyaz Marmara Cezîresi'nden ki İstanbul'a karîbdir. Kûh-ı şükûh gemiler ile taşındı. Ve niçe Ferhâd pîşesinin tıraşların tîşeleri aşındı ve hoş-manzar mermer-i ahzar ki hesâba gelmez Ayasuluğ cânibinden ve surh-renk sengler Mihaliç'den nakl olundu. Pîrâye-i fûrûşu ve hilye-i cüdrân u 'urûşu olan dil-âvîz ü reng-âmîz ruhâmların Karaman ve Şam diyârından gelmiştir. Ammâ ol sekiz direk ki derk-i efhâm [437] pây-e-i vâsfına ermez. Maksûre ve mihrâb künbedinin pây-ı sebât u kıyâmı ve kıvâm-ı devâmı olmuşdur. Ba'zı rivâyât üzere medînetü'l-hükemâ dedikleri Atina şehrinde

hazret-i İbrahim *-aleyhi't-tahiyyeti ve't-teslîm-* mu'âsırlarından Avliya nâm pâdişâh yaptığı deyr-i kadîm-i mehdûmü'l-erkândan nakl olunmuştur.

Heşt Bihişt - 6): İgnadius'un önderliğinde yüz mimar çalışacak, resim, demircilik ve taşçılık ustaları gibi sanat sahiplerinden bin kişi işbaşı yapacak ve on bin amele bunlara yardım edecekti. Toplam çalışan sayısı 15100 kişiye baliğ oluyordu. Herkes gücünün yettiği ölçüde ya kendisi çalışıyor, ya da yerine birisini ücretle gönderiyordu. Mühendisler binanın şeklini çizip padişaha sunuyorlar, ancak padişah bir türlü beğenemiyor, herbirinde bir eksiklik buluyordu. Bir gece rüyasında inşaat yerinde mübarek-sima bir ihtiyarı gördü; oturmuş ellerinde altından bir tablo var. Yeşil renkli latif bir elbise giyinmiş olan ihtiyarın elinde olan tabloda ibadethanenin resmi çizilmiş. Üstünyanu ihtiyarın elindeki resmi görünce aklından: “Eğer daha önce görseydim ibadethaneyi bu şekil üzere inşa ettirirdim” deyü geçirdi. Adeta aklından geçeni anlayan pîr, elindeki levhayı padişaha vererek konuşmaya başladı: “Bu Ayasofya mabedinin resmidir, bu üslup üzere yapılması takdir edilmiştir”. Üstünyanı, Ayasofya'nın nerede olduğunu sordu. İhtiyar adam “Ayasofya, yapımına başlamış olduğun ibadetgâhın adıdır. Bu resim de onun görüntüsüdür dedi. Tesadüfdürki Ayasofya Rum'un eski lugatında beytullah ve ehlullahın toplandığı yer manasınadır. Sabahleyin gönlü açık olan Üstünyanu İgnadius'u huzuruna getirip vakıayı beyan etti. İgnadius'da aynı gece, padişahın uykusunda gördüğü vakıanın aynısını görmüş olup, uyanınca uykusunda gördüğü binayı bir kağıda çizmişti. Öyleki mimarın çizdiği resim ile padişahın rüyasında görmüş olduğu resim arasında hiçbir muhalefet ve tezat bulunmamaktaydı.

Tâcüttevârîh - 6): Beş bin bennâ on bin fa'ale kemâl-i acele ile binaya mübaşeret ve yüz mi'mâr mühendis (toplam: 15100) ve tarrâh serkârlığa mübâderet edüp her biri hüneri mukâbelesinde müzd alıp tayyibü'l-hâtır olur idi. İgnadyos nâm bir mi'mâr cümlesine serkâr olup bünyânını vaz'-ı nefis üzere te'sîs etti. Tertîb-i vaz'ı için tarrâh u ressâm olan üstâdlar her çend ki suver-i garîbe ve temâsîl-i acîbe tasvîr edüp pâdişâhları nazarına arz ettiler. Ânunla mütesellî ve ahsen-i temâsîl efkârından zamîri mütehâllî olmadı. Bir şeb dergâh-ı Rab'dan ol ereb husûlünü sunûf-ı zarâ'at ve edeb birle taleb eder iken dîdesine sine-i hafîfe ve nevme-i latîfe galebe edüp âlem-i misâlde görür ki bir pîr-i sebz-pûş ki nûr-ı ruhsârın görenler bî-hûş ve ziyâ-i sîmâ-i bî-hemtâsın temâşâ edenler medhûş olur. Ol mutarrah binâ-i âlîde durup elinde bir resm-i bedî' tutar ki hâme-i beşer tasvîrine ve pergâr-ı efkâr tedvîrine kâdir değil temâşâsına mezîd-i meyli zamîr-i safâ-te'sîr pîre lâyih olicak ol resm-i matbû'u eline verip eyidür ki: Bu temâşâsına rağbet ettiğin resm-i dil-güşâ Ayasofya resmidir. Ayasofya nedir deyü su'âl etikde der ki binâsına şurû' ettiğin deyr-i şâmilü'l-hayrdır ki hâme-i takdîr resmini bu

şekl ile tasvîr etmiştir. Bîdâr olıcak mi‘mârı ihzâr ve hulâsa-i efkârın ne oldu deyü istifsâr eyledi. Meger mi‘mâr dahi pâdişâh gördüğü vâkı‘ayı aynı ile görüp ol resm-i dilâvîz safha-i hayâlinde mürtesim olmuş imiş. Nümûnesin arz edicek eser-i tevfiik idügin tahkîk edüp ol üslûb-ı mergûb üzere tarh urup itmâmına ikdâm eyledi.

Muhtevası

Tâcüttevârîh Sadeddin Efendi’nin Osmanlı’ya ve tarihe bakışını özetleyen kendisine ait seksen beyitlik uzun bir şiirle başlamaktadır. Bu şiirin sonunda Âl-i Osman’ın tarihini menkıbelerini bu eserde anlatacağını, İslam dünyasında barışı, adaleti nasıl hakim kıldıklarını, hak ve hakikat için çalışıp, devamlı hayır ve hasenatla topluma nasıl hizmet ettiklerini anlatacağını söyleyip Osmanlı’nın daimi olması için dua ve temenni ile şiirini tamamlamaktadır.¹²⁶

Tâcüttevârîh diğer Osmanlı tarihleri gibi genellikle Osmanlı padişahlarının seferleri, fetih ve zaferleri merkezli olarak yazılmış bir tarih olarak değerlendirilmektedir. Bu doğru olmakla birlikte gazâ anlayışı ile belirli bir plan ve program dahilinde siyasi, askeri ve hukuki strateji içerisinde gerçekleştirilen Osmanlı seferlerinin çok uzun ve ciddî alt yapısı ve teşkilatı olduğu bilinmektedir. Prof. İnalçık Osmanlı fetih siyaseti makalesinde bunu etraflıca anlatmaktadır.¹²⁷ Bu stratejinin örnekleri *Tâcüttevârîh*’de “Feth-i...” şeklinde başlayan konularda görülmektedir. İlk on Osmanlı padişahının orduların başkomutanı olarak seferleri fiilen cephelerde sevk ve idare etmeleri sebebiyle *Tâcüttevârîh* çoğunlukla sefer ve fetih bahislerine padişahların cengaverlik vasıflarını belirterek,¹²⁸ bazan da fethedilecek beldenin önemli özelliklerini ve güzelliklerini sayarak konuya

¹²⁶ Menkabet-gûy-i Âl-i Osmân’ım - Ol selâtine menkabet-hânım
Ehl-i İslâm pâdişehleridir - Meslek-i adl ü dâd rehleridir
Külluhum hayru hâkimin ve emîn - Lehumü'l-fazlu ve'n-nedâ ve'd-dîn
Bu ocağı mü‘ebbed et yâ Rab - Fazlın ile mü‘eyyed et yâ Rab
Selefinin meşâhidin pür-nûr - Halefin devletiyle kıl ma‘mûr. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 4-5.

¹²⁷ H. İnalçık, “Ottoman Method of Conques” *Studia Islamica* II, 1954.

¹²⁸ Orhan Gazi’nin Karasi fethine “Teshîr-i Vilâyet-i Karasi:
Li-Mü’ellifihî:
Şah-ı bâ-efser muzaffer-fer -- Dâver-i ‘âdil Skender-der
Fahr-i şâhenşahân-ı her kişver -- Orhan Hân-ı mekremet-goster
Yümn-i tevfiik-i Rabbânî birle mesned-i saltanat ü cihân-bânî üzere temekkün ü istikrâr temâm bulup eser-i adl ü dâdları ile bilâdları vüs‘at bulup i‘lâm-ı zafer-fercâmları ba‘zı ümerâ-i ehl-i İslâm kişverlerine karîb olıcak...” Şiiri ile başlamaktadır. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 47.

başlamaktadır.¹²⁹ Fetihler anlatılırken idarî, askerî kurumların oluşması,¹³⁰ yani teşkilat bahisleri oldukça açık ve anlamlı anlatılmaktadır. Bu anlatımlarda bazan anakronizm hatasına düşülmüş olması da muhtemeldir. Osmanlı padişahlarının vasıfları, ilk sultanların hayatlarının son anlarında oğullarına yaptıkları vasiyeteleri çok dikkat çekicidir. Nitekim, Osman Gazi oğlu Orhan'a vasiyetinde şöyle demektedir:

“Üzülme, herkes bu fânî âlemden ebedî âleme gidecektir. Sen devlet ve ikbal ile kaim ol. Senin gibi bir halefim olduğu için huzur duyuyorum. Benim vasiyetimi dinle. Asla zulüm yoluna sapma. Adalet ile dünyayı mâmur eyle, cihad yolunda büyük çaba sarf ederek benim ruhumu şad et. Osmanlı diyarında adaleti kaim kıl. Ulemâyâ değer ver ki şeriat nizamı sağlıklı yürüsün. Nerede bir ilim ehli varsa ona değer ver, saygı göster. Askere, servete mağrur olma, hukuk ehlini çevrenden eksik etme. Hükümdarlığın esasının hukuk olduğunu unutma ve hukuka aykırı iş işleme. Bizim hedefimiz, yolumuz Allah'ın rızasıdır. Böyle olmazsa hükümdarlık kuru bir kavga olur. Dine hizmet etmek esas gayen olsun. Herkese lütfunu ihsanı asla esirgeme, halkına ihsanı olmayanın hükümdarlığı hikâyedir. Memleket idaresini asla ihmal etme, ülkenin insanlarını daima gör gözet ki Allah da seni gözetsin.¹³¹ Hoca Sadeddin bu vasiyetleri kendisine ait olarak

¹²⁹ “Dâsîtan-ı feth ü teshîr-i diyâr-ı Rûmîli: Ma'mûre-i âlem ve mesken-i benî Âdem olan ekâlîm-i seb'a içre bilâd-ı şîmâl kemâl-i i'tidâl ile ma'rûf ve bilâd-ı şîmâliyyeden memleket-i Rûmîli mezîd-i letâfet ile mevsûf olup âb ü hevâsı ve fezâ-i tarab-efzâsı ve bilâd-ı hoş-nümâsı ve hûbân-ı bî-hemtâsı makkûl-i kulûb ve ehl-i idrâk mâbeyninde mergûbdur. Çeşme-sârları pür-safâ ve çemenzârları gamm-zidâ ve ni'meti firâvân ve esbâb-ı refâhiyyeti bî-pâyân olup...” Rumeli fetihini böyle giriş ile anlatmaktadır. Bk. *Tâcüttevârîh*, I, 51.

¹³⁰ Mesela pencik (I, 75) usulünün, kazaskerlik (I, 69) kurumunun teşkili gibi.

¹³¹ Li-Mü'ellifihî:

Birbirini gördü çün ol iki şâh - Hasret ile eylediler âh u vâh
 Mebde'-i şâhân-ı felek-iktidâr - Hazret-i Osman-ı velâyet-şî'âr
 Gördü melûl oldu o şâh-ı güzîn - Dedi ki ey cân u dil olma hazîn
 Akîbet-i kâr budur herkese - Bâd-ı fenâ pîr ü civâna ese
 Azm-i bekâ eyler isem ben bu dem - Devlet ü ikbâl ile ol muhterem
 Çünkü senin gibi halef komuşam - Rihlet edersem bu cihândan ne gam
 Lik vasiyyet ederim gûş kıl - Gayr-ı gam-ı dîni ferâmûş kıl
 Dilerim ey sâhib-i ikbâl ü câh - Etmeyesin cânib-i zulme nigâh
 Adl ile bu âlemi âbâd kıl - Resm-i cihâd ile beni şâd kıl
 Râh-ı cihâd içre edüp ictihâd - Memleket-i Rûm'da kıl adl ü dâd
 Eyle ri'âyet ulemâyı temâm - Tâ ki bula emr-i şerî'at nizâm
 Her nerde işidesin ehl-i ilm - Göster ana rağbet ü ikbâl ü hilm
 Asker ü mâl ile gurûr eyleme - Şer'-i şerîf ehlini dûr eyleme
 Şer' dürür mâye-i şâhî vü bes - Şer'a muhâlif işe etme heves
 Matlabımız dîn-i Hüdâ'dır bizim - Mesleğimiz râh-ı hüdâdır bizim
 Yoksa kuru mihnet ü gavga değil - Şâh-ı cihân olmağı da'vâ değil

çoğunlukla ortak özellikler taşıyan şiirler halinde vermektedir.”¹³²

Şahıs ve şahsiyet değerlendirilmesinin çeşitli örnekleri bulunmaktadır. Güzel hasletlerini sayarak methettiği devletlüler yanında sert eleştirdiği devlet adamları da az değildir. Nitekim Yıldım Bayezid’in Veziriazamı Çandarlı Ali Paşa’yı çok sert tenkit ederek, Hayreddin Paşa oğlu Ali Paşa’nın sefahate, içki ve eğlenceye düşkün olduğunu ve padişahı da bunlara alıştırdığını söyleyerek tenkit etmekte, ayrıca beyt ve mısralarla tenkitlerini teyit etmektedir.

Ordu ve seferlerle ilgili olarak; ordu nizamı, askerinin perişan hali, kıtlık ve yokluk derecesi, top ve ateşli silahlar, fetih ve sonrasında uygulamalar, Müslüman iki devletin savaşmasında “Mani-i gaza olana gazanın farziyyeti” yorumları, tasavvuf değerlendirmesi, Kızılbaşlar ve Kızılbaşlık üzerine birbirinden sert açıklama ve yorumlara yer verilmektedir.

Tasvirlerin yapıldığı bahis ve paragraflar oldukça ilgi çekicidir. Şehirlerin ve farklı mekanların tasviri, savaş sahneleri, elde edilen ganimetlerin tasviri, binaların, merasimlerin, manzaraların tasvirleri oldukça canlı verilmektedir. İktisadî ve malî konularla alakalı olarak çeşitli mal, eşya, köle ve hizmet fiyatları, vergi sistemi ve halktan alınan vergilerin miktarı, timar ve tatbikatı konuları dikkat çekmektedir.

Merkez ve taşra teşkilatının oluşması, ilkeleri ile ilgili konular, yorumlar ve misaller, atama ve görevden almalara dair örnekler, elçi kabülleriyle ilgili merasim ve muameleler, elçi hapisleri, divan toplantıları, meşveret meclisleri ile ilgili bahisler yer almaktadır.

Sadeddin Efendi’nin bürokrasi ve teşkilatla ilgili tehniyetname, zaraatname, tesliyetname, itizarname, ubudiyetname, nevazişname, niyazname, muhabbetname, fetihname, istimalet, haracgüzar, imza, hums-ı ganaim, eman, cihad-ı ekber, temlik, siyaseten katl, al tamga, menşur gibi terim ve kavramları yerli yerinde kullanması dikkat çekmektedir. Burada biri olumlu, diğeri olumsuz iki konuya dikkat çekilmek gerekir. Olumlu olan, bütün bu zengin muhteva

Nusret-i dîn oldu çü maksad bana - Maksudıma kasd yaraşur sana
 Âleme in‘âmını âm ede-gör - Memleket emrini temâm ede-gör
 Şâh ki ihsân ile bigânedir - Saltanat ismi ana efsânedir
 Hıfz-ı re‘âyâya çalış rûz u şeb - Tâ ki karîn ola sana lutf-ı Rab,
 Böyle vasiyyet edüp ol dîn-penâh - Etdi bekâ kişverine azm-i râh
 Hak anı Rıdvâna karîn eyleye - Anda dahi taht-nişin eyleye
Tâcüttevârih, I, 29-30.

¹³² M. İpşirli, “Osmanlı Sultanları Manzum Vasiyetleri”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen Prof. Dr. Abdülkerim Özeydin’a Armağan*, ed. Ebru Altan, Muharrem Kesik, Murat Öztürk, İstanbul 2020, s. 336-351.

olaylar ve konular arasında verilmiş olması önemlidir. Bunlar siyasetname türü farazî, genel bilgiler değil bizzat tatbikatın arasına yerleştirilmiş yorum ve bilgiler olması bakımından kıymetlidir. Olumsuz olan husus ise bu konuları anlatırken zaman zaman anakronizme düşülmüş olmasıdır.

Sonuç olarak, XVI. asrın son çeyreğinde iç ve dış siyasette etkili olmuş ünlü bir din ve devlet adamı olan Hoca Sadeddin Efendi'ye asıl şöhretini *Tâcüttevârih* isimli Osmanlı tarihi kazandırmıştır. *Tâcüttevârih* kendi alanında nev-i şahsına münhasır bir tarih telifidir. Her tarih eseri gibi onun da kaynakları ve tesirleri bulunmaktadır. Bunların değerlendirmesi başlı başına bir araştırma konusudur. Sadeddin Efendi *Tâcüttevârih*'i telif ederken yirmiden fazla tarihe, referans verdiği bu konuda dürüst davrandığı görülmektedir. Bunlar arasında İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'i, Mehmed Neşrî'nin *Tarihi* sıkça referans verdiği iki kaynak olmuştur.

İlk dokuz padişah dönemini anlatan bu eser belâgatı ön plana çıkaran süslü ve ağdalı nesir ile yazılmıştır. İran tarihçiliğinin en önemli özelliği olan bu tarz daha önce Atâ Melik Cüveynî, Vassâf ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin temsil ettiği bir ekol olup Osmanlı tarihçiliğinde Farsça olarak Bitlisî ile, Türkçe olarak ise Hoca Sâdeddin ile temsil edilmiştir. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârih*'i yazarken İdris-i Bitlisî'nin *Heşt Bihişt*'ini Neşrî'nin *Târih-i Neşrî*'sini temel kaynak olarak kullanılmış olmağla birlikte bu arada hemen her vesile ile küçümsediği, eleştirdiği isimlerini bile tam olarak zikretmediği genellikle *Tevârih-i Âl-i Osman* olarak nitelendirilen Türkçe tarihlerden azami ölçüde faydalanmıştır. Belâgat, üslup ve muhteva bakımından mükemmel bir model olarak seçtiği *Heşt Bihişt*'ten istifadesinin derecesi hakkındaki farklı görüşler ve tartışmalar henüz “olgunluğa” erişmiş gözükmemektedir.

Diğer Eserleri

Selimname

Hoca Efendi'nin babası Hasan Can'dan şifahi olarak dinlediklerini derli topluk olarak nakletmiş olduğu bu eser on iki hikayeden oluşan bir risale olmağla birlikte Yavuz'un şahsiyetini, zihin dünyasını yansıtmaya bakımından çok önemlidir. Eserin girişinde telif sebebini açıklarken, Yavuz Sultan Selim'in nedim-i hâssı olan babası Hasan Can'dan dinlediği hikayeleri kaydederek hem Sultan'a karşı şükranını, hem de büyük Sultan'ın daha iyi tanınmasına yardımcı olmak istediğini belirtmektedir.¹³³ Bu kısa risale Yavuz Sultan Selim'in şahsiyeti,

¹³³ Bu Hakîr-i kesîrî't-taksîr dahi kasd etdim ki (2a) merhûm Vâlid'den istimâ' etdiğim ba'zı menâkıb u

siyaseti ve ufkunun enginliği konusunda birinci elden gözlemlere dayanan çok önemli bilgiler vermekte, ayrıca şifahi tarih türü için mükemmel bir örnek teşkil etmektedir.

Selimnâme, Tâcüttevârîh'in 1280'de tab'ı sırasında ikinci cildinin sonuna eklenmiş olup, Ahmet Uğur tarafından da latin harfleri ile yayınlanmıştır.¹³⁴

Fetva Mecmuası

Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi'nin fetvalarının toplandığı “Fetâvâ el-merhûm Şeyhülislâm Muallimü's-sultân Sadeddin Mehmed Efendi” başlıklı bir mecmua Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2728, vr. 1b-112b de bulunmaktadır.¹³⁵

Münşeât Mecmuası

Hoca Efendi'nin ihvaniyyat ve sultaniyyat türünde mektuplarını içeren münşeât mecmuaları bulunmaktadır.¹³⁶

Lârî Tercümesi

Muslihiddin Lârî'nin Farsça *Mir'âtü'l-edvâr ve mirkâtü'l-ahbâr* adlı dünya tarihini, Sokullu Mehmed Paşa'nın talebi üzerine Sadeddin Efendi, eserin dokuz bölümünü bazı tashihler yaparak¹³⁷ Türkçeye tercüme etmiştir. Kanunî'nin ölümüne kadar gelen Osmanlı Tarihi ile ilgili kısmını ise, çok muhtasar, yetersiz ve yer yer hatalı olması sebebiyle tercüme etmediğini belirtmektedir.¹³⁸

hikâyâtdan ki Sultân-ı cennet-mekân fâtihu'l-Arab ve'l-Acem Sultân Selîm Hân -*aleyhi'r-rahmetü ve'r-ridvân*- hazretlerine müte'allıktır, yâd-dâst için nigâşte-i kilik-i bedî'u's-silk idem. Ve altı yıl şeref-i kurb-i hizmetlerinde merâsim-i ubûdiyyeti tekmil ve mazhariyyet-i [603] hitâb-ı müstetâba liyâkat rütbesin tahsil etmekle bizzât müşâhede ettiği ahvâli hikâyet ve hâtırda kalan ba'zı sahîh ahbârı rivâyet eyleyem. Tâ sahîfe-i rûzgârda yâdigâr ve vesîle-i celb-i du'â vü rahmet-i Perverdegâr ola.

¹³⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *Selimname*, haz. Ahmet Uğur, *AÜİED*, 1980, IV, s. 225-241.

¹³⁵ Rabia Salur, *Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin Fetvâ Mecmuası ve Tahlili*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2019; Şükrü Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *TALİD*, C 3, S. 5, 2005, s. 249-378; Muhittin Eliaçık, “Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi ve Manzum Fetvâları”, *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science*, 2013, C 1, S. 1, s. 276-285

¹³⁶ Konu ile alakalı etraflı bilgi için bk. Abdurrahman Daş, *Osmanlı'da Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, s. 141 vd.

¹³⁷ Lârî'nin bu eserine sert eleştiriler yapmıştır. Bk. kaynaklar kısmı.

¹³⁸ Yazma nüshaları Nuruosmaniye (nr. 3156) ve Süleymaniye (Ayasofya, nr. 3085; Âşir Efendi, nr. 245) kütüphanelerinde bulunmaktadır. Hulusi Kılıç, “Lârî”, *DİA*, C 27, s. 103-104.

Kuşeyri Risalesi

İmam Kuşeyrî'nin *er-Risâle* adlı tasavvufa dair klasik eserini Sadeddin Efendi Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu tercüme, Mehmet Günyüzlü tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır.¹³⁹

El-Emâlî Tercümesi

Ali b. Osman el-Ûşî'nin (ö. 575/1179) Mâtürîdiyye akaidine dair manzum *el-Emâlî* risâlesini¹⁴⁰ Sultan Murad III'ün isteği üzerine aynı vezin ve kafiye ile Türkçe'ye tercüme edüp Sultan'a sunmuştur. Bu manzum tercüme "*Lâmiyye-i Kelâmiyye*" adıyla Kemal Edüp Kürkçüoğlu tarafından açıklamalarla birlikte yayınlanmıştır.¹⁴¹

Tesirleri

Hasan Bey-Zade Tarihi

İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildi *Tâcüttevârîh*'in özeti olup, *Telhîs-i Tâcüttevârîh* olarak anılmakta, muhteva bakımından dîbâce ve telhis olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Daha özgün tarihi bilgiler içeren ikinci kısmı ise *Zeyl-i Tâcüttevârîh* olarak adlandırılmıştır.¹⁴²

Solakzade Tarihi

Rivayete göre Padişah IV. Mehmed Solakzade'den Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcüttevârîh*'ini ihtisar ederek bir tarih hazırlamasını istemiş bunun üzerine eserinin kuruluştan Kanunî'ye kadar olan kısmını genel olarak *Tâcüttevârîh*'ten alarak özetlemiştir.¹⁴³ Ancak bu ihtisarı yaparken çoğunlukla *Hasanbeyzade Tarihi*'ni kullandığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁹ Ebü'l-Kasım Zeynülislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, ter. Hoca Sadeddin Efendi, haz. Mehmet Günyüzlü, İstanbul 2003.

¹⁴⁰ S. Özervarlı, "Emalî", *DİA*, C 11, s. 73-75.

¹⁴¹ Kemal Edüp Kürkçüoğlu, "Lâmiyye-i Kelâmiyye", *AÜİFD*, III/1-2, 1954, s. 1-21; M. Sait Özervarlı, "el-Emâlî", *DİA*, C XI, s. 74. HSE bu manzum tercüme-yi üç gecede tamamladığını belirtmektedir.

¹⁴² *Hasanbeyzâde Tarihi: Tahlil Kaynak Tenkidi*, haz. Şevki Nezihî Aykut. Türk Tarih Kurumu, Ankara 2004; N. Aykut, "Hasanbeyzâde Ahmed" *DİA*, C 16, s. 363-64.

¹⁴³ Süleyman Lokmacı, *Solak-Zâde tarihi'nin tahlili ve metin tenkidi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015; amlf, "Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tacü't Tevârih* İsimli Eserinin *Künhü'l Ahbâr*, *Solak-zâde Tarihi* ve *Nuhbetü't Tevârih*'e Etkileri" *BELGÜ, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi (e-Dergi)*, C II, S. 3, s. 95-110.

¹⁴⁴ Abdülkadir Özcan, "Solakzâde", *DİA*, C 37, s. 370-72.

Hünernâme

Seyyid Lokman, *Hünernâme*'de Osman Gazi'den başlayıp I. Selim devrine kadar gelen padişahların hünerlerini anlattığı I. cildin başında bu dönemleri yazarken istifade ettiği kaynaklar arasında *Tâcüttevârih*'i de zikretmektedir.¹⁴⁵

Cizyedar Tarihi

Cizyedarzade Ahmed Bahaeddin tarafından yazılmış olan eser esas itibariyle *Tâcüttevârih*'in sadeleştirilmiş, özetlenmiş halidir. Müellif *Tâcüttevârih*'i okuyup çok beğendiğini, ancak üslup ve ifadesini çok ağır bulduğunu belirtmektedir. Kendisi Ağır ve tumturaklı ifadeleri ve kaynak isimlerini çıkararak tarihini yazdığını belirtmektedir.¹⁴⁶ Ferâizcizade Mehmed Said, *Gülşen-i Maarif* de *Tâcüttevârih*'ten yararlanmıştı.¹⁴⁷

Nüshalar ve Tavsifleri

Tâcüttevârih Avrupa'da büyük rağbet görmüş oldukça erken tarihlerden itibaren bütün halinde veya bazı bahis ve bölümleri Batı dillerine tercüme edilmiştir.¹⁴⁸ Vincenzo Bratutti İtalyanca'ya *Tâcüttevârih*'in tercümesini yapmış, daha sonra çevirenlerin genellikle bu metni kullandığı belirtilmektedir.¹⁴⁹ Antoine Galland Fransızcaya çevirmiştir. Ayrıca Latince, İspanyolca, Macarca ve Rusça'ya kısmî tercümeleri yapılmıştır. Adam F. Kollár (ö. 1783) *Tâcüttevârih*'in Latince tercümesiyle Osmanlıca metnini hazırlamıştır.¹⁵⁰ H.F. Diez bazı kısımlarını Almanca'ya, E.J.W. Gibb, İstanbul'un fethi kısmını İngilizce'ye çevirmişti

¹⁴⁵ Zeynep Tarım, "Hünernâme", *DİA*, C 18, s. 484.

¹⁴⁶ Davut Erkan, "Cizyedarzade Ahmed Bahaeddin" *DİA*, Ek I, s. 266.

¹⁴⁷ Ferâizîzâde, *Gülşen-i Maarif* in Osmanlı Tarihi kısmını yazarken Hoca Sâdeddin Efendi'nin *Tâcüttevâh*'ini, Naîmâ, Râşid, Süleyman İzzî, Subhî ve Vâsıf tarihlerini kaynak olarak kullanmıştır. Abdülkadir Özcan, "Feraizîzade Mehmed Said", *DİA*, C 12, s. 366-367.

¹⁴⁸ *Tâcüttevârih*'in Batı dillerine çevirileri için bk. F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (OTYE)*, çev. Coşkun Üçok, Ankara 1982, s. 140.

¹⁴⁹ Sadeddin Efendi, Hoca, *Chronica Dell' Origine, e Progressione Della Casa Ottomana composta da Saidino Turco*, çev. Vincenzo Bratutti, I. Kısım Vienna 1649; II. Kısım, Madrid 1652.

¹⁵⁰ *Annales Turcici Taschet-Tavorih sive Corona annalium dicta ab inito gentis Ottomanicae usque ad Muradem primum pertigens*, Vindobonae 1755.

Tam ve İstinsah Tarihi Olan Nüshalar

1. İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktb. TY1982: 245x135 mm. ebadında; 455 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı ve söz başları kırmızıdır. Tam bir nüshayı teşkil eden yazmada I. Osman'dan II. Bayezid dönemi kadar olan ulema ve meşayih biyografileri eserin sonunda yer almaktadır. I. cildin sonunda 30 Ramazan 1005 (17 Mayıs 1597), II. cildin sonunda 29 Cemaziyelahir 1006 (6 Şubat 1598) tarihli iki istinsah kaydı yer almaktadır. Müstensihine dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Katalogda istinsah tarihi h. 1008 (1599) olarak verilmiştir. (Bu nüshanın QR kodu kitabının arka kapağına eklenmiştir)

2. İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktb. TY5993: 300x193 mm. ebadında; 353 varak, 31 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Miklepli, şemseli, kahverengi meşin ciltlidir. Serlevha müzehhep, cetvelleri ilk iki sayfada yaldızlı diğerlerinde kırmızı çizgili, Söz başları kırmızıdır. Zahriyesinde üç adet mühür bulunmaktadır. Dokuz padişah dönemini de içeren yazmada bazı kısımlar eksiktir. Ulema kısmı yalnızca I. Selim döneminde mevcut olmamakla beraber II. Mehmed dönemi ise "Hocazâde" kısmından sonrası eksik bırakılmıştır. İstinsah tarihi 1008 olan nüshanın Mustafa Paşa'nın hayratı olan medresede yazıldığı bilgisi verilmişse de müstensihine dair kayıt bulunmamaktadır.

3. İstanbul Araştırmaları Ens. Şevket Rado Kolek. nr. SR353: 270x180-215x115 mm. ebadında; 453 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kahverengi, miklepli ciltlidir. Söz başları kırmızı, cetveller ilk iki sayfada kırmızı sonraki sayfalarda kırmızı çizgilidir. Ulema ve meşayih biyografileri I. Selim dönemi hariç mevcuttur. Derkenarlarda tashihler, yorumlar, ek bilgiler yer almaktadır. Tam bir nüsha olan nüsha, Mehmed b. Lütfullah tarafından 1 Muharrem 1012 (11 Haziran 1603) tarihinde istinsah edilmiştir.

4. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 147: 300x200 mm. ebadında; 434 varak, satır sayısı farklılık göstermekte olup nestalik hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı, sayfaları cetvellidir. Nüshanın baş tarafındaki numarasız sayfalarda, "Acem seferine serdar olan Cigalazade Sinan Paşa'nın Acem Şah'ına gönderdiği mektup sûreti" yer almakla beraber iki adet de temellük kaydı vardır. Osman Gazi dönemini kapsayan varakların derkenarında Sultan Alaeddin'in Evail-i Şevval 688 (22 Ekim 1289) tarihiyle kayıtlı Osman Gazi'ye gönderdiği beratın suretine yer verilmektedir. 30a-31a arasında Sultan I. Murad dönemi içerisinde yer alan derkenarda ise Sultan Murad'ın Evrenos Bey'e verdiği ahidname sûreti kayıtlıdır. Derviş Çavuş b. Mehmed el-Hac Mehmed tarafından istinsah edilen nüshada

rastlanan ilk istinsah tarihi 13 Zilhicce 1014/21 Nisan 1606 olup, yazma sonunda yer alan tarih ise 12 Safer 1015/19 Haziran 1606'dır.

5. British Nat. Lib. nr. Or. 7287: 285x180 mm. ebadında; 358 varak olup nestalik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü Avrupa'dır. Tam olan yazma 1015 (1606) yılında Bekir ibn-i Mehmed tarafından istinsah edilmiştir.

6. Macar Bilimler Aka. Doğu Kolk. nr. Ms. Török F. 23: 547 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Baştan numarasız sayfalarda fihrist vardır. İlk iki sayfa cetvelleri yaldızlı, diğer sayfalar cetvelsizdir. Tam bir nüsha olan yazma Mustafa b. İskender el-Cündî tarafından 22 Safer 1017/7 Haziran 1608 tarihinde istinsah edilmiştir.

7. İstanbul Üniv. Ktb. nr. TY. 5985: 270x170 mm. ölçülerinde; 411 varak, 31 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Serlavha müzehhep, cetvelleri yaldızlı ve söz başları kırmızıdır. Her padişah döneminde yeniden serlevha ile başlanmaktadır. Ayrıca her dönemin sonunda istinsah tarihi, padişahların doğum-vefat yılı, tahta cülus tarihleri, saltanat müddeti ile ömür müddetleri yazmaktadır. Derkenarlarda tashihler yer aldığı gibi bazı meselelerde yorumlar da yapılmaktadır. Osman Gazi dönemi sonuna 26 Şaban 1017 (5 Aralık 1608) istinsah tarihi düşülen nüsha, 20 Muharrem 1018 (25 Nisan 1609) tarihinde nihayet bulmuştur. Müstensihi Ruhi Şakir olup, Cemaziyelahir 1018'de vefat ettiği bilgisine de yer verilmiştir. Nüshanın zahriye kısmında iki temellük kaydıyla Yusuf Sirozi'nin mührü bulunmaktadır. Yazmada sadece I. Mehmed, II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi ulema biyografileri yer almaktadır.

8. III. Ahmed Ktb. nr. 303: 295x197 mm. ebadında olup 278 varak, 25 satırdır. Nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı incedir. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızı ve mavidir. Miklepli, şemseli kahverengi deri ciltlidir. 1022 (1613) istinsah tarihlidir. Müstensihi belli değildir.

9. Raşid Efendi Ktb. nr. 962: 282x178-220x114 mm. ebadında; 436 varak, 31 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kahverengi üzerine ebrulu kağıt yapııştırılmış, içerisi yeşil kumaş kaplı, miklepli ciltlidir. Zahriyesinde Reisülküttap Mehmed Raşid Efendi'nin temellük kaydı bulunmaktadır. Söz başları kırmızı, cetvelleri kırmızı-siyah çizgilidir. 422a'dan sonraki sayfalar cetvelsizdir. Vakıf mührü mevcuttur. Osman Gazi dönemini kapsayan varakların derkenarında Sultan Alaeddin'in Evail-i Şevval 688 (22 Ekim 1289) tarihiyle kayıtlı Osman Gazi'ye gönderdiği beratın suretine yer verilmektedir. 35b'de Sultan I. Murad dönemi içerisinde yer alan derkenarda ise Sultan Murad'ın Evrenos Bey'e verdiği ahidname sûreti kayıtlıdır. 375b-376b arası derkenarda I. Selim'in Şah İsmail'e gönderdiği nameler, 378a-378b arasında ise Şah İsmail'in cevapları,

385b'de Ekrad umerasına yazılan Çaldıran fetihnemesi, 386a'da ise Şah İsmail hakkında vaki olan hezimetin sureti, 386b-387a'nın derkenarında ise Çaldıran sahrasında gerçekleşen muharebe hakkındaki malumata havi Edirne'de bulunan Şehzade Süleyman gönderilen mektubun sureti, 399a-399b'de Mehmed Paşa'nın Sultan Selim'e gönderdiği fetih arzı, 404b-405a'da I. Selim'in Sultan Gavri'ye gönderdiği name sureti derkenarda yer almaktadır. 421a'da Hoca Sadeddin Efendi'nin "Selimnamesi" ile devamında I. Selim dönemi ulema ve meşayih biyografileri bulunmaktadır. Nüshada bulunan istinsah tarihleri I. Murad dönemi sonuna 3 Şaban 1021, II. Bayezid dönemi sonunda Ramazan 1021 ve II. Mehmed dönemi yani I. cildin sonunda ise Edirne yazıldığını bildiren 10 Muharrem 1021 tarihi düşülmüştür. Nüshanın en sonunda ise Derviş ibn-i Hacı Mehmed tarafından 30 Zilhicce 1022 (10 Şubat 1614) yatsı namazından önce istinsahının bitirildiği bilgi verilmektedir. Yazmada I. Mehmed, II. Mehmed ve I. Selim dönemlerinin ulema ve meşayihinin biyografilerin yer almaktadır.

10. Millet Ktb. AE. Tarih nr. 122: 220x144 mm. ebadında; 276 varak, 22 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımtırak olan nüshada söz başları kırmızı, cildi kırmızı meşin, iç tarafı ebru taklidi kağıtlıdır. Tam bir nüsha olan yazmada vakıf mührü mevcuttur. Müstensihi İbrahim b. Hasan olup istinsah tarihi 1023 (1614)'dür.

11. Hüsrev Paşa Ktb. nr. 453: 245x135-165x82 mm. ebadında; 553 varak, 25 satır olup, nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller ilk sayfada yaldızlı diğerlerinde kırmızı, siyah çizgilidir. Söz başları kırmızı ve yaldızlı şekilde yazılmıştır. Tam bir nüsha olan yazmada yalnızca birinci cildin sonunda bulunmakta olan istinsah tarihi 1023/1615 olup, müstensihi İbrahim b. Hasan'dır. Nüshanın çekimi veya ciltlenmesi sırasında bir karışıklık sebebiyle eserin mukaddimesi ve Osman Gazi döneminden bazı sayfalar I. Selim dönemi arası yer almaktadır.

12. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 5970: 295x200 mm. ebadında; 469 varak, 25 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Cildi yeşil hare kumaş kaplı, serlevha müzehhep, cetvelleri yaldızlı ve söz başları kırmızıdır. Tam bir nüsha olan yazmada dokuz adet padişah minyatürü bulunmaktadır. Yazmada II. Mehmed (Fatih), II. Bayezid ve I. Selim (Yavuz) dönemlerinin ulema biyografileri yer almaktadır. Ulema biyografileri II. Mehmed ve I. Selim dönemlerinin sonlarında yer alırken, II. Bayezid dönemi ise 266b-290a arasında derkenar şeklinde yazılmıştır. Derviş Hasan b. Hüseyin tarafından istinsah edilen nüshada iki istinsah tarihi mevcuttur. Birincisi I. Selim dönemi sonunda yer alıp 15 Rebiülevvel 1025 (2 Nisan 1616), diğeri ise I. Selim ulemasının sonunda yer alan 30 Rebiülevvel 1025 (17 Nisan 1616) tarihleridir.

13. Musee Jacquemart-Andre nr. Turc 262: Katalogda 1025 (1616) yılında Mehmed Kurd Efendi tarafından istinsah edildiği bilgisiyle on üç minyatür içeren bir nüsha olduğu belirtilmektedir.

14. Biblio. Uni. Des Langues et Civili. (Bulac) nr. Ms. Turc 89: 220x300-110x220 mm. ebadında; 406 varak, 31 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, miklepli koyu kahverengi ciltlidir. Kırmızı, siyah çerçevesi ve söz başları kırmızıdır. Nüsha baştan noksan olup, (...) şeklinde başlamaktadır. Kuruluşta, I. Selim dönemine kadar olan yazma 7 Muharrem 1025/26 Ocak 1616 yılında Derviş Çavuş ibn-i Mehmed tarafından istinsah edilmiştir. Ulema ve meşayih biyografileri mevcuttur. Osman Gazi dönemini kapsayan varakların derkenarında Sultan Alaeddin'in Evail-i Şevval 688 (22 Ekim 1289) tarihiyle kayıtlı Osman Gazi'ye gönderdiği beratın suretine yer verilmektedir. Sultan I. Murad dönemi içerisinde yer alan derkenarda ise Sultan Murad'ın Evrenos Bey'e verdiği ahidname sûreti kayıtlıdır.

15. Hidiv Ktb. Türkçe Yz. nr. 8817: 471 varak, 31 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetvelleri kırmızı ve siyah deri ciltlidir. Tam bir nüsha olan yazmanın istinsah tarihi 1149 (1737)'dür.

16. Emanet Hazinesi Ktb. nr. 1520: 290x170 mm. ebadında; 519 varak, 29 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Aharlı kağıt türüne sahiptir. Başlık müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklepli ve şemseli vişne çürüğü deri ciltli. Müstensih Mehmed b. Kasım, istinsah tarihi 1029 (1619)'dir.

17. Emanet Hazinesi Ktb. nr. 1409: 519 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, miklepli, kabartma yaldız kahverengi ciltlidir. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Söz başları ve ayetler kırmızıdır. Her padişah dönemi yeniden serlevha ile başlamaktadır. Ulema biyografileri I. Bayezid, I. Mehmed ve I. Selim dönemleri olmamakla beraber diğerlerinde mevcuttur. İstinsahı İstanbul'da 1 Cemaziyelahir 1029/4 Mayıs 1620 tarihi olup, müstensih Hafız Mehmed bin Kasım'dır.

18. III. Ahmed Ktb. nr. 3070: 245x145 mm. ebadında; 417 varak, 21 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Kağıt türü aharlı kalındır. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızıdır. Şemseli vişne çürüğü deri cilt. Bazı sayfaları kurt yemiştir. 1037 (1627) tarihinde İbrahim b. Hüseyin tarafından istinsah edilmiştir.

19. Uni. Leiden Lib. nr. Or. 519: 250x147-150x85 mm. ebadında; 446 varaktır. Miklepli, şemseli Koyu kahverengi deri ciltlidir. Nüsha İbrahim b. Hasan tarafından 29 Şevval 1039 (11 Haziran 1630) tarihinde istinsah edilmiştir.

20. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa İl Halk Ktb. nr. 176: 236x128-173x75 mm. ebadında; 476 varak, 27 satır olup nesih kırması hat ile yazılmıştır. Kağıt türü su yolu filigranlıdır. Mihrabiye müzehhep mülevven; ilk iki sayfa cetveller yaldızlı; zencerekli, kabartma salbek şemseli, koyu vişne rengi meşin kaplı, sırtı, sertabı açık kahverengi meşinle onarılmış miklepli mukavva ciltlidir. Cetveller, keşideler, duracaklar, söz başları kırmışdır. Bazı yapraklar onarım görmüştür. İstinsah tarihi 1041 (1631)'dir.

21. Deutsche Natio. Bibli. nr. Ms. Or. Quart 1745: İki cilttir. Birinci cildi 240x140-190x95 mm ölçülerinde 312 varak olup nesih-talik hat ile yazılmıştır. İkinci cildi 285x195-215x115 mm. ebadında; 229 varak, 23 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımsı, su yolu filigranlı, aharlıdır. İstinsah tarihi 1041 (1631)'dir.

22. Hidiv Ktb. Türkçe Yz. nr. 8818: 347 varak, 37 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep ve cetvelleri yaldızlıdır. Tam bir nüshadır. 1028 (1619) tarihinde istinsah edilmiştir.

23. Ayasofya Ktb. nr. 3041: 290x180-183x100 mm. ebadında; 513 varak, 12 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Cetveller ilk iki sayfada yıldız diğerlerinde kırmızı çizgilidir. Söz başları kırmızı ve eserin cildi kahverengi meşin, kabartma yaldızlı, şemseli, zencereklidir. Zahriye kısmında fihrist ve I. Mahmud'un tuğralı vakıf mührü bulunmaktadır. Eserin sonunda h. 1124 tarihli bir temellük kaydı mevcuttur. İstinsah tarihi 15 Rebiülahir 1052 (13 Temmuz 1642), müstensihî Derviş Mehmed b. Hüseyin bin Mesih Talûvî'dir. Tam bir nüsha olan bu yazmada sadece II. Mehmed (Fatih) ile II. Bayezid ulemasının biyografilerine yer verilmiştir. Ulema biyografileri her padişah döneminin sonunda yer almaktadır.

24. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 68: 255x135 mm. ölçülerinde; 33 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, kahverengi deri ciltlidir. Söz başları kırmızı olup nüshanın baş tarafından boş sayfalarda fihrist mevcuttur. Zahriye kısmında 1073 (1662-1663) tarihli Murad Paşa-yı Atik Medresesi müderrisi Mehmed Ali Efendi'nin Hoca Sadeddin Efendi'nin biyografisi yazılmıştır.

25. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 1199: 169x275 mm. ebadında; 397 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir. Serlevha müzehhep, söz başları ve cetveller kırmızıdır. Yazmanın bazı sayfaları ıslanmış ve yırtılmış durumda. Zahriyeden önceki numarasız sayfada eksik bir fihrist mevcuttur. Muhtemel ki baştan bir kaç sayfa noksandır. Zahriyesinde üç temellük kaydıyla Farsça bir şiir yer almaktadır. Tam bir nüsha olan yazmanın I. cildi 29 Şaban 1078 (13 Şubat 1668) tarihinde Baba Hasan b. Keyvan, II. cild ise

II. Bayezid döneminin sonuna kadar olan kısmı Osman b. Mehmed tarafından 1 Rebiülahir 1079 (8 Eylül 1668) ve I. Selim (Yavuz) dönemi 8 Cemaziyelevvel 1079 (14 Ekim 1668)'de Mahmud b. Mehmed istinsah edilmiştir. Yazmada yalnızca II. Bayezid dönemi ulemasının biyografisine yer verilmiştir.

26. Revan Ktb. nr. 1111: 250x150 mm. ebadında; 721 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü ince aharlıdır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı ve kırmızıdır. Miklep ve şemseli koyu kahverengi deri ciltlidir. Alt kenarını kurt yemiştir. İstinsah tarihi 1093 (1682) ve müstensihî Eyüp b. İsmail'dir.

27. British Nat. Lib. nr. Or. 7286: 270x160 mm. ebadında; 347 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Tam bir nüsha olan eserin istinsah tarih 1096 (1684-85)'dir.

28. Upsala Uni. Lib. nr. O Nov. 78: 719 varak, 21 satır olup nesih talik ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, miklepli, kabartmalı altın yaldızlı kahverengi deri ciltlidir. Cildin ayrıca kahverengi yaldızlı bir kutusu bulunmaktadır. Baştan kırmızı cetvelli fihrist mevcuttur. Zahriye kısmında sayfanın üst kısmında "Sene 1151" ve sayfanın ortalarında "I. Abdülhamit"e ait tuğralı bir mühür ve altında "Târîh-i Hoca Efendi ba-hatt-ı ta'lik, satır 21" ibaresi yer almaktadır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı ve söz başları ile ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Tam bir nüsha olan eserin müstensihî Hüseyin bin Ali olup, istinsah tarihi 12 Recep 1098/24 Mayıs 1687'dir.

29. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. Tarihi Türkî Talat 66: 135x200 mm. ebadında; 445 varak, 23 satır olup talik hat ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1101/1689-90.

30. Hazine Ktb. nr. 1346: 315x180 mm. ebadında; 497 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir. Mehmed Sûfîzâde tarafından h. 1139 (1727) tarihinde istinsah edilmiştir.

31. Deutsche Natio. Bibli. nr. Ms. Or. Quart 1745: İki cilttir. Birinci cildi 240x140-190x95 mm ölçülerinde 312 varak olup nesih-talik hat ile yazılmıştır. İkinci cildi 285x195-215x115 mm. ebadında; 229 varak, 23 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımsı, su yolu filigranlı, aharlıdır. İstinsah tarihi 1041/1631'dir.

32. Hidiv Ktb. Türkçe Yz. nr. 8817: 471 varak, 31 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetvelleri kırmızı ve siyah deri ciltlidir. Tam bir nüsha olan yazmanın istinsah tarihi 1149 (1737)'dür.

33. British Nat. Lib. nr. Or. 3210: 203x127 mm. ebadında; 492 varak, 25 satır olup nestalik hat ile yazılmıştır. Cetvelleri kırmızıdır. II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde ulema biyografileri yer almaktadır. Zahriye kısmında 1189 (1775) tarihli Osman b. Zoralıade Mehmed Paşa'nın temellük kaydı mevcuttur.

34. Millet Ktb. Ae. Tarih nr. 121: 300x203 mm. ebadında; 340 varak, 27 satır olup rika hat ile yazılmıştır. Kağıt türü cilalı Venedik'tir. Söz başları kırmızı, arkası meşin, üstü yeşil ebru kağıt kaplı ciltlidir. Tam bir nüsha olan bu yazmanın baş tarafında fihrist ve 338-340. Yapraklarda III. Selim dönemine kadar olan padişahların saltanat müddetleri, dokuz beyit ve ebced harfleri hesabıyla gösterilmiştir. Vakıf mührü mevcuttur. 1227 (1812) tarihinde Eflak Beyliği'ne tayin olunan Yanko'ya dair iki manzum tarih vardır. İstinsah tarihi 1229 (1813)'dür.

Tam Olup İstinsah Tarihi Olmayan Nüshalar

35. Hacı Beşir Ağa Ktb. nr. 447: 275x170-175x96 mm. ebadında; 405 varak, 29 satır olup ince ta'lik ve nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü abâdîdir. Söz başları kırmızı, ebru kağıt ve miklebli ciltlidir. Zahriye kısmında Dukakinzâde Osman b. Mehmed ile Derviş Mehmed'in temellük kaydıyla mühürleri ve bu nüshanın h.1158 (1745-46) tarihinde Beşir Ağa tarafından elde edildiğine dair bir kayıt ve mühür ile vakf olduğunu göstermek üzere Mehmed Emin Efendi'nin muhtırası ve mührü vardır. Ayrıca Sadeddin Efendi'nin *Tâcüttevârih*'i yazdıktan sonra Beşiktaşlı Yahya Efendi'ye gösterip dua rica etmesiyle Yahya Efendi'nin iki ke "*Sebbeta'llâhu bekâke*" ibaresini yazdığına dair bir bilgi yer almaktadır. Tam bir nüsha olan bu yazmada sadece II. Mehmed (Fatih) ile II. Bayezid dönemlerinin ulema biyografilerine yer verilmiştir. İstinsah tarihi ve müstensihî hakkında herhangi bir kayıt eserde yer almamaktadır.

36. Halet Efendi Ktb. nr. 585: 280x160-190x95 mm. ebadında; 388 varak, 37 satır olup ince nesih ile yazılmıştır. Cetvelleri yaldızlı, başlık müzehhep, söz başları kırmızı ve kahverengi meşin, şemseli, miklepli ciltlidir. Zahriyesinde vakıf mührü ve Ser-mi'mârân-ı Hassa Mehmed Arif Efendi'ye ait bir temellük kaydı mevcuttur. İstinsah tarihi ve müstensihî hakkında bir bilgi bulunmayan eser, tam bir nüshadır. I. Mehmed, II. Mehmed, II. Bayezid, Selim I dönemlerinin ulema ve meşayih biyografileri yer almaktadır.

37. Halet Efendi Ktb. nr. 586: 228x153-194x95 mm. ebadında; 519 varak, 23 satır olarak nesih hat ile yazılmıştır. Cetveller ve söz başları kırmızı, cildi vişne çürüğü meşin, şemseli ve mikleplidir. Yazma, sondan eksiktir. Yazmanın

devamında Şükrü-i Bitlisî'nin nazm Selimnamesi'ni nazımdan nesre aktaran Çerkesler Kâtibi Yusuf Efendi'nin eserine yer verilmiştir. Burada hat değişik göstermektedir. Şükrü-i Bitlisî'nin Selimnâmesi'nden sonra ise Mısır'ın fethinden itibaren h.1067 tarihine kadar valilik yapan paşalar hakkında bilgi verilmektedir. İstinsah tarihi ve müstensihine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

38. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3111: 284x175-190x97 mm. boyutunda; 474 varak, 27 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Cetveller, ilk çift sayfada yıldız diğerlerinde kırmızı, başlık yıldız, söz başları kırmızı; cildi koyu kahverengi meşin, şemseli, mikleplidir. Zahriyede III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır.

39. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3110: 197x120 mm. ebadında; 428 varak, 15 satırdır. Talik hat ile yazılmış olup kağıt türü Venedik'tir. Söz başları kırmızı, cildi kahverengi meşin, şemseli, mikleplidir. Zahriyesinde III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır. Baş tarafta numarasız bir sayfada ebced hesabına dair tarifler bulunmaktadır.

40. Hamidiye Ktb. nr. 898: 240x147-180x87 mm. ebadında; 360 varak, 17 satırdır. Nesih hat ile yazılmış olup kağıt türü Venedik'tir. Cetvelleri yıldızlı, başlık adi müzehhep, söz başları kırmızı, cildi kahverengi meşin, şemseli ve mikleplidir. Zahriye kısmındaki üç sayfada fihrist ve I. Abdülhamid'in tuğra şeklinde vakıf mührü vardır. Tam bir nüsha olan yazmanın sonunda Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnamesi ile I.Süleyman'ın cülusunda IV. Murad'ın cülusuna kadar bir tarih mevcuttur. Ayrıca 360a'da Fezleke'den alındığı belirtilen Hoca Sadeddin Efendi'nin biyografisi vardır.

41. Laleli Ktb. nr. 2006: 295x195-200x110 mm. ebadında; 469 varak, 29 satır olup, talik hat ile yazılmıştır. Serlevha ve cetvelleri yıldızlı, söz başları kırmızı; kırmızı meşin, şemseli ve miklepli ciltlidir. Baş taraftan numarasız altı sayfada cetvelli fihrist ve zahriyesinde vakıf mührü ile bir temellük kaydı mevcuttur. Tam bir nüsha olan yazmada I. Selim (Yavuz) dönemi hariç, her padişah döneminin sonunda ulema ve meşayih biyografileri yer almaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

42. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3113: 297x192-208x107 mm. ebadında; 482 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü Venedik'tir. Cetveller yazdımlı, serlevhası güzel tezhipli, söz başları kırmızı; kahverengi meşin, şemseli, miklepli, üstü yeşil kumaş kaplı bir cilde sahiptir. Zahriyesinde III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü, son yaprakta Halveti şeylerinden Mehmed Efendi'nin bu nüshayı tamamen okuduğuna dair bir kaydı vardır.

43. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3109: 200x126 mm. ebadında; 431 varak, 25 satır olup yazmanın kağıt türü ince Avrupa ve nesih hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı, koyu kahverengi meşin, güzel şemse ve miklepli ciltlidir. Zahriyesinde III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır.

44. III. Ahmed Ktb. nr. 3071: 295x187 mm. ebadında; 539 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı kıremdir. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklepli, şemseli vişne çürüğü deri ciltlidir.

45. III. Ahmed Ktb. nr. 3072: 285x185 mm. ebadında; 620 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı kalındır. Cetveller kırmızı, miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir.

46. Revan Ktb. nr. 1106: 310x190 mm. ebadında; 406 varak, 17 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlı. Miklepli, şemseli ve kitabeli siyah deri nefis ciltlidir.

47. Revan Ktb. nr. 1109: 295x195 mm. ölçülerinde; 385 varak, 31 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklep ve şemseli kahverengi deri ciltlidir.

48. Revan Ktb. nr. 1110: 290x180 mm. ebadında; 390 varak, 35 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Cetveller kırmızı, miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir.

49. Revan Ktb. nr. 1112: 255x160 mm. ebadında; 441 varak, 29 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Aharlı ince kağıt türüne sahiptir. İçerisinde dokuz adet minyatür vardır.

50. Revan Ktb. nr. 1113: 230x175 mm. ebadında; 516 varak, 31 satır olan nüsha nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı kalındır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir.

51. Millet Ktb. AE. Tarih nr. 123: 255x147-183x90 mm. ebadında; 361 varak, 37 satır olup ince nesih hat ile yazılmıştır. Cetveller bir sıra yaldız, üç sıra lacivert çizgi, serlevha tezhipli, söz başları kırmızıdır. Cildi ıstampa yaldızlı meşin, üstü kırmızı bezdir. Baş tarafta satranç şeklinde bir fihrist ile vakıf mührü bulunmaktadır. Tam bir nüsha olan bu yazmanın zahriyesinde Kaptan-ı Derya Gazi Hüseyin Paşa'nın temellük kaydı bulunmaktadır.

52. Beyazıt Devlet Ktb. Veliyyüddin Efendi nr. 2345: 310x180 mm. ebadında; 485 varak, 29 satır olup adi nesih ile yazılmıştır. Cetveller ve söz başları kırmızı, başlık müzehheptir. Kahverengi meşin, şemseli ve miklepli ciltlidir. Vakıf mührü vardır.

53. Diyarbakır İl Halk Ktb. nr. 21 Hk 1366: 255x160-170x110 mm. ebadında; 482 varak, 28 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü cedit filigranlıdır. Şirazesi dağınık, oyma şemseli kahverengi deri ciltlidir. Cetveller, söz başları kırmızıdır. Zahriye kısmında Nasibzade İbrahim el-Konevî'ye ait 1125 (1713-14) tarihli temellük kaydı ve mührüyle Abdurrahman Paşa'ya ait vakıf kaydı ve mührü vardır.

54. Türk Tarih Kurumu Ktb. Y540: 264x165 mm ebadında; 439 varak, 33 satır olup ta'lik hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller ve söz başları kırmızıdır. Tam bir nüshadır.

55. Arkeoloji Müzesi Ktb. nr. 1316: 285x155 mm. ölçülerinde; 425 varak olup talik hat ile yazılmıştır.

56. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. S 4461: 130x240 mm. ebadında; 512 varak, 25 satır olup talik hat ile yazılmıştır.

57. Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yz. nr. C 535: 245x165-180x100 mm. ebadında; 400 varak, 21 satırdır.

58. British Nat. Lib. nr. Or. 3210: 203x127 mm. ebadında; 492 varak, 25 satır olup nestalik hat ile yazılmıştır. Cetvelleri kırmızıdır. II. Mehmed, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde ulema biyografileri yer almaktadır. Zahriye kısmında 1189 (1775) tarihli Osman b. Zaralızade Mehmed Paşa'nın temellük kaydı mevcuttur.

59. British Nat. Lib. nr. Or. 7285: 285x185 mm. ebadında; 471 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Eserin baştan numarasız sayfalarında fihrist bulunmaktadır.

60. British Nat. Lib. nr. Or. 8764: 290x195 mm. ölçülerinde; 427 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Söz başları ve cetveller kırmızı olmağla beraber bazı sayfalarda cetveller yıldızlıdır. Kuruluşun I. Selim'in vefatına kadar olup tam bir nüshadır.

61. British Nat. Lib. nr. Or. 19628: 292x191 mm. ebadında; 499 varaktır. Nesih hat ile yazılmıştır.

62. Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland Lib. RAS Turkish 15: 115x75 mm. ebatlarında; 503 varak olup nestalik hat ile yazılmıştır.

63. SOAS Lib. ms. 13452: 484 varak olup nesih hat ile yazılmıştır.

64. Deutsche Natio. Bibli. nr. Ms. Or. Oct. 2648: 215x155-175x105 mm. ebadında; 539 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

65. Staatsbibliothek zu Berlin nr. Ms. Or. Quart. 1163: 295x205 mm. ölçülerinde; 428 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetvelleri yaldızlı, altın süslemeli kahverengi deri ciltlidir. II. ciltten oluşan nüshanın I.cildi *Tâcüttevârih* olup tam bir nüshadır. Her dönemin sonunda padişah minyatürleri vardır. II. cilt ise yalnızca padişah minyatürlerini içermekte olup II. Mehmed'in minyatürüyle son bulmaktadır.

66. Staatsbibliothek zu Berlin nr. Ms. Or. Fol. 3387: 285x165-180x95 mm. ebadında; 578 varak, 21 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımsı, aharlıdır.

67. Austria Nat. Lib. Türkçe Yz. nr. A. F. 98-101 (120-123): 228x152 mm. ebadında; 716 varak, 19 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

68. Austria Nat. Lib. Türkçe Yz. nr. A. F. 45 (119): 279x178 mm. ebadında; 300 varak, 23 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

69. Bologna Uni. Lib. nr. Bibl. Univers. Turcici 3577: 727 varak olan nüsha İbrahim b. Abdullah Bosnavî tarafından istinsah edilmiştir.

70. Vatican Lib. nr. Vat. Turco 23: 295x190 mm. ebadında; 579 varak, 19 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

İstinsah Tarihli Noksan Nüshalar

71. İstanbul Üni. Ktb, nr. TY. 3858: 195x87 mm. ebadında; 76 varak, 27 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Katalogta Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimname isimli eseri olarak kayıtlı olan bu nüsha aslında *Tâcüttevârih* içerisinde yer alan I. Selim dönemini ihtiva etmektedir. İstinsah tarihi 29 Safer 990/25 Mart 1582'dir.

72. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. Tarihi Türkî Talat 69: 215x275 mm. ebadında; 96 varak, 31 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı ve cetveller 54. sayfaya kadardır. İstinsah tarihi 991/1583-84'dür.

73. Saliha Hatun (Murad Molla Ktb.) nr. 154: 240x140 mm. ebadında; 375 varak, 19 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarı ve cildi meşindir. Bazı sayfalarını kurt yemiştir. Kuruluştan, II. Mehmed dönemine kadar olan nüsha 6 Şevval 997/18 Ağustos 1589 tarihinde istinsah edilmiştir.

74. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 150: 295x180 mm. ebadında; 264 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep ve yaldızlı, cetvelleri yaldızlı ve söz başları kırmızıdır. Kuruluştan, II. Mehmed döneminin sonuna kadar olan vakaları ihtiva eden nüsha, 10 Cemaziyelahir 998/16 Nisan 1590 tarihinde

Mehmed b. Hac Şükrullah el-Bağdadî tarafından istinsah edilmiştir. Eserin son sayfasında 5 Receb 1197/6 Haziran 1783 tarihli Mikdad Ahmed Paşa'ya ait imza yerine pençesi bulunmaktadır.

75. Hekimoğlu Ali Paşa Ktb. (Millet Ktb.) nr. 696: 245x168-170x95 mm. ebadında; 267 varak, 21 satır olup nesih kırmızı hat ile yazılmıştır. Abadî kağıt türüne sahip olan nüshanın cildi arkası meşin, üstü ebru kağıt, mikleplidir. Cetveller 1-162. yaprak arası mavi ve yıldız, diğerleri cetvelsizdir. Söz başları kırmızı, yeşil ve yıldızlıdır. Nüsha baştan noksan olup, tam nüshalarda yer alan “Hatne-i Şehzâdegân-ı Şeh Bayezid ve Mustafa” başlığı altında “revâne etdiler. Ve meclis-i sâinde meşâyih-i i'zâm mezîd-i ihtirâm ile da'vet olunup mecâlis-i zikr” satırı ile başlamaktadır. I. Mehmed döneminin sonunda bulunan ferağ kaydından Mehmed et-Tebrizî tarafından Muharrem 1003/Eylül-Ekim 1594 senesinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. I. Mehmed döneminin sonunda ise iki sayfa boş bırakıldıktan sonra II. Bayezid dönemi atlanarak, I. Selim döneme geçilmiştir. Aynı zamanda derkenarda 163b-182a arası “Cild-i Sultan Selim Han b. Bâyezid Han” şeklinde başlık atıldıktan sonra I. Selim'in çeşitli hükümdarlara, devlet adamlarına, şehzadelere gönderdiği name suretleri yer almaktadır. I. Selim döneminin sonunda döneminde yaşayan ulemanın biyografilerine yer verildikten sonra Hoca Sadeddin Efendi'nin “*Selimnâme*” isimli eseri “Ez kusûr-ı dâr-ı deynî sûy-ı cennât-ı na'îm” satırından sonra noksan bırakılarak eser nihayet bulmaktadır. Nüshanın sonundaki boş iki sayfada Esad Efendi'nin bir fetvası, birde dört satırlık bir şiir mevcuttur. Bu ikinci cildin hangi tarihte ve kim tarafından istinsah edildiğine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

76. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 64: 315x215 mm. ebadında; 352 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, söz başları kırmızı, ilk iki sayfa yıldızlı cetveli diğer sayfalar kırmızı çizgilidir. I. ciltten ibaret olan nüshanın istinsah tarihi 29 Zilhicce 1008/11 Temmuz 1600'dür.

77. Pertev Paşa Ktb. (Millet Ktb.) nr. 465: 290x190-200x100 mm. ebadında; 318 varak, 21 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü Hind abadîsidir. Başlık nefis, kahverengi meşin, yıldızlı, şemseli, miklepli cilt. Vakıf mührü vardır. Zahriyesinde tezhipli nefis bir “Yâ Kebikeç”, “Yâ Hafız” ibaresiyle es-Seyyid Mustafa b. Feyzullah (Şeyhülislam)'a ait bir temellük kaydı vardır. Bu cilt 1299-1481 yıllarını ihtiva etmektedir. Mehmed b. Mahmud Lârî tarafından 1010/1601 yılında istinsah edilmiştir.

78. İstanbul Üni. Ktb, nr. TY. 1428: 115x177 mm. ebadında; 150 varak, 17 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1011/1602 olan nüsha

Tâcütt-evârih'ten yalnızca I. Selim dönemini içermektedir. Kataloga "Selimname" olarak kaydedilmiştir.

79. Gürcistan Bilimler Akademisi K3: 250x152 mm. ölçülerinde; 47 varak, 21 satır olup nestalik hat ile yazılmıştır. Sarımtırak, parlak Doğu kağıtlı, çizgi şemseli siyah deri ciltlidir. Cetvelleri yıldızlıdır. Katalogda *Selimnâme* olarak kaydedilmiş olmasına rağmen *Tâcütt-evârih* içerisinde yer alan I. Selim dönemini ihtiva etmektedir. Nüsha, 1013/1604 tarihinde Derviş Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

80. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2393: 280x180 mm. ölçülerinde; 342 varak, 28 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetvelleri yıldızlıdır. Miklepli, şemseli, kırmızı meşin ciltlidir. Söz başları kırmızıdır. I. cildi ihtiva eden nüsha 30 Muharrem 1020/14 Nisan 1611 tarihinde istinsah edilmiştir. Derkenarlarda yabancı dille yazılmış notlar mevcut. Ulema kısmı mevcut değildir.

81. III. Ahmed Ktb. nr. 303: 295x197 mm. ebadında olup 278 varak, 25 satırdır. Nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı incedir. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızı ve mavidir. Miklepli, şemseli kahverengi deri ciltlidir. 1022/1613 istinsah tarihlidir. Müstensihi hakkında bir bilgi yer almamaktadır.

82. Revan Ktb. nr. 1108: 240x145 mm. ebadında; 267 varak, 23 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Miklep ve şemseli kahverengi deri ciltlidir. Kenarlarını kurt yemiştir. İstinsah tarihi 1023/1614)'dür.

83. Millet Ktb. Ae. Tarih nr. 122: 220x144 mm. ebadında; 276 varak, 22 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımtırak olan nüshada söz başları kırmızı, cildi kırmızı meşin, iç tarafı ebru taklidi kağıtlıdır. Baştan boş sayfalarda fihrist mevcut olup 1279/1863 tarihinde eklenmiştir. Nüsha, II. Bayezid dönemi ile başlayıp, I. Selim dönemi ile nihayet bulmaktadır. Ulema ve meşayih biyografileri yalnızca II. Bayezid dönemi sonunda yer almaktadır. Müstensihi İbrahim b. Hasan olup istinsah tarihi 1023/1614'dür

84. Reşid Efendi Ktb. (Millet Ktb.) nr. 623: 240x150 mm. ebadında; 285 varak, 27 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı, kahverengi meşin, şemseli ve miklepli ciltlidir. Zahriye kısmında iki adet istinsah kaydıyla bazı Osmanlı Türkçesi kelimelerin Fransızca karşılığı yazılmıştır. Baştan numarasız boş sayfada ise fihrist yer almaktadır. Birinci ciltten ibaret olan nüshada ulema biyografileri her padişah dönemi içerisinde derkenarlara yazılmıştır. Bazı derkenarlarda Teşrifatî Sadullah Efendi imzalı notlar vardır. İstinsah tarihi 1 Rebiülahir 1028/18 Mart 1619 olan yazmada müstensihine dair kayıt yer almamaktadır.

85. Revan Ktb. nr. 1105: 275x175 mm. ebadında; 322 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlı incedir. Serlevha müzehhep, cetvelleri yaldızlıdır. Miklep ve şemseli kahverengi ciltlidir. İstinsah tarihi 1028 (1619) olan eserin müstensihî hakkında bilgi bulunmamaktadır.

86. Safranbolu İzzet Mehmed Paşa nr. 67 Saf 163: 290x200-240x150 mm. ebadında; 252 varak, 33 satır olup rika hattı ile yazılmıştır. Kahverengi şemseli, miklepli deri ciltlidir. Cetveller ve söz başları kırmızı, ve söz üstleri kırmızıyla çizilidir. Kenarları kahverengi ebru kağıt kaplı, mukavva koruyucu içindedir. İzzet Paşa'nın vakıf mührü vardır. İstinsah tarihi 1031 (1621)'dir.

87. Beyazıt Devlet Ktb. Umumi nr. 5224: 270x180-190x100 mm. ebadında; 574 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarıdır. Cetveller ve başlıklar adi beyaz yaldızlıdır. Siyah meşin, şemseli ve miklepli ciltlidir. Bu cilt, 1299-1482 tarihi vakalarını kapsar. Vakıf mührü vardır. Müstensihî İbrahim b. Hasan olup, istinsah tarihi 1031/1621/22'dir.

88. Beyazıt Devlet Ktb. Veliyyüddin Efendi nr. 2344: 240x150 mm. ebadında; 119 varak, 17 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarı aharlıdır. Kahverengi meşin ciltlidir. Vakıf mührü mevcuttur. İstinsah tarihi 1034 (1624) olan nüshanın müstensihî Mehmed b. Ahmed Akşehirli'dir.

89. Austria Nat. Lib. Türkçe Yz. nr. A. F. 228 (129): 178x127 mm. ebadında; 146 varak, 19 satır olup nesih hatla yazılmıştır. 1035/1625 tarihinde İbrahim b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir.

90. Gürün İlçe Halk Ktb. nr. 58 Gürün 54 (06 Mil. Yz. B 1244): 250x147-158x87 mm. ebadında; 223 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha ve mihrabiye müzehhep ve mülevven, cetveller yaldızlıdır. Salbek şemseli, zencirekli, köşebentli, koyu vişne rengi meşin ciltlidir. Sözbaşları ve cetveller kırmızıdır. Zahriye kısmında Serbevabin-i Rikab-ı Hümayun Kaşif Ahmed Ağa'ya ait bir temellük kaydı ile 1036 (1627) yılında İbrahim b. Hasan tarafından istinsah edildiğine dair kayıt yer almaktadır. Aynı şekilde bu bilgi ferağ kaydında da yer almaktadır. Tek ciltten ibaret olan eser II. Mehmed dönemi ile nihayet bulduktan sonra boş bir sayfa bırakılıp diğer sayfada yeniden "Cülus-ı hazret-i Sultan Murad b. Mehmed Han" başlığı atılarak bir sayfa kadar yazılmıştır.

91. İstanbul Araştırmaları Ens. Şevket Rado Kolek. nr. SR309: 255x140-155x85 mm. ebadında; 127 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kataloğa *Selimname* olarak kaydedilen nüsha, aslında *Tâcüttevârih* içerisinde yer alan I. Selim dönemini içermektedir. Molla İbrahim Bağdadî tarafından 29 Rebiülevvel 1038/26 Kasım 1628 tarihinde istinsah edilmiştir.

92. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 4235: 238x145 mm. ebadında; 189 varak, 21 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Kırmızı meşin ciltlidir. Söz başları kırmızı ve sayfalar cetvelsizdir. Nüshanın zahriyesinde bir temellük kaydı ile yazma hakkında bir takım bilgilere yer verilmektedir. Nüshada sadece II. Bayezid dönemi ve uleması biyografileri yer almaktadır. 1 Cemaziyelevvel 1038 (27 Aralık 1628) tarihinde İbrahim b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir.

93. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2513: 221x140 mm. ebadında; 126 varak, 21 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Siyah deri ciltli ve söz başları kırmızıdır. Nüsha, yalnızca I. Selim dönemini kapsamaktadır. Ferağ kaydında Amed (Diyabakır)'da 15 Rebiülahir 1039/2 Aralık 1629 senesinde istinsah edildiği bilgisine yer verilmektedir.

94. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. S 5057: 284 varak, 32 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1042/1632-33'dür.

95. Hazine Ktb. nr. 1420: 245x150 mm. ölçülerinde; 293 varak, 25 satır olan yazma, nesih hat ile yazılmıştır. Aharlı ince kağıt türüne sahiptir. Cildi, miklepli ve şemseli kahverengi deridir. Müstensihi Mehmed Sadeddin Efendi olup istinsah tarihi h. 1091 (1680)'dir.

96. British Nat. Lib. nr. Or. 856: 279x152 mm. ebadında; 331 varak, 33 satır olup nestalik hat ile yazılmıştır. Cetvelleri yazdırlı ve yıldız baskılı deriyle kaplı ciltlidir. 1098/1687 tarihinde Mustafa b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Birinci ciltten ibaret olan nüshada ulema biyografileri yer almaktadır.

97. Hüsrev Paşa Ktb. nr. 332: 293x173-200x95 mm. ebadında; 320 varak, 27 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü abadî taklidadır. Cetveller yıldız, serlevha nakışlı ve yaldızlıdır. Söz başları kırmızı, cildi kırmızı renkte meşin, miklepli, şemseli, yaldızlı çift kenar suludur. Hüsrev Paşa'nın vakıf mührü mevcuttur. Kuruluştan, II. Mehmed dönemine kadar olan olayları kapsar. İstinsah tarihi 1124/1712-1713, müstensihi Ali Şükrü'dür.

Noksan ve İstinsah Tarihi Olmayan Nüshalar

98. Hacı Mahmud Efendi Ktb. nr. 4848: 240x152-165x85 mm. ebadında; 72 varak, 22 satır olup ta'lik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü abâdîdir. Sözbaşları yazılmamış, kenarları meşin, üstü ebru kağıt ciltlidir. Zahriye kısmında iki temellük kaydıyla İmam Yusuf'un Arapça bir beyti yer almaktadır. Eksik bir nüsha olup I. Bayezid (Yıldırım) döneminde "Timur-ı hun-âşâm Şâm Yezîdîlerini Yezîdîlik izhârı ile aldayıp Yezîdîler'ini Benî Ümeyye" satır ile son bulmaktadır. Ulema

ve meşayih biyografileri yer almamakla beraber istinsah tarihi ve müstensihi hakkında bir bilgi mevcut değildir.

99. Hüsrev Paşa Ktb. nr. 335: 283x162 mm. ebadında; 349 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü abadî taklididir. Cetveller ilk iki sayfada yaldızlı diğerlerinde cetvelsizdir. Serlevha hafif yaldızlı, söz başları kırmızıdır. Üzeri yeşil renkte bez kaplı, miklepli ciltlidir. Mehmed Hüsrev Paşa'nın vakıf mührü mevcuttur.

100. Hüsrev Paşa Ktb. nr. 355: 282x160-217x102 mm. ölçülerinde; 349 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Miklepli, yeşil kumaş bez kaplı ciltlidir. Serlevha müzehhep, ilk iki sayfada cetveller yaldızlı, diğer sayfalar cetvelsiz ve söz başları kırmızıdır.

101. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3108: 200x119 mm. ebadında; 339 varak, 19 satırdır. Nesih hat ile yazılmış olup, kağıt türü kalın Venedik'tir. Söz başları kırmızı; cildi siyah meşin, miklepli, üstü yeşil kumaş kaplıdır. Zahriye kısmında III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır. Bir ciltten ibaret olan yazmada II. Mehmed dönemi uleması eksik bırakılarak yazma son bulmuştur. Yazmada sadece tam olarak I. Mehmed uleması yer almaktadır. Ferağ kaydı yer alsa da yalnızca eserin Hoca Sadeddin Efendi'ye ait olduğu bilgisine yer verilmektedir.

102. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3112: 290x175-214x100 mm. ebadında; 383 varak, 29 satırdır. Nesih hat ile yazılmış olup, kağıt türü kalınca Venedik'tir. Cetvelleri kırmızı, başlık adı kırmızı boya; söz başları kırmızıdır. Cildi koyu kahverengi meşin, şemseli, miklepli kopuktur. Zahriyede III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır.

103. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3941: 250x144-147x83 mm. ebadında olup 132 varak, 21 satırdır. Nesih hat ile yazılan nüshanın kağıt türü Venedik'tir. Cetveller kırmızı, başlık müzehhep ve söz başları kırmızıdır. Kahverengi meşin ciltlidir. Zahriyesinde III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü vardır.

104. Esad Efendi Ktb. nr. 2170/1: 285x174 mm. ebadında; 167 varak, satır sayısı değişiklik göstermektedir. Talik hat ile yazılmış olup kağıt türü kalınca Venedik'tir. Cetveller 1-89. yapraklarda dört sıra, 87-166. yapraklarda bir sıra kırmızı; cildi kahverengi meşin, mikleplidir. Bu cilt, yalnızca II. Mehmed'e ait kısmı içerir. Sonunda Katip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fi esfari'l-bihâr* adlı eseri yer almaktadır. Vakıf mührü vardır.

105. Aşir Efendi-Reisülküttab Ktb. nr. 600: 280x180-180x100 mm. ebadında; 283 varak, 23 satır olup nesih hatla yazılmıştır. Cetveller yaldız, serlevha

müzehhep; söz başları kırmızı; cildi kahverengi meşin, şemseli ve mikleplidir. Vakıf mührü mevcuttur.

106. Yeni Camii Ktb. nr. 826: 275x166-190x95 ölçülerinde; 297 varak, 21 satır olup Nesih hat ile yazılmıştır. Cetveller başından üç sayfa yaldızlı, diğer sayfalar cetvelsizdir. Söz başları kırmızı; siyah meşin, miklepli ciltlidir. Vakıf mührü mevcuttur.

107. Revan Ktb. nr. 1103: 230x185 mm. ebadında; 274 varak, 24 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Miklepli ve şemseli kahverengi deri ciltlidir.

108. Revan Ktb. nr. 1104: 210x125 mm. ebadında; 114 varak, 27 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Aharlı kağıt türüne sahiptir. Serlevhası müzehhep, cetvelleri yaldızlıdır. Miklepli, kahverengi deri ciltlidir.

109. Revan Ktb. nr. 1107: 235x153 mm. ebadında; 328 varak, 25 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Cetveller kırmızı ve cildi miklep ve şemseli kahverengi deridir.

110. Atıf Efendi Ktb. nr. 1842: 253 varak; 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Yazma, II. Bayezid dönemi ile başlayıp I. Süleyman (Kanuni) döneminden “Azm-i İbrâhim Paşa suy-i Mısır” konusu ile son bulmaktadır. II. Bayezid ile I. Selim, I. Süleyman dönemini ihtiva etmektedir. 104a-127b’de II. Bayezid dönemi ulemasına yer verilmektedir. I. Selim dönemi uleması için “*Fi’l-ulemâ’i’l-a’lâm fî eyyâmi saltanatıhi*” şeklinde bir başlık atılmışsa da bir sayfa boş bırakıldıktan sonra “Cülûs-ı hazret-i Sultân Süleymân” başlığıyla devam edilmiş. Eserde istinsah tarihi ve müstensih hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

111. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2417: 265x185 mm. ebadında; 299 varak, 21 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Miklep ve şemseli kahverengi ciltlidir. Söz başları kırmızı ve sayfalar cetvelsizdir. Zahriye sayfasının üst tarafı kesilmiş. Zahriyeden önceki numarasız sayfalarda diş etleri şiştiği zaman iyi gelecek macunlar ile bir takım şifalı karışımlar kaydedilmiştir. Yazma, II. Mehmed dönemiyle başlayıp I. Selim dönemi ile nihayet bulmaktadır. Derkenarlarda tashihler bulunmaktadır. Nüshada ulema ve meşayih biyografileri bulunmamakla beraber istinsah tarihi ve müstensihine dairde bir bilgiye rastlanmamaktadır.

112. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 4224: 240x146 mm. ebadında; 61 varak, 21 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Yalnızca II. Murad dönemini ihtiva etmektedir. İstinsah tarihine ve müstensihine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

113. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2397: 280x174 mm. ebadında; 243 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, iki sayfa cetvelli ve yaldızlı diğer sayfalar cetvelsiz. Söz başları kırmızıdır. Zahriyeden önceki numarasız sayfalarda fihrist bulunmaktadır. I. ciltten ibaret olan nüshada ulema biyografileri yer almamaktadır. Derkenarlarda tashihler mevcuttur. İstinsah tarihine ve müstensihine dair her hangi bir kayda rastlanmamıştır.

114. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2572: 207x118 mm. ebadında; 32 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, ilk iki sayfada cetveller yaldızlı diğerlerinde kırmızı çizgilidir. Söz başları kırmızıdır. Nüsha, yalnızca Tacü't-Tevarih'ten Cem Sultan kısmını içermektedir. Ferağ kaydı bulunmayan yazma, katalogda 1008/1599 senesiyle tarihlendirilmiştir.

115. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2575: 205x145 mm. ebadında; 81 varak, 25 satır olup talik hat ile yazılmıştır. Siyah deri ciltli, söz başları kırmızıdır. Nüsha sadece II. Murad dönemi ve ulema ve meşayih biyografilerini içermektedir. Derkenarlarda tashihler yer almaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair her hangi bir kayda rastlanmamıştır.

116. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2613: 200x135 mm. ebadında; 158 varak, 25 satır olup talik hat ile yazılmış ve söz başları kırmızıdır. Dijital katalogda “Tarih-i Sultan Murad-ı Sani ez *Tâcüttevârih*” şeklinde kaydedilmiş olsada II. Bayezid dönemi ve uleması biyografilerini içermektedir. Zahriyeden önceki numarasız sayfalarda fihrist yer almakta ve derkenarlarda tashihler bulunmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair kayda rastlanmamıştır.

117. İstanbul Üni. Ktb. nr. TY. 2615: 199x138 mm. ebadında; 141 varak, 17 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. *Tâcüttevârih*'ten I. Selim dönemini ihtiva etmektedir. Katalogta *Selimname* olarak kaydedilmiştir. Zahriye kısmında altı adet temellük kaydı bulunmaktadır. Öncesindeki boş sayfada ise Çaldıran Savaşı'nda mevcut ve hazır bulunan Sadullah Efendi'ye ait olduğu belirtilen Arapça olarak savaşa dair bilgiler yer almaktadır. Nüshada istinsah tarihine ve müstensihe dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

118. Köprülü Ktb. Hafız Ahmed Paşa nr. 207: 190x160 mm. ebadında; 312 varak, 15 satır olup kötü bir hatla yazılmıştır. Kahverengi meşin ciltlidir. Bu nüshanın satır aralarında Rumca'ya tercümesi yazılıdır. Vakıf mührü vardır. Noksan bir nüsha olan yazma Çelebi Mehmed dönemi ile son bulmaktadır.

119. Ragıp Paşa Ktb. nr. 977: 264x165-160x86 mm. ebadında; 397 varak, 19 satır olup güzel nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü abadîdir. Cetveller yaldızlı, başlık lacivert zemin üzerine nefis müzehhep, söz başları kırmızı, yaldız ve

mavidir. Cildi kahverengi, şemseli ve mikleplidir. Zahriye kısmında vakıf mührü ile Süleyman Ağazade Mehmed Efendi'ye ait bir temellük kaydı bulunmaktadır. I. ciltten ibaret olan nüshanın 3b-105b arası derkenara I. Selim dönemi yazılmıştır. Ulema ve meşayih biyografileri bulunmayan nüshada istinsah ve müstensihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

120. Beyazıt Devlet Ktb. Umumi nr. 5224: 270x180-190x100 mm. ebadında; 574 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarıdır. Cetveller ve başlıklar adi beyaz yaldızlıdır. Siyah meşin, şemseli ve miklepli ciltlidir. Bu cilt, 1299-1482 tarihi vakalarını kapsar. Vakıf mührü vardır.

121. Milli Ktb. nr. 06 Mil. Yz. 986: 280x180-190x105 mm. ebadında; 290 varak, 22 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü aharlıdır. Cetveller yaldızlı, serlevha laciverdi tezhipli; yıldız zencerekli, yüzeyleri fıstıkî meşin kaplı mukavva bir cilt içerisindedir.

122. Marmara Üni. Ktb. Nadir Eserler nr. Y076: 261 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Zahriye kısmında üç adet temellük kaydı vardır. Sayfaları yıpranmış, kurt yemiş ve son kısmın üst tarafı ıslanmış durumda. Nüsha sondan eksik olup II. Bayezid dönemi içerisinde “emâkin-i ceyyide-i ma'mûre ile mahfûf ve kesret-i ni'âm ile mevsûf idi. Ol emâkinde sakin olan küffâr sipâh-ı zafer-şi'ârda” satırıyla son bulmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

123. Türk Tarih Kurumu Ktb. Y666: 252x146-154x83 mm. ebadında; 265 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Nüsha baştan ve sondan eksiktir.

124. Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 348: 212x130 mm. ölçülerinde; 167 varak olup nesih hat ile yazılmıştır.

125. Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 349: 285x170 mm. ebadında; 313 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Fihrist mevcuttur.

126. Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 350: 272x185 mm. ölçülerinde; 129 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Fihrist mevcuttur.

127. Hidiv Ktb. Türkçe Yz. nr. 8819: 333 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Siyah ciltli, serlevha müzehhep ve cetvelleri yaldızlıdır. Kuruluştan, II. Mehmed dönemine kadar olan nüsha tek cildi ihtiva etmektedir.

128. Hidiv Ktb. Türkçe Yz. nr. 8840: Katalogta “Mecmua” olarak kayıtlı bu nüsha II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinin *Tâcüttevârih*'ten istinsah edilmiş kısımları yer almaktadır.

129. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. Tarihi Türkî 23: 333 varak, 25 satırdır. Nesih hat ile yazılmıştır.

130. Tunus Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. 12799: 211 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

131. Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yz. nr. C 538: 250x165-190x105 mm. ebadında olup, 151 varak, 25 satırdır.

132. Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yz. nr. C 539: 250x165-190x105 mm. ebadında; 95 varak, 25 satırdır.

133. Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yz. nr. C 563: 290x180-220x110 mm. ebadında; 31 varak, 23 satırdır.

134. Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yz. nr. B 759: 200x130-160x80 mm. ebadında; 104 varak, 25 satırdır.

135. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 63: 285x185 mm. ebadında; 182 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Söz başları kırmızı, ilk iki sayfa cetveli ve yaldızlıdır. Zahriyesinde 1043/1633-34 tarihli Hüseyin Efendi'ye ait bir temellük kaydı vardır. Noksan bir nüsha olan eser II. Murad dönemi ile nihayet bulmaktadır. Ulema ve meşayih biyografileri her padişah dönemi sonunda yer almakla beraber I. Murad dönemi meşayih biyografileri noksandır.

136. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 67: 290x175 mm. ebadında; 213 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Cildi şemseli, zencerekli ve mikleplidir. Söz başları kırmızı. Tek cilt olan nüshanın istinsah tarihi ve müstensihini hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

137. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 70: 315x205 mm. ebadında; 248 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kahverengi deri ciltli, serlevha tezhipli, söz başları kırmızı ve ilk iki sayfada cetveller yaldızlı, diğer sayfalarda kırmızı çizgilidir. Nüsha, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerini ihtiva etmekle beraber sonunda Hoca Sadeddin Efendi'nin *Selimname*'si yer almaktadır. Yazmada yalnızca II. Bayezid dönemi ulema ve meşayih biyografileri yer almaktadır. İstinsah ve müstensihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

138. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 67: 290x175 mm. ebadında; 213 varak, 29 satır olup nesih hat ile nesih hat ile yazılmıştır. Cildi şemseli, zencerekli ve mikleplidir. Söz başları kırmızı. Tek cilt olan nüshanın istinsah tarihi ve müstensihini hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

139. Biblio. Nat. Lib. nr. Turc 68: 255x135 mm. ölçülerinde; 33 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, kahverengi deri ciltlidir. Söz başları kırmızı olup nüshanın baş tarafından boş sayfalarda fihrist mevcuttur. Zahriye kısmında 1073 tarihli Murad Paşa-yı Atik Medresesi müderrisi Mehmed Ali Efendi'nin Hoca Sadeddin Efendi'nin biyografisi yazılmıştır.

140. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 148: 285x175 mm. ebadında; 306 varak, 27 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kabartmalı kahverengi deri ciltlidir. I. ciltten ibaret olan nüshada I. Murad ve II. Mehmed dönemlerinin ulema ve meşayih biyografileri yer almaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihî hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

141. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 149.

142. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 151.

143. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 152: 210x155 mm. ebadında; 285 varak, 20 satır olup, nesih hat ile yazılmıştır. Şemseli, kahverengi deri ciltlidir. Söz başları kırmızı, ilk iki sayfada cetveller yaldızlı, diğer sayfalar cetvelsizdir. Nüsha, II. Mehmed döneminden noksan olup “dıraht-ı vücûdları döküldü ve burc-ı saltanatın hurşid-i cihântâbı münkesif ve rûy-ı teveccühlerilerine atâ-i..” satırıyla son bulmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

144. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 161: 280x165 mm. ebadında; 65 varak, 11 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, ilk iki sayfada cetveller yaldızlı diğer sayfalar cetvelsizdir. Bu nüsha yalnızca II. Murad dönemini ihtiva etmektedir.

145. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 167.

146. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 356.

147. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 524: 205x155 mm. ölçülerinde; 258 varak, 13 satır olup nestalik hat ile yazılmıştır. Şemseli, zencerekli, kabartmalı ve yaldızlı siyah deri ciltlidir. Bu nüsha yalnızca I. Selim dönemini içermekte olup, 34 adet minyatür vardır.

148. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 726.

149. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 860.

150. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 1049.

151. Biblio. Nat. Lib. nr. Suppl. Turc 1138.

152. Biblio. Uni. Des Langues et Civili. (Bulac) nr. Ms. Turc 90: 170x260 mm ebadında; 285 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Koyu kahverengi deri ciltli ve cildin şirazesini kaymış durumda, söz başları kırmızıdır. İlk iki sayfa kırmızı cetveli, diğerleri cetvelsizdir. Tek cilt olan eser son dan noksan olup II. Mehmed dönemi içerisinde “darb-ı tîgla Uzun Hasan’ı dağ dibine tıkdılar. Gedik Ahmed Paşa gûyâ ki şehzâdenin” satırıyla bitmektedir.

153. British Nat. Lib. nr. Or. 7286: 270x160 mm. ebadında; 347 varak olup nesih hat ile yazılmıştır. Tam bir nüsha olan eserin istinsah tarihi 1096/1684-85’dir.

154. British Nat. Lib. nr. Or. 7908: 200x300 mm. ebadında olup nesih hat ile yazılmıştır. ilk sayfalardan eksik olup, tek ciltten ibarettir. Tam bir nüsha olan yazmada Orhan Gazi, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinin ulema ve meşayih biyografileri dönemlerinin sonunda yer almaktadır.

155. Manchester Uni. Lib. John Rylands Col. nr. Ms Turkish 29: 289x173-213x105 mm. ölçülerinde; 340 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Koyu kahverengi, yıldızlı kabartma deri ciltlidir. Serlevha müzehhep, cetvelleri yıldızlıdır. Söz başları kırmızı ve yıldızlıdır. Nüsha, I. ciltten ibarettir.

156. Manchester Uni. Lib. John Rylands nr. Ms Turkish 160: 289x173-213x105 mm. ebadında; 340 varak, 21 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Koyu kahverengi, yıldızlı kabartmalı deri ciltlidir. Serlevha müzehhep, cetvelleri yıldızlı ve söz başları kırmızı ve mavidir. İstinsah tarihi ve müstensihine dair bilgi mevcut değildir. Kuruluşta II. Mehmed dönemine kadar olup, tek ciltten ibarettir.

157. Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland Lib. RAS Turkish 14: 115x75 mm. ölçülerinde; 264 varak olup nesih hat ile yazılmıştır.

158. Michigan Uni. Lib. nr. Isl. Ms. 381: 285x160-190x75 mm. ebadında; 639 varak25 satır nestalik hat ile yazılmıştır. Şemseli, miklepli, müzehhep nefis ciltlidir. Serlevha müzehhep ve cetvelleri yıldızlı, söz başları kırmızı ve mavidir. Ulema ve meşayih biyografileri her padişah döneminin sonunda yer almaktadır. Nüşhada I. Selim dönemi bulunmamaktadır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

159. Deutsche Natio. Bibli. nr. Ms. Or. Oct. 963: 200x130-165x70 mm. ebadında; 139 varak, 23 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Bu nüsha yalnızca I. Selim dönemini içermektedir.

160. Deutsche Natio. Bibli. nr. Ms. Or. Quart 1990: 295x205-225x120 mm. ebadında; 183 varak, 25 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımsı ve açık kahverengi, su yolu filigranlı, aharlıdır.

161. Staatsbibliothek zu Berlin nr. Ms. Or. Quart. 1092: 275x155-255x100 mm. ebadında; 185 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. Kağıt türü sarımsı, su yolu filigranlıdır.

162. Staatsbibliothek zu Berlin nr. Hs. Or. 13765.

163. Austria Nat. Lib. Türkçe Yz. nr. H.O 18: 279x178 mm. ölçülerinde; 356 varak, 21 satır olup divani hat ile yazılmıştır.

164. Marciana Lib. nr. Orientali 30.

165. Marciana Lib. nr. Mss. Orientali 92.

166. Marciana Lib. nr. Mss. Orientali 134.

167. Torino Nat. Lib. nr. Gia NAL. 104: 280x170 mm. ebadında olup 31 satırdır. Nesih hat ile yazılmıştır.

168. Princeton Uni Lib. nr. Garrett 3590Yg: 288x195 mm. ölçülerinde; 325 varak, 21 satır olup serlevha müzehhep ve söz başları kırmızıdır. Cetvelleri yaldızlıdır. Kuruluştan, II. Mehmed dönemi sonuna kadardır. Zahriyesinde 1108/1696-97 tarihli Kâtib-i Yeniçeriyan-ı sabık İbrahim'e ait temellük kaydı mevcuttur.

169. Vatican Lib. nr. Vat. Turco 24: 295x190 mm. ebadında; 351 varak, 19 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

170. Vatican Lib. nr. Vat. Turco 79: 295x185 mm. ebadında; 312 varak, 23 satır olup nesih hat ile yazılmıştır.

171. Mısır Mil. Ktb. Türkçe Yz. nr. Tarihi Türkî Halil Ağa 9: 145x200 mm. ölçülerinde; 227 varak, 29 satır olup nesih hat ile yazılmıştır. İstinsah tarihi 1114/1

Nüshaların Listesi

	Kütüphane	Koleksiyon	
1	Süleymaniye,	Atıf Efendi	1842
2	Süleymaniye,	Ayasofya	3041
3	Süleymaniye,	Hacı Beşir Ağa	447
4	Süleymaniye,	Hacı Mahmud Efendi	4848
5	Süleymaniye,	Halet Efendi	585
6	Süleymaniye,	Halet Efendi	586
7	Süleymaniye,	Hamidiye	898
8	Süleymaniye,	Hüsrev Paşa	332
9	Süleymaniye,	Hüsrev Paşa	335
10	Süleymaniye,	Hüsrev Paşa	355
11	Süleymaniye,	Hüsrev Paşa	453
12	Süleymaniye,	Laleli	2006
13	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3108
14	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3109
15	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3110
16	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3111
17	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3112
18	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3113
19	Süleymaniye,	Nuruosmaniye	3941
20	Süleymaniye,	Esad Efendi	2170/1
21	Süleymaniye,	Reisülküttab	600
22	Süleymaniye,	Saliha Hatun (Murad Molla Ktp.)	154
23	Süleymaniye,	Yeni Cami	826
24	Topkapı,	Hazine Ktp.	1346
25	Topkapı,	Hazine Ktp.	1420
26	Topkapı,	Revan Ktp.	1103
27	Topkapı,	Revan Ktp.	1104
28	Topkapı,	Revan Ktp.	1105
29	Topkapı,	Revan Ktp.	1106
30	Topkapı,	Revan Ktp.	1107

31	Topkapı, Revan Ktp.	1108
32	Topkapı, Revan Ktp.	1109
33	Topkapı, Revan Ktp.	1110
34	Topkapı, Revan Ktp.	1111
35	Topkapı, Revan Ktp.	1112
36	Topkapı, Revan Ktp.	1113
37	Topkapı, Emanet Hazinesi Ktp.	1409
38	Topkapı, Emanet Hazinesi Ktp.	1520
39	Topkapı, III. Ahmed	3070
40	Topkapı, III. Ahmed	3071
41	Topkapı, III. Ahmed	3072
42	Topkapı, III. Ahmed	303
43	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY9
44	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY1253
45	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY1982
46	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY1199
47	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2417
48	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY4224
49	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY5970
50	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY5985
51	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY5993
52	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2397
53	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2393
54	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY4235
55	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2572
56	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2575
57	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2613
58	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2513
59	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY3858
60	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2615
61	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY1428
62	İstanbul Üni. Ktb, Yazma Eserler	TY2394

63	Millet Ktp., Ali Emir	Ae Tarih 121
64	Millet Ktp., Ali Emir	Ae Tarih 122
65	Millet Ktp., Ali Emir	Ae Tarih 123
66	Millet Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa	696
67	Millet Ktp., Reşid Efendi	623
68	Millet Ktp., Pertev Paşa	465
69	Köprülü Ktp., Hafız Ahmed Paşa	207
70	Kayseri, Raşid Efendi Ktp.	962
71	Ragıp Paşa Ktp.	977
72	Edirne, Selimiye Ktp.	1492
73	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü	SR353
74	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü	SR309
75	Bayezid Umumi Ktp.	5224
76	Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi	2344
77	Beyazıt Devlet Ktp. Veliyyüddin Efendi	2345
78	Diyarbakır İl Halk Ktp.	21 Hk 1366
79	Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Kolek.	67 Saf 163
80	Sivas Gürün İlçe Halk Ktp. (06 Mil Yz B 1244)	58 Gürün 54
81	Ankara, Milli Ktp.	06 Mil. Yz. 986
82	Kütahya Zeytinoğlu Halk Ktp.	43 Ze 757
83	Milli Ktp., Nevşehirli Damad İbrahim Paşa İl Halk Ktp.	176
84	Marmara Üni. Ktp. Nadir Eser Kolek.	Y076
85	Türk Tarih Kurumu Ktp.	Y540
86	Türk Tarih Kurumu Ktp.	Y666
87	Arkeoloji Müzesi Ktp.	348
88	Arkeoloji Müzesi Ktp.	349
89	Arkeoloji Müzesi Ktp.	350
90	Arkeoloji Müzesi Ktp.	1316
91	Kahire, Hidiv Ktp., Türkçe Yazmaları	8817
92	Kahire, Hidiv Ktp., Türkçe Yazmaları	8818
93	Kahire, Hidiv Ktp., Türkçe Yazmaları	8819

94	Kahire, Hidiv Ktp., Türkçe Yazmaları	8840
95	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî Talat 22
96	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî Talat 40
97	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî Talat 66
98	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî Talat 69
99	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî Halil Ağa 9
100	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî 21
101	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	Tarihi Türkî 23
102	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	S 4461
103	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	S 5057
104	Kahire, Mısır Milli Ktp., Türkçe Yazmaları	S 5261
105	Tunus Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları	12799
106	Macar Bilimler Akademisi, Doğu Kolk.	Ms. Török F.23
107	Gürcistan Bilimler Akademisi	K3
108	Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yazmaları	C. 535
109	Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yazmaları	C. 538
110	Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yazmaları	C. 539
111	Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yazmaları	C. 563
112	Akademiya Navk Naradov Azii Enst. Türkçe Yazmaları	B. 759
113	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Turc 63
114	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Turc 64
115	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Turc 67
116	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Turc 68

117	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Turc 69
118	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Turc 70
119	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 147
120	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 148
121	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Suppl Turc 149
122	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Suppl Turc 150
123	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Suppl Turc 151
124	Paris, Biblio. Nat. Lib.	Suppl Turc 152
125	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 161
126	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 167
127	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 356
128	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 524
129	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 726
130	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 860
131	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 1049
132	Paris, Biblio, Nat. Lib.	Suppl Turc 1138
133	Paris, Biblio. Uni. des langues et Civilisations (BULAC)	Ms. Turc. 89
134	Paris, Biblio. Uni. des langues et Civilisations (BULAC)	Ms. Turc. 90
135	Paris, Musee Jacquemart-Andre	Turc 262
136	Londra, British Nat. Lib.	Or. 856
137	Londra, British Nat. Lib.	Or. 3210
138	Londra, British Nat. Lib.	Or. 7285
139	Londra, British Nat. Lib.	Or. 7286
140	Londra, British Nat. Lib.	Or. 7287
141	Londra, Bristish Nat. Lib.	Or. 7908
142	Londra, Bristish Nat. Lib.	Or. 8764
143	Londra, Bristish Nat. Lib.	Or. 19628
144	Manchester Uni. Lib. J. Rylands Col.	Ms Turkish 29
145	Manchester Uni. Lib. J. Rylands Col.	Ms Turkish 160
146	Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland Lib.	RAS Turkish 14
147	Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland Lib.	RAS Turkish 15

148	SOAS Lib.	Ms 13452
149	Michigan Lib.	Isl. Ms 381
150	Deutsche Natio. Bibli.	Ms. Or. Oct. 2648
151	Deutsche Natio. Bibli.	Ms. Or. Oct. 963
152	Deutsche Natio. Bibli.	Ms. Or. Quart 1745
153	Deutsche Natio. Bibli.	Ms. Or. Quart 1990
154	Staatsbibliothek zu Berlin	Ms. Or. Quart. 1163
155	Staatsbibliothek zu Berlin	Ms. Or. Quart. 1092
156	Staatsbibliothek zu Berlin	Hs. Or. 13765
157	Staatsbibliothek zu Berlin	Ms. Or. Fol. 3387
158	Leiden Uni. Lib. Or. 519	Or. 519
159	Avusturya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları	H.O. 18
160	Avusturya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları	A.F.98-101(120- 123)
161	Avusturya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları,	A.F. 228(129)
162	Avusturya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları	A.F.45(119)
163	Venedik, Marciana Ktp.	Mss. Orientali 30
164	Venedik, Marciana Ktp.	Orientali 92
165	Venedik, Marciana Ktp.	Mss. Orientali 134
166	Torino Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları	gia NAL. 104
167	Bologna Üni. Ktp. Bibl.Univers Turcici	3577
168	Princeton Uni. Lib.	Garrett 3590Yg
169	Vatikan Ktp.	Vat. Turco 23
170	Vatikan Ktp.	Vat. Turco 24
171	Vatikan Ktp.	Vat. Turco 79

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Siyâsî Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C I, S. 2, 2003, s. 101-172.

Afyoncu, Erhan, “Osmanlı Tarih Yazıcılığı”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C I, Ankara 2006, s. 556-590.

Akgün, Ahmet, *Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.

Aktepe, Münir, “Esad Efendi, Hocazade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 11, s. 340.

Aktepe, Münir, “Hoca Sa'deddin Efendi'nin Tâcü't-tevârih'i ve Bunun Zeyli Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, XIII, 1958, s. 101-116.

Aktepe, Münir, “İbtihâcü't-Tevârih”, *Tarih Dergisi (TD)*, S. 14, 1959, s. 71-84.

Âlî, *Kühü'l-Ahbar: Dördüncü Rûkn: Osmanlı Tarihi: Tıpkıbasım*, TTK, Ankara 2009.

Âlî, *Mevâ'idü'-nefâ'is*, haz. M. Şeker, TTK, Ankara 1997.

Ata'î, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik*, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.

Atâ'î, *Hadaikü'l-hakaik fi tekmileti'ş-Şekaik*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2017.

Aykut, Nezihi, “Hasanbeyzâde Ahmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 16, İstanbul 1997 s.363-364.

Babinger, F., *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (OTYE)*, çev. Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Bengül, Beyza, *Eyüp, Saçlı Abdülkadir Camii-Hoca Sadeddin Efendi Darülkurrası Koruma Projesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Börekçi, Günhan, *Macaristan'da bir Osmanlı Padişahı, Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Rûznâmesi, 1596*, Okur Kitaplığı, İstanbul 2016.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul 1342.

Daş, Abdurrahman, "Hoca Saadeddin Efendi'nin Hayatı ve Eserleri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 14, Konya 2003, s. 165-207.

Daş, Abdurrahman, *Osmanlılarda Münşeât Geleneği, Hoca Sadeddin Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Münşeâtı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, İnceleyen: Mustafa Çiçekler, Ankara 2010.

Ebü'l-Kasım Zeynüislam Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, ter. Hoca Sadeddin Efendi, haz. Mehmet Günyüzlü, İstanbul 2003.

Eliaçık, Muhittin, "Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi ve Manzum Fetvâları", *The Journal of Academic Social Science*, C I, S. 1, 2013, s. 276-285.

Eliaçık, Muhittin, "Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin Münşiyane Fetvaları", *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, C VI, S. 2, 2020, s. 340-347.

Emecen, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Hilafet ve Saltanat*, Kapı Yayınları, İstanbul 2020.

Emecen, Feridun, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2018.

Emecen, Feridun-Erhan Afyoncu, *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, C I, ed. Coşkun Yılmaz, Bilge Yayın Habercilik, İstanbul 2018.

Erkan, Davut "Cizyedarzade Ahmed Bahaeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ek I, İstanbul 2020, s. 266.

Erünsal, İsmail E., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020.

Genç, Vural, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bitlîsî (1457-1520)*, TTK, Ankara 2019.

Genç, Vural, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Bihişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Genç, Vural, *Heşt Bihişt*, Osman Gazî Dönemi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Gibb, E. J. W., *The capture of Constantinople*, T. Murray & Son, Glasgow 1879.

Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, haz. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1991.

Hammer, J. V., *Devlet-i Osmaniyye Tarihi*, I, Atâ Bey, İstanbul 1329.

Hasan Bey-Zade Tarihi: Tahlil Kaynak Tenkidi, haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Ankara 2004.

Hoca Sadeddin Efendi, *Chronica Dell' Origine, e Progressione Della Casa Ottomana composta da Saidino Turco*, çev. Vincenzo Bratutti, I. Kısım Vienna 1649; II. Kısım, Madrid 1652.

İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, TTK, Ankara 2013.

İpşirli, Mehmet, “İdris-i Bitlisî *Heşt Behişt*’inin Kaynak Değeri: *Tâcüttevârih* Örneği”, *Tarihî ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, C II, Ankara 2019, s. 49-58.

İpşirli, Mehmet, “İlk Osmanlı Sultanlarının Hoca Sadeddin Efendi’nin Kaleminden Tâcü’t-Tevârih’deki Manzum Vasiyetleri”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen: Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan*, s. 336-351.

İpşirli, Mehmet, “Mustafa Selaniki and His History İstanbul”, *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, S. 9, 1978, s. 417-472.

İpşirli, Mehmet, “Tâcü’t-Tevârih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 39, İstanbul 2010, s. 357-59.

İpşirli, Mehmet, “Tâcüttevârih’in Kaynakları Üzerine Bazı Tespitler”, *Tarih Dergisi (TD)*, S. 71, 2020, s. 181-196.

İsen, Mustafa, “Kınalızâde Hasan Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 25, İstanbul 2002, s. 417-418.

Katib Çelebi, *Fezleke*, haz. Zeynep Aycibin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016.

Kaya, Süleyman - Osman Güman - Rabia Salur, “Şeyhülislam Sâdeddin Efendi'nin Fetvaları Çerçevesinde Osmanlı Hukukunda Kazaî Hükümün Kaynakları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C XX, S. 38, 2018, s. 141-164.

Kemalpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1957.

Kılıç, Hulusi “Lârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 27, İstanbul 2013, s. 103-104.

Kurat, Akdes Nimet, “Hoca Sadeddin Efendi'nin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, Ankara 2010, s. 305-315.

Kurat, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi, 1553 - 1610*, TTK, Ankara 1953.

Kürkçüoğlu, Kemal Edib, “Lâmiyye-i Kelâmiyye”, *AÜİFD*, C III, S. 1-2, 1954, s. 1-21.

Kütükoğlu, Mübahat, *Balta Limanı'na Giden Yol: Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)*, TTK, Ankara 2013.

Ménage, V. L., “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, çev. Salih Özbaran, *Tarih Enstitüsü Dergisi (TED)*, C IX, 1978, s. 227-240.

Ménage, V. L., *Kühü'l-Ahbar'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994.

Naimâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 2014.

Özcan, Abdülkadir, “Feraizcizade Mehmed Said”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 12, İstanbul 1995 s. 366-367.

Özcan, Abdülkadir, *Osmanlı'da Tarih Yazımı ve Kaynak Türleri*, Kronik Kitap, İstanbul 2020.

Özcan, Abdülkadir, “Heşt Bihişt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 17, İstanbul 1998, s. 271-273.

Özcan, Abdülkadir, “Solakzâde Mehmed Hemdemî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 37, İstanbul 2009, s. 370-371.

Özcan, Abdülkadir, “Solakzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 37, s. 370-72.

Özcan, Nuri, “Hasan Can Çelebi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 16, İstanbul 1997, s. 312.

Özcan, Tahsin, “Malülzade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 38, İstanbul 1995, s. 457.

Özen, Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C 3, S. 5, 2005, s. 249-378.

Özerverli, M. S., “Emali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 11, İstanbul 1995, s. 73-75.

Peçevî (Peçuyî), *Tarih-i Peçuyî*, İstanbul 1283.

Redhouse, *A Lexicon: Turkish and English*, 1921.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara 1999.

Severcan, Şefâettin “Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8, 1992, s. 73-78.

Skilliter, S., *William Harborne and the trade with Turkey 1578-1582 : a documentary study of the first anglo-Ottoman relations*, British Academy, London 1977.

Steingass, F., *Persian-English Dictionary*, Librairie de Liban, Beyrut 1970.

Tarım, Zeynep, “Hünernâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C 18, İstanbul 1998, s. 484.

Topcular Kâtibi, *Abdülkadir(Kadri) Efendi Tarihi*, I, TTK Ankara 2003.

Turan, Ş, “Hoca Sadeddin Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 18, İstanbul 1998, s. 196-198.

Turan, Şerâfeddin, “Sa’d-ed-din”, *İslam Ansiklopedisi*, C X, s. 30-32.

Uğur, Ahmet, “Hoca Sadeddin Efendi’nin Selimnâmesi”, *AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Ankara 1980, s. 225-241;

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “Ondokuzuncu Asır Başlarına Kadar Türk-İngiliz Münasebâtına Dair Vesikalar”, *Belleten*, C XIII, S. 51, 1949, s. 573-650.

Yeni Tarama Sözlüğü, düz. Cem Dilçin, TDK, Ankara 1983.

Yıldırım, Mehmed, *Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliği*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1997.

Metnin Fihristi

I. Cilt

Beyân-ı keyfiyyet-i tulû'-ı kevkebe-i ikbâl-i sa'âdet-me'âl-i Hânedân-ı Osmânî ve bünyân-ı usûl ü furû'-i îh şecere-i tayyibe-i saltanat u cihânbanî ve zikr-i me'âsir ü mefâhir-i ân sadr-nişînân-ı taht-ı sultânî -ebbede'llâhu ta'âlâ hâzihi'd-devleti'l-hâfizati li-merâsimi'l-adli ve'l-emni ve'l-emânî.	15
Beyân-ı 'unvân-ı îh nâme-i hümâyûn ve gurre-i îh devlet-i rûz-efzûn şîr me'ârik u megâzî-i Sultân Osmân Bey Gâzî.....	18
Zikr-i Feth-i İnegöl ve Bilecik	22
Beyân-ı muhârebe-i Osmân Hân bâ-tekürân ve hezîmet-i ân makhûrân ve kuşte şoden-i tekür-i Kestel ve feth-i Kite ve resîden-i teküreş be-maktel	26
Muhâsara-i Osmân Gâzî hisâr-ı felek-fersâ-i şehri Bursa-râ ve binâ-i dü kal'a berâ-i zabt-ı etrâf ve habs-i üserâ.....	27
Teveccüh-i nusret-âsâr-ı Osmân-ı nâm-dâr be-cânib-i Yenice ve Geyve ve Leblebüci ve Çadırlu ve Akhisâr.....	27
Hücûm-ı Tatar ber-Bâzâr-ı Karaca-hisâr ve galebe-i Orhan-ı nâm-dâr ber ân-ı gürûh-ı hâksâr	29
Azîmet-i Orhan-ı kavî-bâzu be-teshîr-i vilâyet-i Kocaili ve Akyazı.....	30
Feth-i Hisâr-ı Bursa ve Adrenos be-ihtimâm-ı Orhan-ı gazâ-me'nûs.....	31
Cülûs-ı sa'âdet-me'nûs-ı Orhanî ber-serîr-i saltanat-ı cihân-bânî	34
Zikr-i feth-i Hisâr-ı Aydos-est	36
Zikr-i Feth-i Hisâr-ı İznikmid	38
Hikâye	40
Zikr-i teshîr-i Kal'a-i Hereke	41
Ric'at-i Sultân ve ta'yîn-i kavânîn kerdeniş	41

Azîmet-kerden-i Sultân be-feth-i Kal‘a-i İznik.....	45
Feth-i Göynük ve Tarakçı ve Mudurnu be-emân	48
Azm-i Orhan Hân be-feth-i Gemlik	49
Binâ fermûden-i Orhan Gâzî mescid-i câmi’	50
Teshîr-i Vilâyet-i Karasi.....	50
Feth-i Anahor ve İmrudili (Armutlu) ve ba‘zı kılâ‘	55
Dâsitân-ı feth ü teshîr-i diyâr-ı Rûmili.....	55
Feth-i Gelibolu ve Konur-hisâr	59
Zikr-i teshîr-i diyâr-ı Malğara	61
Zikr-i teshîr-i İpsala’est.....	62
Rihlet-i şâhzâde ez-dâr-ı fenâ	62
Hücûm-ı kâfirân ber-ehl-i İslâm	65
Resîden-i haber-i mevt-i şâhzâde be-şâh	67
Cülûs-ı Hazret-i Sultân Murad-ı Gâzî vü Âdil.....	71
Feth-i Engürüye ve kahr-ı gürûh-ı gadr ü kîn	73
Azm-i sultân be-savb-ı Rûmili.....	75
Zikr-i teshîr-i Kal‘a-i Çorlu.....	76
Feth-i Dimetoka ve Edirne-est.....	77
Feth-i Vardar ve Gümülcine ve câhâ-yı diger	80
Vaz‘-ı hums ve giriften-i Zağra.....	80
Ric‘at-i Sultân ve feth-i Filibe ve etrâf-ı ân	82
Hücûm-ı kâfir-i Sırf ve zuhûr-ı râyet-i dîn.....	83
Feth-i Biga ve avd-i şâh-ı vegâ	87
Hatne-i Şâhzâdegân ve vaz‘-ı hayrât-ı hısân	88
Azm-i Sultân be-teshîr-i diyâr-ı Rûmili	90
Feth-i Yanbolu ve nehb-i İhtimân ve Samakov.....	91
Zikr-i kişver-gîrî-i Sultân be-mülk-i Rûmili	92

Avd-i Sultân be-cânib-i Bursa.....	94
Azm-i Sultân be-cânib-i Köstendil	95
Ubûr-ı Şeh be-Rûmili diger-bâr	96
Feth-i büldân bâ-emr-i Hâkân	98
Azm-i Sultân be-feth-i kişver-i Sırf	99
Azm-i Sultân be-teshîr-i diyâr-ı Sosmanos	101
Te'ehhül kerden-i Şeh Yıldırım Hân.....	102
İbtiyâ'-ı Şâh-ı Gâzî ba'z-ı büldân-ı Hamîd	105
Zikr-i teshîr-i Manastır ve diyâr-ı Pirlepe	106
Gâret-i Arnabud (Arnavud) ve Bosna ve Hersek be-tamâm.....	107
Ukûk-ı şâhzâde Savcı Bey	108
Zikr-i teshîr-i şehir-i Sofya-est.....	109
Zikr-i isyân-ı hâkim-i Karaman	110
Zikr-i isyân-ı Las ve Sosmanos.....	117
Cihâd-ı ekber-i Sultân-ı Gâzî Murad Hân.....	121
Dâsitân-ı Şâh-ı Gâzî Yıldırım Hân-ı Bâyezîd	135
Zikr-i kişver-gîrî-i Şâh ve binâ-i hayr-ı O	136
Azm-i Sultân be-cânib-i Karaman	139
Azm-i Sultân be-cânib-i Eflâk	141
Zikr-i teshîr-i diyâr-ı Karaman.....	142
Feth-i Tokad ve Sivas ve gayr-i ân.....	144
Reften-i Sultân be-istîsâl-i Kötürüm Bâyezîd.....	147
Feth-i Selânik ve Yenişehir	148
Rezm-i Sultân bâ-kral-ı Üngürus	154
Vaz'-ı bünyân-ı Câmi'-i Kebîr	159
Azm-i sultân be-savb-ı İstanbul	162
Meşâhîr-i fütûh-ı Yıldırım Hân.....	164

Reften-i Şeh be-feth-i Erzincan	170
Rezm-i Sultan Yıldırım Hân bâ-Timur-ı Gürkân.....	177
Zikr-i ahvâli ki ba'd ez-ceng şod	210
Zikr-i ba'z-ı mezâlim-i Timur.....	217
Ahvâl-i hâkimân-ı kadîm-i diyâr-ı Rûm	221
Vâkı'ât-ı hazret-i Sultan Mehmed pes ez-ceng-i Timur	223
Zikr-i def'-i şerr-i hâher-zâde-i İsfendiyar.....	223
Zikr-i katl-i Kara Devletşâh-est	225
Azm-i Sultân be-rezm-i İbn Kubâd.....	229
Hurûc-ı İnal-oğlu ve muzaffer-geşten-i Sultân	230
Hurûc-i Gözler-oğlu ve muzaffer-geşten-i Sultân.....	234
Akûrî-i Köpek-oğlu ve münhezim şoden-eş	236
Hurûc-ı Mezîd ve giriftâr-ı Ô.....	236
Da'vet-i Timur Sultân-râ be-envâ'-ı firîb	238
Ceng-i Sultân bâ-Kara Yahyâ ve def'-i fitne-eş	240
Hurûc-ı Savcı-oğlu ve münhezim şoden-eş	241
Vefât-ı Şâh-ı Gâzî Yıldırım Hân	242
Habîr geşten-i Sultân zi-mevt-i vâlid-i hîş.....	251
İhtilâfât-ı ihve-i Sultân.....	255
Azm-i sultân be-cânib-i Bursa	259
Feth-i sultân Kal'a-i İznik ve Bursa-râ ve defn-i vâlid-eş	264
Ceng-i İsâ Çelebi bâr-ı düvvüm.....	267
Ceng-i İsâ Çelebi bâr-ı siyûm	272
Reften-i İsâ Çelebi be-İzmir-oğlu ve ceng-i pesîn.....	273
Hücûm-ı Emîr Süleyman be-kişver-i Sultân.....	276
Reften-i Sultân be-sûy-i Bursa ber-geşten-eş.....	281
Reften-i Şâhzâde Mûsâ beher feth-i Rûmili.....	288

Rucû'-ı Mîr Süleyman be-savb-ı kişver-i hîş.....	291
Zikr-i istirdâd-ı Sultân kal'ahâ-i hîş-râ	292
Firâr-ı Mîr Süleyman ve küşte geşten-i Ô.....	294
Müstakil geşten-i Mûsâ Çelebi	300
Reften-i Sultân be-sûy-i Rûmili ve ric'at-eş	303
Azm-i Sultân be-cânib-i İzmir	306
Kudûm-i Zülkadir-oğlu be-dergeh-i Sultân	311
Reften-i Sultân be-sûy-i Rûmili bâr-ı düvvüm	312
Müstakil geşten-i Sultân-ı Şehen-şâhî-i Rûm	321
Nakz-ı peymân-ı Hâkim-i Karaman	322
Reften-i Sultân be-te'dîb-i birâder-zâde-eş.....	324
Reften-i Şeh be-kişver-i Karaman.....	325
Nehzat-ı Sultân be-Eflâk ve diyâr-ı Üngürus.....	333
Reften-i Sultân be-def'-i fiten-hâ-yı Mülk-i Rûm	336
Nehzat-ı Sultân-ı be-feth-i Samsun.....	338
Teshîr-i ba'zı câ-hâ ez-beher vakf-ı câmi'	339
Hurûc-ı Şeyh Bedrüddin ve def'-i Ô ve etbâ'-eş	348
İrtihâl-i Hazret-i Sultân be-nüzhet-gâh-ı kuds	352
Cülûs-ı Hazret-i Sultân Murad Hân	359
Zikr-i istîlâ-i Düzme Mustafa ve kahr-ı Ô	361
Hurûc kerden-i Şehzâde Mustafa Çelebi	371
Reften-i Sultân be-azm-i rezm bâ-İsfendiyar.....	374
Kudûm-ı hâkim-i Eflâk beher def'-i şikâk.....	375
İzdivâc-ı pâdişeh bâ-duhter-i İsfendiyar	376
Zikr-i teshîr-i diyâr-ı Menteşe.....	379
Zikr-i teshîr-i Kişver-i İzmir	380
Helâk geşten-i serdâr-ı fırka-i Teke-est.....	384

Helâk geşten-i serdâr-ı kişver-i Karaman	386
Zikr-i kat‘-ı ırk-ı kuttâ‘ı’t-tarîk	389
Feth-i Yörgüç Koca-Kayası-râ.....	393
Zikr-i teshîr-i Kal‘a-i Canik	395
Nehzat-ı Sultân be-sûy-i Edirne.....	396
Zikr-i istibnâ-i Cısr-i Ergene.....	396
Kudûm-ı Germiyan-oğlu be-dergâh-ı şeh-i dâver.....	397
Feth-i ba‘zı kılâ‘-ı kişver-i Las	399
Feth-i Şeh-i nîk-râ Hısn-ı Selânik-râ.....	400
Tulû‘-ı kevkeb-i Sultân Mehmed.....	404
Vâkı‘ât-ı acîb ki rûy numûd der-zamânî ki Şeh der-Edirne bud.....	406
Azm-i Sultân be-kişver-i Karaman	415
Reften-i Sultân be-sû-i Üngürus	420
Firistâden-i şâh-ı gerdûn-esâs sûy-i Arnavud leşker-i bî-kıyâs.....	422
Feth-i Şeh-i dâd-ger hısn-ı Novaberde-râ	422
Hitân-ı Hazret-i Sultân Mehmed.....	424
Feth-i Şâh-ı cihân Semendire-râ	424
İnhizâm-ı Seriyye-i İslâm	428
İnhizâm-ı Asker-i İslâm der-bâr-ı düvvüm	429
İsyân-ı Karamanî ve nâdim şoden-vey	431
İttifâk-ı kâfirân ve reften-i Sultân be-ceng.....	433
Ferâgat kerdn-i Sultân Murad ez-taht-ı Sultânî.....	436
İttifâk-ı gürûh-ı küfr ü nifâk.....	439
Cülûs-ı mekremet-me’nûs-ı şeh der-nevbet-i sâni - Be-teklîf-i velîahdeş ber-evreng-i cihânbanî	446
Hedm-i Sultân-ı bend ü bârû-yı Hisâr-ı Germe-râ	453
Tulû‘-ı necm-i Sultân Bâyezîd-est	456

Azm-i Sultân be-feth-i Akçahisar	457
Reften-i Sultân sûy-i sahrâ-i Kos (Kosova) beher def'-i kâfirân-ı Üngürus.....	458
Te'ehhül kerden-i Sultân Mehmed be-fermân-ı Şehen-şâh-ı mü'eyyed.....	465
Ebniye-i hayr-ı Şehen-şeh Murad ekremehû Mâlikü yevmi't-tenâd.....	468
Hâtîme-i kıssa-i Sultân Murad	472
Cülûs-ı Hazret-i Sultân Mehmed	476
Âgâz-ı Kıssa.....	486
Binâ fermûden şâh-ı hüsn-râ be-zûdî Kal'a-i Boğaz-kesen-râ	488
Musahhar geşten-i Kostantiniyye	490
Zikr-i evsâf-ı şehr-i İstanbul	503
Der beyân-ı binâyân-ı Hısn ve ân deyr-i kohen	510
Âgâz-ı Dâstân.....	523
İğtinâm-ı sipeh be-feth-i Enus (Enez).....	526
Azm-i Sultân-be-feth-i kişver-i Las	528
Reften-i Şeh be-Belgrad ve rücû'-eş bî-feth	532
Hatne-i şehzâdegân-ı Şeh Bâyezîd ve Mustafa.....	539
Zikr-i teshîr-i kal'ahâ-i Mora	542
Müşerref-geşten-i Mahmud Paşa be-pâ-bûs-ı Şeh-i iklîm-bahşâ.....	545
Zikr-i zuhûr-ı nûr-ı dîn der-harem-i Semendire	549
Giriften-i Şeh-i kişver-güşâ Amasra-râ	551
Feth-i Sinob ve Kastamonu.....	553
Feth-i Trabzon ve Koyunluhisar	556
Azm-i Sultân be-kişver-i Eflâk	566
Musahhar geşten-i Hısn-ı Midilli.....	575
Kuşten-i Şeh kral-ı Bosna-râ.....	576
Feth-i Kovaç-ili ve Pavli-ili	580
Zikr-i Feth-i Vilâyet-i Hersek	580

Hâl-i evlâd-ı hâkim-i Karaman	580
Azm-i Sultân be-def'-i şerr-i Freng	585
Azm-i Sultân be-Bosna bâr-ı düvvüm	591
Reften-i Sultân be-teshîr-i diyâr-ı Arnavud	594
Mücedded geşten-i azm-i hümâyûn-ı sûy-i Arnavud.....	595
Reften-i şeh be-cânib-i Karaman	596
Zikr-i istîlâ-i kâfir ber-İnos (Enez).....	598
Reften-i Sultân be-feth-i Ağrıboz.....	599
Feristâden-i şâh-ı kişver-penâh be-sû-i Karaman du nevbet sipâh	602
Feth-i Alâ'ıye ve etbâ'-ı ân	604
Zikr-i feth-i Silifke ve Mokan.....	607
Bâ'is-i hışm-ı Şehen-şâh be-Dârâ-yı Acem	608
Azm-i Şeh-i tîg-zen ber-ser-i Uzun Hasan.....	613
Kıssa-i hâb-dîden-i Sultân.....	622
Der-beyân-ı rezm-i Şâh-ı ser-firâz bâ-Şehen-şâh-ı Acem-i bî-ihtirâz.....	623
Sipeh-engîzî-i Sultân bed-yâr-ı Karaman	635
Zikr-i feth-i Develü Karahisâr.....	639
Vâkı'a-i Mahmud Paşa	641
Zikr-i feth-i Kefe ve Azak ve Yapo-Germe.....	642
Zikr-i teshîr-i kal'a-i Menkûb	644
Dâstân-ı sefer-i Boğdan-est.....	645
Hedm-i Sultân kılâ'-ı cûbîn-râ.....	649
Müsahhar geşten-i İskenderiyye	650
Zikr-i teshîr-i belde-i Polya.....	653
Sene erba'a ve semânîn ve semâne mi'ede sünûh eden vakāyi' vü fütûh zikridir.....	655
Rücû'-ı asker-i dîn ez-Rodos be-sûret-i ye's.....	660

TÂCÛTTEVÂRÎH

I. CİLT

METİN

Metin

Ebtedî bismi Rabbi'l-müte'âl
Mâlikü'l-mülki Vâhibü'l-âmâl
Vasfuhû 'azze an ihâtati 'addin
Fazlühû celle an nitâki'l-haddi
Lâ yüdânîhi fehmü külli ehadin
Samedün lem yelid ve lem yûled¹
 Dürretü't-tâc fark-ı ehl-i hüdüâ
 Lâyık oldur ki ola hamd-i Hudâ
 Hamd ol pâdişâh-ı yektâyâ
 Şükr ol bârgâh-ı a'lâyâ
 Ki ademden cihânı etdi ayân
 Olmağışün tevahhuduna nişân
 Eyler âsâr-ı kudretin izhâr
 Devr-i gerdûn u tavr-ı leyl ü nehâr
 Varak-ı zer-feşân-ı rakk-ı sipihr
 Oldu zînet-pezîr-i levha-i mihr
 Dest-i kudretle kâtib-i ezeli
 Anda yazdı ki lâ-münâza'a lî
 Âdemi yokdan eyledi ibdâ'
 Etdi kalbinde ilmini îdâ'
 İlm-i esmâya mazhar etdi anı
 Kâ'inât içre server etdi anı
 Nesl-i pâkinden enbiyâ-yı kirâm
 Ba's edüp verdi bu cihâna nizâm
 Siyyemâ Fahr-i enbiyâ vü rüsül
 Hâdî-i Hakk u reh-nümâ-yı sübül
 Şems-i zulmet-zidâ-yı evc-i hüdüâ
 Efdalü'l-mürselîn habîb-i Hudâ
 Sâhib-i çâr-bâliş-i levlâk
 Makdemi birle müftehir eflâk
 Ola dâ'im dürûd-ı bî-encâm

¹ Mülkün mâliki emellerin bağışlayıcısı -Yüce Allah'ın ismiyle başlarım
 O'nun vasfı, bütün ifadeleri aşti - Nimetleri ise idrakleri geride bıraktı.
 Herkesin idraki, O'nu anlamaya yetmez - Sameddir O, doğurmamış ve doğmamıştır.

Ravza-i pâkine aleyhi selâm
 Âlemi etdi habl-i hubbuna bend
 Şer‘ini eyledi ebed-peyvend [3]
 Lâ-cerem şer‘ini ikâmet için
 Sünnetin âleme işâ‘at için
 Hulefâ-yı kirâm-ı adl-âyîn
 Etdi nazm-ı cihân için ta‘yîn
 Sâye-i Hak dürür şehensâhân
 Sâye-i Hakda olur emn ü emân
 Eyleyip âleme ifâza-i cûd
 Zıllını etdi bunların memdûd
 Hâssaten nîk-ahterân-ı Osmânî
 Tâc-dârân-ı taht-ı sultânî
 Şer‘-i Rahmân'a cümlesi münkâd
 İşleri bunların adâlet ü dâd
 Her biri oldu dîn-i Hakk'a meded
 Vâris-i taht olup eben an-ced
 Bunların yümn-i câh u adli ile
 Cümle âfâka cûd-ı fazlı ile (2a)
 Muntafî oldu âteş-i tuğyân
 Müntefî oldu cevr-i devr u zemân
 Bâ-husûs ahter-i sipihr-i kemâl
 Âfitâb-ı bülend-i câh u celâl
 Fâris-i nukra-ğank-i sultânî
 Hâris-i mülk ü zıll-ı Yezdânî
 Vâris-i efser-i cihânbanî
 Şâh Sultân Murad-ı Osmânî
 Edeli devletiyle tahta cülûs
 Oldu a‘dâ huzûrdan me‘yûs
 Sâye-i adlin edeli memdûd
 Oldu dervâze-i fiten mesdûd
 İhtiyâr etdi vaz‘-ı mu‘tedili
 Adl ü ihsâna mâyil oldu velî
 Oldu bî-zulm sâl-i ikbâli
 Olusar devri cevrden hâlî
 Eyledi meyl ol hümâ-sâye

Kerem ü adl ü zühd ü takvâya
 Resm-i ecdâda iktidâ etdi
 Ahsen-i tavra ibtidâ etdi
 İttibâ' etdi şer'-i Rahmân'a
 Râhat irtirdi rûh-ı Osmân'a
 Edüp ihyâ rüsûm-ı ecdâdın
 Gûş eder dâd-hâh feryâdın
 Emr-i cârî vü heybet-i sârî
 Vermiş ol şâha Hazret-i Bârî
 Nâmı ile menâbir oldu vesîm
 Zer ü sîm oldu ismi ile besîm
 Şimdi oldur çü hâfızu'l-Haremeyn
 Fazl-ı Hak rehberi olur bî-meyn
 Sît-i adli erişdi âfâka
 Himmeti hem-ser oldu nüh-tâka
 Kân-ı adl oldu ol refî'-cenâb
 Minhü li't-tâlibîn fethü'l-bâb
İnnehû hâfızun li-emrillâhi
Hazele'llâhu külle men 'âdâhu
Ebbede'llâhu zılle devletihî
Şeyyede'llâhu kasra 'izzetihî²
 Ba'de hamdi'l-müheymini'l-a'lâ
 Vech-i te'lîfi edelim imlâ
 Çünkü Sultân Selîm-i fâtihi Mısır
Sâneha'llâhu an telakki'l-ısr [4]
 Vâlidim bendesine etdi nazar
 Altı yıl etdi lutfuna mazhar
 Sırrına eyledi anı mahrem
 Kıldı ol abd-i hâlisin hem-dem
 Gece gündüz celîs edindi anı
 Haremde enîs edindi anı
 Şöyle etdi mukârin-i i'zâz
 K'etdi ashâb-ı devlet ana niyâz

² Allah'ın emirlerine riayet edendir o - Allah, ona düşmanlık edeni rezil ü rüsva etsin.
 Allah, devletini ebedi kılsın - İzzetinin köşkünü yüceltsin.

Andan olmazdı ketm hiç esrâr
Almış idi du‘âları tekrâr
Marazında mukîm-i hidmet idi
Nâzır-ı hâdimân-ı hikmet idi
Ol idi cümleden o şâha yakîn
İhtizârında eyleyen telkîn
Ol idi hizmetinde bî-taksîr
Rihleti ketmine eden tedbîr
Çünkü dergehlerinde âkif idi
Çok menâkıblarına vâkıf idi
Bize vasf eyler idi ol şâhı
Nice şeh âsumân-ı dîn mâhı
Kıyas-ı pür-hısas ederdi nakl
Ki te‘accüb ederdi andan akl
Çünkü mensûb idi o sultâna
Hem muhibb idi Âl-i Osmân'a
Zikr ederdi o şâhın evsâfın
Anların halka adl ü insâfın
Ol menâkıb çü erdi gûşumuza
Gûşvâr oldu gûş-i hûşumuza
Çünkü perverde-i keremleriyiz
Sıdkla hâdim-i haremleriyiz
Kilk-i tahrîri hoş-hırâm etdim
Lafz u ma‘nâyı ana râm etdim
Yazdım evsâfın ol selâtînin
Ol selâtîn-i millet ü dînin
Eyledim şerh menkabetlerini
Sebt kıldım nigû sıfâtlarını
Hubb-i mevrûsu âşikâr etdim
Kalemimden şeker nisâr etdim
Siyeri bunların vekâyi‘dir
Safha-i dehre ketbi nâfi‘dir
Selef ahvâlini halef bilmek
Niçe eyyâm olur ki ola gerek
Ekseriyâ kıyas müşevveşdir
Lîk bu kıssa hûb u dil-keşdir

Tûl-i ahd u tasarrufât-ı rüvât
 Eyler îcâb halta-i kelimât (2b)
 Bu kısas çün karîbdır zemeni
 Kâzib olmaz mecârî-i sühanı
 Feyz-i Hak ile çünki bülbül-i dil
 Oldu bürka'-küşâ-yı her müşkil
 Âleme neşr için bu evsâfı
 Bu gülistânın oldu Vassâf'ı³
 Şerefüddîn Ali gibi her dem
 Zikr-i evsâf-ı ehl-i bağy etmem
 Ehl-i bağyın sıfâtına hâme
 Nice nâm eyleye *Zafernâme*
 Menkabet-güy-i Âl-i Osmân'ım
 Ol selâtîne menkabet-hânım [5]
 Ehl-i İslâm pâdişehleridir
 Meslek-i adl ü dâd rehleridir
Külluhum hayru hâkimin ve emîn
*Lehumü'l-fazl ve'n-nedâ ve'd-dîn*⁴
 Bu ocağı mü'ebbed et yâ Rab
 Fazlın ile mü'eyyed et yâ Rab
 Selefinin meşâhidin pür-nûr
 Halefin devletiyle kıl ma'mûr

Sultan-ı murâd-âver ve fermân-fermâ-i her dâver *-celle şânuhû ve azze sultânuhû-* emriyle serîr-i meserret-mesîr-i sadr-ı âlî-kadr-i insânîde Süleymân-âsâ hükûmet-rân olan akl-i derrâk-i selîmü'l-idrâk hükmünce ehemm-i vâcibât-ı dîniyye ve etemm-i zarûriyyât-ı yakîniyye sipâs-ı ihlâs-libâs ve şükr-i bî-hadd ü kıyâs Hâlıkü'l-cinni ve'n-nâsdır ki esâs-ı mecd ü kibriyâsı müstahîlü'l-indirâs ve rif'at-i kiryâs azamet ü behâsı hâric-i hayta-i idrâk ve harîta-i ihsâs-ı havâsıdır.

Nazm⁵:

Verkâü fehmike lâ tenâlü cenâyihî
*Bi-cenâhayî 'l-idrâki ve 'l-ihsâsi*⁶

³ Burada Vassâf'a da telmih var.

⁴ Herbiri hayır sahibi, her biri hâkim ve emîn - Onlardadır fazilet, onlardadır hak ve dîn.

⁵ Nazm, M; Arabiyye, Ü; Şi'r, E, T, S; beyt, R.

⁶ Anlayışının güvercini, idrak ve duyguyla - O'nun nimetlerini elde edemez.

Nakd-i temâm-ı ayâr-ı dâru'd-darb sîne-i sühan-verân ki zer-i hâlis-i î mân ve gevher ez-her irfândır, ol sultân-ı kevneynin meskûk-i sikke-i tahmîd ü temcîdi ve mevzûn-ı vezne-i tevhdîdir. İşrâkât-ı eşi“a-i hurşîd-i cemâli der ü dîvâr-ı kasr-ı vücûdu rûşen ve nefehât-ı nesâ'im-i çemen-efzâli sâha-i fesîhü'l-mesâha-i kulûb-ı ehl-i şühûdu gülşen etmişdir. *Sübhânehû mâ-a'zame şânehû ve ecelle⁷ sultânehû ve ezhara burhânehû* ki emr-i nâfiz-i ezeli birle cunûd-ı mücennede-i a'yân mümkinâtı serhadd-i ademden Dârü'l-mülk-i vücûda ihrâc ve menşûr-ı lâmi'ü'n-nûr-ı hilâfet-i kübrâ ve saltanat-ı uzmâyı nâm-ı nâmî ve ism-i sâmi âdeme rakam-ı inâyet-i ezeliyye birle merkûm edüp firak-ı firkad-sâyin karîn-i tâc-ı ibtihâc etdi. Ve istîlâ-i leşker-i firûz-rûz ve inhizâm-ı sipâh-ı şeb-i zulmet-endûz için zeyn-i zerrîn-i âfitâb-ı âlem-sûz ile tezyîn olunan tevsen-i tünd-inân âsumân-ı cihân-efrûzu rismân-ı hutût-ı şu'â'iyeye merbût ve mübâreze-i mübârezân-ı Rûm nehâr-ı lâmi'ül-envâr ve Efrenc-i renc-kirdâr şeb-i târ için bisât-ı zemîni mebsût kıldı. Sa'd-ı zâbihi nîze-i simâk-i râmih ile hîn-i tulû'-ı kevkebe-i kayser-i zafer-rehber subhda zengî-i şeb kerd zulmeti nâbûd etmeye ta'yîn ve kal'a-i “*Mâ lehâ min-furûc*”⁸ burcunu meşâ'il-i bisyâr ve şevâ'il-i⁹ sevâbit ü seyyâr ile tezyîn eyledi. Kubbe-i zer-endûd-i lâciverdî manzar ve hayme-i kebûd-ı zebercedî peyker eflâk-i şâh-ı “*Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk*”¹⁰ ve pâdişâh-ı bâr-gâh-ı “*İnnâ erselnâke*”¹¹ için sâyebân¹² ve seb'a semâvât-i tîbâki burâk-ı sa'âdet-mesâk-ı seyyid-i âfâka nerd-bân etdi ki “*Sübhânellezî esrâ bi-abdihî leylen*”¹³ bu pâye-i a'lâya delîl-i [6] ecellîdir. “*Fe-li'llâhi'l-hamdü (3a) Rabbü's-semâvâti ve'l-arz*”¹⁴ ki envâr-ı âsâr-ı inâyeti arş ü ferşe bi't-tûli ve'l-arz arz edüp âyet-i şerîfe-i “*İnnî câ'ilün fi'l-ardı halîfe*”¹⁵ râyet-i latîfesiyle her evânda bir rûşen-i revânî-i mübâhî ve sadr-nişîn-i mesned-i pâdişâhî etdi.

⁷ ecelle, M; —, Ü.

⁸ “Onda hiç bir çatlak yoktur”. Kaf, 5/6.

⁹ şevâ'il, M, Ü, T, S, R; şevâgıl, E.

¹⁰ Sen olmasaydın bu felekleri yaratmazdım.

¹¹ “Şüphesiz seni gönderdik.” Bakara, 2/119.

¹² sâyebân, M, E, T, S; sâye-i pâk, Ü, R.

¹³ “Bir gece kulunu götüren noksanlıklardan münezzehdir”. İsrâ, 17/1.

¹⁴ “Hamd yerin, göğün ve âlemlerin Rabbine mahsûsdur”. Casiye, 45/36.

¹⁵ “Yeryüzünde bir halife yaratacağım”. Bakara, 2/30.

Beyt:

*Ez kısmet-i bendegî u şâhî
Devlet tu dehî be her ki hâhî*¹⁶

Nevk-i kalem-i sa'âdet-rakam hamd-i hamîd-i ekrem zeylinde ol seyyid-i sâdât ve sened-i sa'âdât şefî'ü'l-usâti fi'l-arasât hazretlerinin halli neşr-i sıfât ve zîver-i na't u salâvâtı birle tezyînine sezâvârdır ki vücûd-ı pür-cûdu der-semîn ve vürûd-ı bâhirü's-su'ûdu rahmeten li'l-âlemîndir. Lûtf u keremi amîm ve ilm-i ta'zîm ü tekrîmi "*Ve inneke le alâ hulukin azîm*"¹⁷ dir. Şâh-ı esrâr-ı kıdem mâh-ı envâr-ı hikem çerâğ-ı âlem-efrûz hânedân-ı nübüvvet mihr-i âsumân-ı fütüvvet şem'-i cem'-i der-mândegân-ı millet, ma'zeret-hâh-ı aceze-i ümmet, dîn-penâh-ı âlî-himmet, şehsuvâr-ı meydân-ı hidâyet, şehriyâr-ı eyvân-ı inâyet, ser-defter-i dîvân-ı devlet, ser-çeşme-i zülâl-i ismet, kutb-i felek-i risâlet, mütemmimü beyt-i ma'mûr-ı şerî'at ve muallim-i rakk-ı menşûr-ı tarîkat.

Beyt:

*Pûşende-yi kisve-yi muhabbet
Nûşende-yi şerbet-i meveddet*¹⁸

Sultân-ı serîr-i kurbet ü vusûl ve mahsûs-ı nass-ı sa'âdet-husûl "*Vemâ Muhammedün illâ Rasûl*"¹⁹ muhâtab-ı hitâb-ı âlî-şân-ı "*Fe-zekkir*" mücâhid-i cihâd-ı fermân-ı "*Kum fe-enzir*"²⁰ bürdbâr-ı "*İnnâ se-nülkî aleyke*"²¹ hükm-i berdâr-ı "*Belliğ mâ-ünzile ileyke*"²² mukîm-i halvet-hâne-i gâr, ma'den-i hilm ü ilm ve sabr u vekâr zihî uluvv-i şân u sümüvv-i mekân ki zamîr-i enver ve fu'âd-ı safâ-rehberi gerd-i ahzân-ı melâl-efzûn "*Kad na'lemü innehû le-yahzünüke llezî yekûlûn*"²³ mazmûnu üzere mahzûn oldukda mâlik-i memleket-bahşâ²⁴-i "*Tü'ti'l-mülke men teşâ'u*"²⁵ kemâl-i istîlâ vü isti'lâ birle tebârek ü ta'âlâ tesliyet-i hâtır-ı

¹⁶ Şahlık ile kulluk payından
Her kime istersen sen verirsin devlet.

¹⁷ "Şüphesiz sen yüksek bir ahlâk üzeresin." Kalem, 68/4.

¹⁸ Muhabbet kisvesini giyinen - Dostluk şerbetini içen.

¹⁹ "Muhammed ancak bir resuldür." Âl-i İmrân, 3/144.

²⁰ "Kalk uyar!" Müddesir, 74/2.

²¹ "Şüphesiz sana vahyedeceğiz.." Müzemmil, 73/5.

²² "Sana indirilene tebliğ et." Mâide, 5/67.

²³ "Biliyoruz onların söyledikleri seni üzüyor." En'âm, 6/33.

²⁴ bahşâ, M, T, S; bahtiyârî E, Ü, R.

²⁵ "Dilediğinden mülkü çeker alırsın." Âl-i İmrân, 3/26.

deryâ-makâtır ve ref' -i küdüret-i kalb-i illiyyîn menâzırını için kâh tevârîh-i ümem-i mâziyye ve kısas-ı milel ve düvel-i sâlifeden alâ mâ-nataka bihi'l-kitâbi'l-müstetâb” *Le kad-kâne fî kasasîhim ibretün li-ulü 'l-elbâb*”²⁶ ref' -i nikâb-ı irtiyâb ile nefis-i mutahharların tehzîb ve mişkât-ı rûh-ı münevverlerin tatyîb buyurdu. Ve kâh ahbâr²⁷-ı hâdiyân-ı dîn ve tezkâr-ı âsâr²⁸-ı enbiyâ vü mürselîn ile fehvâ-i şeref-ihtivâ-i “*Ve küllen nakussu aleyke min-enbâ 'i'r-rüsülü mâ-nüsebbitü bihî fu'âdek*”²⁹ birle fu'âd-ı meserret-i'tiyâdların mehbî-i sürûr ve merbat-ı hubûr eyledi.

Beyt:

*Cânâ fedâ-yı hâk-i reh-i ân bozorgvâr
K'û râ Hudây kıssa-guzâr-est ve gam-gusâr*³⁰ [7]

Seyyid ü server-i âferîneş ale'l-ıtlâk şehsuvâr-ı mizmâr-ı “*Bu 'istü li-ütemmime mekârime 'l-ahlâk*”³¹

Beyt:

*Muhammed ki hestî ez vey nâm yâft
Zi nâmeş dil-i bî-dilân kâm yâft*³²

Sallallâhu ta'âlâ ve seleme aleyhi ve zâdehu şerefen ve ikrâmen ledeyhi ve radiye an âlihî ve ashâbihi 'l-mute'eddibîne bi-âdâbihî.

Ve ba'd, çün inâyet-i nâ-mütenâhî ve hilâfet-i İlâhîden nisâb-ı ekmel ve nasîb-i eşmel-i enbiyâ-i büzürg-vâr ve selâtîn-i kâm-kâra kerâmet³³ olunmuştur. Sâbıkan mizmâr-ı fezâ'il olan ulemâ vü efâzıl bu iki ferîk-i tevfiik-i refîkin seyr-i sa'âdet-eser ve kısas-ı kesîrül-hısaslarını zabt ü tedvîn ve tertîb ü ta'yinde irşâd-ı mülhim-i tevfiik ile³⁴ bast u tahkîk ve her birin nazm ü nesirle tenmîk etmişlerdir.

²⁶ “Elbette anların hikâyelerinde gönül sahipleri için ibretler vardır.” Yûsuf, 12/111.

²⁷ ahbâr, M; ahbâr-ı ahyâr, Ü.

²⁸ âsâr, M, E, T, S, R; —, Ü.

²⁹ “Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz.” Hûd, 11/120.

³⁰ Tanrı'nın hikâyesini anlattığı ve dert ortağı olduğu - O ulunun yolunun toprağına canlar feda olsun.

³¹ “Güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim”, *Beyhakî*, Bâbü Beyânî Mekârim el-Ahlâk.

³² Muhammed'tir cümle mevcudata şöhret veren - İsmiyle divane âşıkları muradına erdiren.

³³ kerâmet, M, E, T, S; —, Ü, R.

³⁴ mülhim-i tevfiik ile, M; hem-tevfikiyle, Ü.

Ve nass-ı tenzîl-i âsumânî ve kelâm-ı kadîm-i Rabbânî *haysü kâlehû ve hüve asdaku'l-kâ'îlîn* “*Ve 'c'allî lisâne sıdkın fi'l-âhirîn*”³⁵ delîl-i vâzih ve burhân-ı lâyıhdır ki tahsîl-i bekâyâ-i zikr-i cemîl matmah-ı nazar-ı himem-i 'avâlî ve mergûb-ı tabâyi'-i erbâb-ı me'âlîdir.

Pes eger ittifâkan bir sâhib-i sa'âdetin cevâhir-i me'âsir ve zevâhir-i mefâhiri müddet-i hayât-ı muntebihâtü³⁶l-hasenâtında sâhil-i peydâyî ve sâha-i hüveydâyîde zuhûr bulsa libâs-ı muhattat-ı kuhl-fâm giyen meşşâtalıgıyla zîver-i gûş ü gerdem-i leyâlî vü eyyâm olup medde'd-dühûru'l-a'vâm manzûr-ı nazar-ı hâss u avâm³⁷ ve nüzhetgâh-ı havâtır-ı erbâb-ı ifhâm olmak mahz-ı inâyet ü in'âm-ı Melik-i zi'l-celâli ve'l-ikrâm idiği mukarrer ve alâmet-i tezâ'üf-i ikbâl ve emâret-i terâdüf-i ifzâl-i Melik-i müte'âl olduğu günden ezherdir.

Nazm:

*Be cüz nâm-i nikî çî mâned zi merd
K'tâbed berin gonbed-i lâciverd
Tevârih ve ahbâr-ı ehl-i şeref
Buved yâdgarî ki mând ez selef*³⁸

Ve bu hâssa-i şerîfe ve latîfe-i münîfe müzâhiri olan selâtîn-i bâ-temkîn ve havâkîn-i sâhib-i tâc ü nigîn içre pâdişâhân-ı Osmânî ve tâcdârân-ı taht-ı hâkânî ki dâ'iyân-ı merâsim-i adl ü cihân-bânî ve mümehhidân-ı mebânî-i emn ü emânîdirler. Fart-ı meziyyet ve vüfûr-ı fazîlet ile mevsûflar ve ikâmet-i hıyâm-ı mecd ü ihtîşâm ve idâmet-i şerâyıt-ı adl-i tâm ve merhamet-i enâmla ma'rûflar olup tarîk-ı bâhirü't-tevfik gazâ vü cihâdda teşmîr-i sâk-ı ictihâd edüp kat'-ı urûk-ı küffâr ve def'-i şirret-i eşrâr ve kam'-ı fitne-i a'dâ-i hâksâr şîve ve şî'âr ve şîme vü kirdârları ve itâ'at-i evâmîr-i sened-i ebrâr ve ihyâ-i âsâr-ı şer'-i lâmi'ül-envâr medâr-ı iftihârları olmuşdur. Ve nakş-ı nigîn-i sa'âdet-ünvânları “*İnne'llâhe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsân*”³⁹ dır. [8] Ve resm-i levha-i râyet ü devlet-âyetleri “*Ve me'n- nasru illâ min indillâh*”⁴⁰ dır.

³⁵ “Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl.” Şuarâ, 26/84.

³⁶ muntebihâtü, Ü; muntecihü, M.

³⁷ avâm, M; âmm, Ü.

³⁸ Bu mavi gökkubbede - Mert kimseden geriye iyi addan başka ne kalır. Şeref sahiplerinin tarihleri ve haberleri - Seleflerden geride kalan yadigârdır.

³⁹ “Allah, adaleti ve ihsânı emreder.” Nahl, 16/90.

⁴⁰ “Yardım yalnız Allah tarafındanadır.” Enfâl, 8/10.

Fi'l-hakîka zamân-ı pür-emân-ı Hülefâ-i Râşidîn -*radiyallâhu ta'âlâ anhum ecma'in*- mürûrundan sonra bu sünnet-i seniyye-i mezbûre ve menkabet-i celiyye-i mastûrede hilâfet hânedânlarından ve saltanat dûdmânlarından dûdmân-ı ebed-peymân-ı Âl-i Osmân fâ'iz olduğu rütbe-i ulyâya bir ahad ermemiş ve bunlara nasîb olan yed-i tûlâ bir devlet-mende el vermemiştir. Zemen-i pür-fiten-i Yezîd-i bî-te'yîdden mi'e-i sâdiseye gelince hilâfet nâmı ile ref'-i râyet-i iştihâr eden nâm-dârların ekseri tarîk-ı i'tidâlden âdil ve mezheb-i i'tizâle mâ'il olup envâ'-ı menâhî ve esnâf-ı melâhîye irtikâb ve meslek-i insâfdan ictinâb etdikleri meşhûr ve tayy-i sutûrda mastûrdur. E'imme-i dîn ve ulemâ-i müctehidini ihânet ve ashâb-ı bida' ü dalâlete i'ânetleri vâki' bunun emsâli şenâyi'leri şâyi'dir. (4a) El-minnetü li'llâhi ta'âlâ ve tekaddes ki Devlet-i Osmâniyye'nin şems-i ikbâl-i bî-zevâli avn-i İlâhî birle ufk-ı şâhî ve matla'-i dîn-penâhîden istîlâ ve isti'lâ bulalıdan berü ki ilâ yevminâ hâzâ iki yüz seksen yıldır hemîşe emr-i mübîn-i “*Câhidü'l-küffâra ve'l-münâfikîn*”⁴¹ muktezâsı üzere bârika-i tîg-ı firûz-ı şirk-sûz ile zulmet-i küfr-i şekâ-endûz mahvına sâ'iler ve merâsim-i adl ü diyâneti ve levâzım-ı sünnet ü cemâ'ati ve hırâset-i mülk ü milletde şerâ'it-i sıyâneti mürâ'ilerdir.

Livâ-yi nusreti't-tuvâları feth-i bilâd ü husûn için masûn u havze-i İslâm hayta-i zabt u ihtimâmlarında mahsûndur. Ru'ûs-i kefere-i melâ'in ki nümûdâr-ı “*Ke-ennê ru'ûsu's-şeyâtîn*”⁴²dir. Tu'me-i şemşîr ve lokma-i şîr tedbîrleri olup mu'azzamât-ı bilâd-ı küffâr-ı hâksâr âsâr-ı tîg-ı âteşbârları ile muzâfât-ı memâlik-i İslâm ve mülhakât-ı dârü'l-adâleti ve'l-ahkâm me'âbid ü kenâ'isleri mesâcid ü medâris ve havernakları havânik-i ehl-i tâ'at olup muktebisân-ı envâr-ı irfâna mecâlis oldu. İ'âne-i re'âyâ ve igâse-i berâyâ etmekle memâlik-i mahrûseleri ma'mûr ve nazar-ı lûtf-ı İlâhî ile manzûr olup a'dâ-i devletleri makhûr ve asker-i zafer-rehberleri her seferde muzaffer ü mansûr olmuştur. Niyet-i seniyyeleri mahz-ı i'lâ-yi kelimetullâh ve sâye-i ma'deletleri bilâd-ı İslâm'a penâhdır.

Nazm:

Tâcdârân-ı mesned-i temkîn
Heme zillullah end fi'l-'ardeyn
Lik zill-ı mutâbık-ı kâmil
*Nîst cüz şâh-ı mufaddal 'adil*⁴³

⁴¹ “Kâfirlere ve münâfiklara karşı cihat et”. Tevbe, 9/73.

⁴² “Sanki o şeytanların başları gibidir.” Saffât, 37/65.

⁴³ Kudret mesnedinde oturan taç sahiplerinin - Hepsi de her iki dünyada Allah'ın gölgesidirler. Lakin kemâlâta eş olan gölge - Adil ve bağışlayıcı şahtan başkası değildir.

Eğerci mefâhir ü-me'âsir-i Âl-i zafer-me'âl-i Osmânî feyz-i Yezdânî birle âfâkda işrâk [9] edüp hilâl-i defâtir ü sutûrda mastûr u mufassal ve meşrûh u müsecceldir. Ammâ ekseri Fârisî olup herkes ol meydânın fârisi ol lisânın mümârisi olmadığı cihetden le'âlî-i me'ânî esdâf-ı elfâzından istihrâc ve metâlib-i nâzırîn mukaddemâtından istintâc olunmaz.

Husûsan ba'zısı inşâ-perdâzlığıyla mağlûb-ı itnâb ve eşi'â-i fehâvîsi verâ'-i hicâb-ı aglâk ve sehâb-ı ashâb olmağın makâl-ı tavîlü'z-zeyline ebnâ-i zamân meyl etmezler⁴⁴ ve terkîbâtı hüs-n-i edâdan ârî ve hurşîd⁴⁵-i me'ânîsi metâli'-i efhâmdan mütevârî olup mahall-i tafsîlde icmâl ve makâm-ı tahsîlde ihlâl ile imlâl⁴⁶ kılıp ve hem ekseri sultân-ı sa'îd ve hâkân-ı ferîd Sultân Bâyezîd - *'âmelehu'llâhu'l-Melike'l-mecîd*⁴⁷ *bi-mezîdi't-te'yîd ve mekkene ahlâfehû fi serîri's-saltânati alâ vechit-te'bîd*- hazretlerinin zamân-ı adâlet-nişânlarında kalıp sultâniyyü'l-guzât ve'l-mücâhidîn mümehhidi kavâ'idü'l-adâle ve râfî'i livâ'üd-dîn hâdimiyyü'l-Haremeyni's-şerîfeyni'l-mübecceleyn nâsırı şerî'atü Seyyidi'l-kevneyn ve Resûlü's-sakaleyn es-Sultân Selîm Hân ve ibnuhû es-Sultân Süleyman Hân -*ekremehüma'llâhu ta'âlâ fi ferâdîsi'l-cinân ve efâza aleyhimâ sicâle'r-rahmeti ve'r-rıdvân ve hassahümâ bi-mezîdi'l-fazli ve'l-ihsân*- hazretlerinin ârâ-i sâkıbe ve tedâbîr-i sâ'ibeleri ve eyyâm-ı huçeste-fercâmlarında zuhûr eden etvâr-ı acîbe ve devr-i makbûlü't-tavrlarında sünûh eden fütûh-ı garîbe ki âvîze-i (4b) gûş ve zîver-gerden-i hûş olmağa sezâvâr ve⁴⁸ şâyeste-i sebt-i sudûr-ı edvârdır. Egerçi tayy-i defâtir ü esfâr ve kütüb ü resâ'il-i berâ'at-medârda derc olunmuştur. Lâkin ekseri nikâb-ı nazm ü inşâ ile mastûr ve manassa-i zuhûrdan dûr olup mecmû'a-i vâhideye nakl ü tahvîli ve vech-i icmâli üzere tafsîli rakam-zede-i kalem-i münşiyân-ı sihir-sâz ve zîver-i kelek-i hoş-reftâr-ı berâ'at-perdâz olmamıştır.

Lâ cerem esâtîn-i besâtîn-i dîn ve selâtîn-i bâ-temkîn olan âbâ-i izâm ve ecdâd-ı kirâmının tevârîh ü kısasları üslûb-ı i'tidâl üzere tafsîl ve bu iki pâdişâh-ı âlî-câhın etvâr-ı hamîde ve âsâr-ı pesendîde ve fütûhât-ı adîdeleriyle tezyîl ü tekmîl olunmak bu perverde-i âstân-ı râstân-nüvâz-ı Osmânî ve berâverde-i dergâh-ı âlî-câh-ı haşmet-penâh-ı sultânî bende-i kemterîn ve dâ'i-i dîrîn Sa'deddîn-i safâ-âyînin âyîne-i dil-i bî-gillinde ahd-i ba'idden çehre-güşâ ve

⁴⁴ etmezler, M; etmez, Ü.

⁴⁵ hurşîd, M, E, T, S; hûr, Ü, R.

⁴⁶ imlâl, M, E, T, S; imlâ, Ü, R.

⁴⁷ âmelehü'l-Melike'l-mecîd, M; âmelehü'l-mecîd, Ü.

⁴⁸ sezâvâr ve, M; sezâvârdır, Ü.